

DEFENDOLOGIJA

**TEORIJSKO-STRUČNI ČASOPIS ZA PITANJA ZAŠTITE, BEZBJEDNOSTI,
ODBRANE, OBRAZOVANJA, OBUKE I OSPOSOBLJAVANJA
GODINA XVII, BROJ 35, 2014.**

**BANJA LUKA
2014.**

Izdavač

EVROPSKI DEFENDOLOGIJA CENTAR

za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka

Za izdavača

prof. dr Duško Vejnović

Glavni i odgovorni urednik

prof. dr Duško Vejnović

Urednici

dr Velibor Lalić

prof. dr Michael J. Palimiotto

Redakcija časopisa

prof. dr Duško Vejnović, prof. dr Vaso Bojanić, prof. dr Neven Brandt, (Ljubljana - Slovenija), prof. dr Miodrag Simović, prof. dr Dragan Koković (Novi Sad - Srbija), Nikola Duvnjak, prof. (sekretar redakcije), dr Mile Šikman, dr Velibor Lalić, prof. dr Želimir Kešetović (Beograd - Srbija), prof. dr Dilip Das (SAD), prof. dr Laurence Armand French (SAD), dr Dominique Wisler (Švicarska).

Savjet časopisa

akademik prof. dr Dragoljub Mirjanić, prof. dr Stanko Stanić, prof. dr Nenad Suzić, akademik prof. dr Drago Branković, Ranko Preradović, književnik, prof. dr Braco Kovačević, prof. dr Vitomir Popović, prof. dr Ekatarina Stepanova (Moskva – Rusija), prof. dr Lazo Ristić, prof. dr Seema Shekhawat (Mumbaji - Indija), prof. dr Ostoja Đukić, prof. dr Miodrag Živanović, prof. dr Ivan Šijaković, prof. dr Rade Tanjga, prof. dr Petar Kunić, prof. dr Boro Tramošljanin, doc. dr Miodrag Romić, prof. dr Zoran Govedar, doc. dr Slobodan Simović, prof. dr Peter Stoett (Montreal - Kanada), mr Darko Matijašević, mr Slavko Milić (Nikšić - Crna Gora), Miodrag Serdar, profesor, (Minhen).

Recenzentski odbor

prof. dr Mile Dmičić, prof. Dr Levi Kreft (Ljubljana - Slovenija), prof. dr Mile Rakić (Beograd - Srbija), dr Dragan Radišić (Sarajevo), prof. dr Victor Nemuann, (Rumunija), prof. dr Siniša Tatalović (Zagreb – Hrvatska), prof. dr David Last (Kanada), mr Vladimir Karajica, dr Ostoja Barašin, dr Nedeljko Debeljak, dr Slobodan Simić, prof. dr Nedžad Bašić, prof. dr Ari Hello (Finska), prof. dr Dennis J.D. Sandole (SAD), prof. dr Dane Subošić (Beograd - Srbija), doc. dr Zoran Đurđević (Beograd - Srbija), doc. dr Nenad Radović (Beograd - Srbija), prof. dr Ljubiša Mitrović (Niš - Srbija), prof. dr Zoran Milošević (Beograd - Srbija), mr Slavko Milić (Nikšić - Crna Gora), mr Haris Pešto, prof. dr Vladimir Stojanović (Beograd - Srbija), doc. dr Tatjana Duronjić, doc. dr Nevzet Veladžić, doc. dr Slobodan Simović, prof. dr Radoja Radić, prof. dr. Gordana Ilić, prof. dr Saša Mijalković, doc. dr Saše Gerasimoski, mr Dragan Vuković.

Štampa

«ART PRINT» Banja Luka

Za štampariju

Milan Stijak

Uredništvo i administracija

Srpska ulica 63, 78 000 Banja Luka, Republika Srpska - Bosna i Hercegovina

Telefon/faks: 051/309-470

Veb stranica: www.defendologija.com

e-mail: defendo@blic.net

Žiro račun: 562 099 0000236689

Grafičko oblikovanje i pripreme

Vedran Čičić

Lektor

Tatjana Ponorac, prof.

Korektor

Tin Vejnović

Prevod

mr Tatjana Ponorac, prof.

Tiraž

500 primjeraka

Godišnja pretplata

za pravna lica 200 KM

za fizička lica 100 KM

Rješenjem Ministarstva informisanja Republike Srpske, broj 01-439/ 97. od 25. decembra 1997. godine, javno glasilo teorijskostručni časopis «Defendologija» upisan je u Registar javnih glasila pod brojem 249.

UVODNIK

OBRAZOVAN I ODGOVORAN ČOVJEK TREBA I MORA BITI MORALAN ČOVJEK – U OBRAZOVANJE I NAUKU NE SMIJU SE UKLJUČIVATI AKADEMSKE NAKAZE I AKADEMSKI MEDIOKRITETI

Poštovani čitaoci i autori, čast nam je i zadovoljstvo predstaviti tridesetpeti broj Vašeg i našeg časopisa Defendologija. Već sedamnaestu godinu za redom, sa istim entuzijazmom i vjerom u snagu pisane riječi, naučnu misao, kritičko promišljanje društvene stvarnosti na tragu Horhajmerove kritičke teorije i ubjeđenja da su obrazovanje i naučno-istraživački rad ključni uslovi društvenog napretka – redakcija Defendologije nastavlja sa kontinuitetom u svom radu. Kao što je javnosti poznato, Defendologija je časopis Evropskog defendologija centra za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja. Evropski defendologija centar je naučno-istraživačka organizacija osnovana 1997. godine i bavi se društvenim istraživanjima, organizovanjem naučnih konferencija, okruglih stolova, izdavačkom djelatnošću i svim drugim vidovima naučnog, obrazovnog i stručnog rada. Od svog osnivanja pa do sada, Evropski defendologija centar postao je prepoznatljiv ne samo na prostoru Republike Srpske i Bosne i Hercegovine, već i u širim međunarodnim okvirima kroz naučnu, obrazovnu i stručnu saradnju sa naučnim i stručnim institucijama. Danas, sagledavajući ostvarene rezultate, sa ponosom možemo reći da je Evropski defendologija centar time utkan u istoriju naših prostora kao objektivan, nepristrasan posmatrač i tumač društvenih zbivanja, neopтереćen ideološkim konformizmom i političkom pripadnošću. Ostali smo vjerni ideji nauke, struke i istine. Latinska izreka kaže „**Istorija je svjedok vremena, svjetlost istine, život uspomene, učiteljica života, vjesnik davnine.**“ (*Historia est testis temporum, lux veritas, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis*) Našim radom želja nam je da generacijama koje dolaze u kulturno nasljeđe ostavimo misli i djelo jednog vremena i poruku da se samo dijalogom i tolerancijom, međusobnim uvažavanjem, vladavinom prava gradi društvo satkano od različitosti, a ne isključivošću, netolerancijom, otvorenom mržnjom, primitivizmom, nepotizmom, političkom i ljudskom nekorektnošću. U vrijeme devalvacije društvenih vrijednosti kao posljedice političke, ekonomske, kulturne, moralne i svake druge krize, u vrijeme društvene stagnacije i erozije u Bosni i Hercegovini, kritička misao o društvu i društvenim prilikama je posljednja nada da je pravednije društvo moguće, nudeći konkretne poglede i načine za prevazilaženje brojnih društvenih problema.

U ovom broju sadržani su radovi različite tematike imajući u vidu multidisciplinarni karakter časopisa. Obradene su teme u vezi sa konfliktima na Balkanu sa posebnim osvrtom na Makedoniju. Pitanje konflikta na balkanskim prostorima uvijek je aktuelna i izazovna tema, posebno imajući u vidu činjenicu da subjektivan pristup ovom pitanju nije rijetkost i da rezultati istraživanja često zavise od ideološke pozicije autora. Tu je rad koji se bavi pitanjem konflikta u Bosni i Hercegovini, kritički i argumentovano preispituje mogućnost demilitarizacije u Bosni i Hercegovini, postavljajući ključno pitanje da li je to utopija ili stvarnost. U nedostatku životnog smisla i bezperspektivnosti mladih, nedostatku opšteg okvira vjerovanja i orijentacije, nameće se pitanje djelovanja destruktivnih sekta i kultova koje privlače mlade. To je tema narednog rada u ovom broju. Zatim, slijedi rad o uticaju socijalnog kapitala na razvoj demokratije. Povjerenje i povezanost različitih društvenih grupa vrlo je značajna tema ukoliko se posmatra bosansko-hercegovački kontekst. Istraživanje socijalnog kapitala u politički, etnički i vjerski podijeljenim društvima ima naučni i praktični značaj. Na kraju, slijede radovi o metodi analize sadržaja u analizi štampe i rad u vezi sa sportom. Kao što se vidi, različitosti i različiti pristupi su bogatstvo a ne hendikep. Mi ćemo nastaviti njegovati taj pristup, nastaviti akademsku borbu da se nauci i obrazovanju vrati obraz koji je izgubljen u vremenima današnjih ne-vremena. Borićemo se za novi svijet, prijatan svijet, gdje će čovjek moći da radi, mladost imati budućnost, a starost bezbjednost. Diktatori su oslobodili sebe, a porobili narod. Borimo se da oslobodimo narod, da ukinemo nacionalne barijere, pohlepu, kriminal, korupciju, mržnju i netoleranciju. Borimo se za razuman svijet, svijet poštenja, pravde, nauke, obrazovanja i napretka koji će svima donijeti sreću. **U ime demokratije, u ime boljeg života, na predstojećim parlamentarnim izborima u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, ujedinimo se svi na putu slobode, pravde, istine i poštenja.** Ne dozvolimo da nas nauka i obrazovanje napravi ciničnim a intelekt bezdušnim, ne dozvolimo da pohlepa zatruje naše duše, da nas vodi u patnju. Svima treba HUMANOST... **Prevare prolaze, diktatori umiru, a vlast oduzeta od naroda mora i treba biti vraćena narodu...**

Glavni i odgovorni urednik

SADRŽAJ

UVODNIK.....	3
--------------	---

KONFLIKTI NA BALKANU – OD RATOVA KA ODRŽIVOM MIRU

Laurence Armand French, Ph.D.s

dr sc. Goran Kovačević

MAKEDONIJA: PREŽIVLJAVANJE BALKANSKIH RATOVA OD 1991. DO 2002. GODINE I NJIHOVIH POSLJEDICA.....	9
---	---

Stamenko Novaković

DEMILITARIZACIJA BOSNE I HERCEGOVINE

IDEJA, UTOPIJA ILI NEŠTO TREĆE.....	17
-------------------------------------	----

MLADI I DESTRUKTIVNE SEKTE

doc. dr Nebojša Macanović

mr Jelena Kuprešanin

ZAŠTITA MLADIH OD UTICAJA DESTRUKTIVNIH SEKTI.....	37
--	----

SOCIJALNI KAPITAL I DEMOKRATIJA

UTICAJ SOCIJALNOG KAPITALA NA RAZVOJ DEMOKRATIJE.....	51
---	----

mr Stefan Vukojević

ANALIZA SADRŽAJA ŠTAMPE

doc. dr Radimir R. Nešković

METOD ANALIZE SADRŽAJA – PRAKTIČNA ISKUSTVA U

ANALIZI ŠTAMPE.....	63
---------------------	----

SPORT

Nikola Stojanović

dr Toplica Stojanović

Darko Stojanović

dr Katarina Herodek

dr Damir Jurko

UTICAJ KOORDINACIONIH SPOSOBNOSTI NA PRECIZNOST

DODAVANJA LOPTE „ČEKIĆEM” U ODBOJCI 73

**KONFLIKTI NA BALKANU –
OD RATOVA KA ODRŽIVOM MIRU**

MAKEDONIJA: PREŽIVLJAVANJE BALKANSKIH RATOVA OD 1991. DO 2002. GODINE I NJIHOVIH POSLJEDICA

Pregledni rad

DOI:10.7251/DEFSR1401002F

UDK 323.1: 355.426(497.17)"1991/2002"

Laurence Armand French, Ph.D.s¹

Western New Mexico University

University of New Hampshire

dr sc. Goran Kovačević

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Univerzitet u Sarajevu

Bosna i Hercegovina

Sažetak:

Balkanski ratovi od 1991. do 2002. godine bili su najsmrtonosniji konflikti u Evropi od Drugog svjetskog rata kojima je dominiralo etničko čišćenje i čiji je rezultat bilo preko 100.000 mrtvih, većinom civila koji nisu učestvovali u borbama, uz preko million raseljenih iz svojih domova. Većinske strane u ratu od 1991. do 1996. godine bili su etnički Hrvati (rimokatolici), Bošnjaci (muslimani) i etnički Srbi (pravoslavci), dok su u ratu na Kosovu u periodu 1999–2002. bili uključeni Srbi i etnički Albanci (muslimani). Dok su Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija i Kosovo dominirali kao međunarodno prepoznate tačke Trećih balkanskih ratova, Makedonija je igrala značajnu ulogu u raspadu bivše Jugoslavije, osobito relevantnu u pogledu tretmana Roma, grupe koja je dugo vremena bila dio balkanske kulture, a koja je izrazito stradala tokom balkanskih ratova. Ipak, snage koje su skovale rješenja za ove konflikte, Sjedinjene Američke Države, Evropska unija i Ujedinjeni narodi, u osnovi su ignorisale i Makedoniju i Rome. Prema tome, iako je Makedonija bila pošteđena konflikata tokom početnih sukoba u periodu 1991–1996, osim što je odigrala važnu ulogu u zbrinjavanju raseljenih i izbjeglica, isti su je sustigli u kasnijem dijelu Trećih balkanskih ratova, i to kada se Kosovo odvajalo od Srbije.

Ključne riječi²: *Makedonija, Romi, etničke manjine, Balkanski ratovi, izbjeglice, mirovne operacije*

¹ Korespondent: Emeritus Professor of Psychology Western New Mexico University; Affiliate Professor, Justiceworks University of New Hampshire. E-mail: frogwnmu@yahoo.com

² dr sc. Goran Kovačević, docent Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu (gkovacevic@fkn.unsa.ba)

MAKEDONIJA: PREŽIVLJAVANJE BALKANSKIH RATOVA OD 1991. DO 2002. GODINE I NJIHOVIH POSLJEDICA

Raspad Jugoslavije tokom balkanskih ratova od 1991. do 2001. godine

Ovaj proces započeo je na 14. Kongresu Komunističke partije Jugoslavije, koji su delegati iz Slovenije i Hrvatske u znak protesta napustili, započinjući događaje koji su vodili do ultranacionalizma između tri najveće etničke grupe: Hrvata, Srba i Bošnjaka. Romi i Jevreji bili su izgubljeni u ovoj borbi, iako su takođe dijelili dugu istoriju u regiji. „Treći balkanski rat“ počeo je 25. juna 1991. godine u Sloveniji. Nakon što su komunisti izgubili na izborima, započeo je secesijski proces, što je rezultiralo *desetodnevnom ratom*. Hrvatska, njihov južni susjed, je takođe proglasila nezavisnost od Jugoslavije. Neriješena utakmica između Jugoslovenske narodne armije (JNA) i slovenačke policije i teritorijalne odbrane rezultirala je sa nekoliko desetina mrtvih, ali bez većih bitaka. Primirje je uspostavljeno 9. jula 1991. godine, a jugoslovenski predsjednik Milošević povukao je snage JNA iz Slovenije 26. oktobra 1991. godine. Ovi incidenti podstakli su ultranacionalizam koji je raspurio plamen nakon kojeg je uslijedio Treći balkanski rat (Beloff, 1997; Gow & Carmichael, 1999; Ramet, 2006; Ripley, 2001).

Glavna bitka koja je vodila do potpunog rata bila je povezana sa nastojanjem Hrvatske za samostalnost. Hrvatski lider, Franjo Tuđman, 22. decembra 1990. godine, pridobio je hrvatski parlament za usvajanje novog Ustava koji je eliminisao zaštitne odredbe iz Ustava Jugoslavije iz 1965. i 1974. godine, a koje su osiguravale jednak tretman za srpske enklave koje su obitavale unutar Hrvatske. Ovaj potez dao je superioran status hrvatskim katolicima, dok je diskriminirao autohtonu srpsku manjinu, kao i manjinske Jevreje i Rome. Takođe, ovaj potez naveo je Srbe u Krajini da zahtijevaju svoju nezavisnost unutar nezavisne Hrvatske. Srbi su živjeli generacijama u regiji Krajine, dovedeni od strane Austro-Ugarske monarhije sredinom 16. vijeka, sa ciljem da služe kao štit protiv Otomanskog carstva. Oni su u ovom regionu činili oko 12 procenata stanovništva Hrvatske u vrijeme proglašenja njene nezavisnosti 1991. godine. Nadolazeći hrvatski građanski rat suprotstavio je Tuđmanove ultranacionaliste *Srpskoj autonomnoj oblasti* (SAO) *Krajine*, koja je proglasila sebe *Republikom Srpskom Krajinom* (RSK). Kada je ovaj element balkanskog rata završio 1995. godine, desetine hiljada autohtonih Srba iz Hrvatske bili su prisiljeni na izgnanstvo, većinom u Srbiju, dok su oni koji su ostali bili predmetom torture i ubijanja. Na isti način, Republika Srpska Krajina pokušala je očistiti svoju teritoriju (trećinu Hrvatske) od hrvatskih katolika, što je takođe rezultiralo masovnim raseljavanjem ljudi, ubijanjem civila i uništavanjem kulturnih artefakata. Ova akcija rezultirala je formiranjem Zaštitnih snaga Ujedinjenih naroda (UNPROFOR) u balkanskom ratu i uspostavljanjem zaštićenih zona Ujedinjenih naroda (UNPAs). 1991. godine *Makedonija* je takođe proglasila nezavisnost uz mali otpor svog roditelja – Federativne Republike Jugoslavije – uglavnom zbog toga što je bila shvatana kao saveznik pravoslavnih Srba, kao i njihov susjed Crna Gora.

Drugo veliko ratište u Trećem balkanskom ratu eruptiralo je kada je Bosna i Hercegovina (BiH) proglasila svoju nezavisnost u aprilu 1992. godine. Ovaj konflikt uključivao je sve tri etničke grupe u ekstremno nasilje inicirano od svih strana – većinom usmjereno protiv civila. U početku, sukob je uključivao bosanske Srbe i Bošnjake, gdje

su autohtoni Srbi strahovali od Bosne pod vladavinom islamskih Slavena i situacije u kojoj bi ponovo bili označeni kao građani drugog reda. 1993. godine konflikt je uključivao i bosanske Hrvate katolike, podržane od strane Hrvatske, koji su se borili protiv muslimana Bošnjaka. Neki od najtežih sukoba na ovoj sceni odigrali su se u Hercegovini. Ranije, u martu 1991. godine, ultranacionalistički lider Srbije (Slobodan Milošević, takođe i lider ostatka Federativne Republike Jugoslavije) i Hrvatske (Franjo Tuđman) u tajnosti su dogovorili podjelu Bosne i Hercegovine između svojih država. Ovaj dogovor poznat je kao Sporazum iz Karađorđeva, koji je u osnovi promovirao Veliku Hrvatsku i Veliku Srbiju kao sljednike ostatka Jugoslavije. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda, predviđajući narastajući konflikt u regiji, donijelo je Rezoluciju 713, kojom je nametnut embargo na uvoz oružja u cijeloj bivšoj Jugoslaviji (Sibler & Little, 1995).

Tuđmanova ultranacionalistička partija, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), pokušala je učiniti istu stvar u Bosni i Hercegovini (BiH) koju su Srbi iz Hrvatske pokušali u Krajini – preuzeti dio Bosne i Hercegovine i nazvati ga *Hrvatska Republika Herceg-Bosna*. Ovaj potez dogodio se 18. novembra 1991. godine, kada su lideri ogranka HDZ-a u Bosni i Hercegovini proglasili svoju nezavisnost. U sličnom maniru, bosanski Srbi su 24. oktobra 1991. godine napustili tro-etničku koaliciju koja je vladala Bosnom i Hercegovinom od 1990. godine, uspostavivši svoju Skupštinu Srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Skupština je 9. januara 1992. godine ustanovila Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu, koja je kasnije preimenovana u Republika Srpska (RS) u avgustu 1992. godine. Pozornica je sada bila spremna za ratište u Bosni i Hercegovini, za konflikt koji je zahvatio cijelu zemlju do kasnog decembra 1995. godine, kada je potpisan Dejtonski sporazum (Dejtonski mirovni sporazum, 1995).

Postojala je mogućnost za mir uz Cutileiro-Carrington plan (Lisabonski sporazum), skovan od strane Evropske ekonomske zajednice (EEZ) 18. marta 1992. godine. Ovaj sporazum predlagao je raspodjelu etničke moći na svim administrativnim nivoima, ali u zajednicama definiranim u skladu sa etničkom većinom – muslimanima Bošnjacima, katolicima Hrvatima, pravoslavcima Srbima. Ali, očigledno pod pritiskom Sjedinjenih Američkih Država, lider bosanskih Muslimana (Bošnjaka), Alija Izetbegović, povukao je svoj potpis i podršku sporazumu deset dana kasnije, postavljajući scenu za strašne nadolazeće sukobe. Američki Kongres je također pokušao oboriti embargo na oružje UN-a naporima na koje je predsjednik Bill Clinton stavljao veto. Embargo, iako često kršen kroz porodne planinske granice, ostavio je Jugoslavensku narodnu armiju (JNA) sa gomilom teškog naoružanja, uključujući artiljeriju i tenkove. Lider JNA, general Ratko Mladić, priključio se strani bosanskih Srba i Vojsci Republike Srpske (VRS).

Ove snage (VRS) su bile odgovorne za opsadu Sarajeva koja je trajala 44 mjeseca, gdje su čak i Zaštitne snage UN-a imale ograničene rezultate, izuzimajući održavanje aerodroma otvorenim za dostavu osnovnih namirnica stanovništvu pod opsadom. Drugi neuspjeh UNPROFOR-a bila je zaštita Srebrenice, gdje je procijenjeno da je oko 8.000 bosanskih muslimana, muškaraca i dječaka, masakrirano u periodu od 12. do 22. jula 1995. godine, od strane vojske kojom je rukovodio Ratko Mladić. Interesantno, snage koje su branile Sarajevo tokom opsade, Armija Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH), ne samo da su brojčano nadmašivale snage RS-a koje su okruživale grad, već su bile sačinjene od članova svih etničkih grupa nastanjenih u Sarajevu (Glenny, 1993).

Hrvatsko-bošnjački rat od 19. juna 1992. godine do 23. februara 1994. godine zahvatio je 30 procenata zemlje u zaseban rat. Svrha ovog rata bila je hrvatska dominaci-

ja u centralnim i istočnim regijama BiH, istorijski poznatim kao Hercegovina. Ponovo je sukob uključivao etničko čišćenje i zvjerstva nad vojnicima i civilima. Mostar, dugo smatran *de facto* glavnim gradom Hercegovine, bio je devet mjeseci pod opsadom od strane hrvatskih snaga, a razaranje grada i njegovih kulturnih i religijskih znamenitosti uključivalo je i čuveni Stari most. Ovog puta, i Bošnjaci i Srbi su postali mete hrvatske agresije. Općeprihvaćeno je da su Sjedinjene Američke Države favorizirale i katoličke Hrvate i Bošnjake muslimane spram pravoslavnih Srba. U skladu s tim, SAD započele su napore da ove dvije grupe pomire svoje razlike i formiraju koaliciju koja bi se ujedinila protiv srpskih snaga. Obje sukobljene strane potpisale su mirovni sporazum, iniciran od strane SAD-a (Vašingtonski sporazum), u martu 1994. godine, što je vodilo uspostavljanju bošnjačko-hrvatske Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), sa stanovništvom podijeljenim u deset kantona (sedam dominantno bošnjačkih i tri dominantno hrvatska).

U isto vrijeme, Sjedinjene Američke Države su tajno koristile privatne vojno-sigurnosne snage, MPRI (Military Professional Resources, Inc.), za naoružavanje i obučavanje Hrvatske vojske u njenoj borbi protiv srpskih snaga, kao i za krijumčarenje oružja za ARBiH. Ovi koraci omogućili su Hrvatima da prekrše primirje sa srpskim snagama u ljeto 1995. godine, u dvije akcije *Operacija bljesak* i *Operacija oluja*, potisnuvši Srbe iz gotovo cijele Hrvatske. Ove akcije praćene su *Operacijom maestral*, združenim hrvatsko-bošnjačkim naporima u potiskivanju bosanskih Srba u BiH. Navedene operacije, uz nadolazeće NATO bombardovanje, dovele su združene snage Hrvatske i FBiH pred samu Banja Luku, *de facto* glavni grad Republike Srpske. Potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma 14. decembra 1995. godine uspješno je okončalo sukobe i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, i to na način da FBiH sadrži 51 procenat teritorije države, a RS 49 procenata, uz Sarajevo podijeljeno na dva dijela, od čega Istočno Sarajevo pripada Republici Srpskoj (Ripley, 2001).

Nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) bila je svedena na samo dvije, od izvorno šest republika, sada sadržavajući samo Srbiju i Crnu Goru. Povrh toga, za vrijeme Tita, i Kosovo i Vojvodina, regije Srbije, postale su polu-autonomne pokrajine. U skladu sa Ustavom Jugoslavije iz 1974. godine, obje pokrajine imale su svoje mjesto u saveznom predsjedništvu, uz svoje pokrajinske skupštine, policijske snage i nacionalne banke. Titova smrt 4. maja 1980. godine, uz rastuću ekonomsku krizu, koja je bila više izražena u južnim republikama, vodila je do porasta nemira koji su rezultirali masovnim protestima u martu 1981. godine. Jedan od zahtjeva u to vrijeme bio je proširenje statusa **Kosova** na nivo republike – sedme republike unutar Jugoslavije.

Zahtjev za republički status naišao je na jako protivljenje, ne samo od strane Srbije, već i od dvije republike koje su graničile sa Kosovom – Crnom Gorom i **Makedonijom**. Postojala je bojazan da bi se etnički Albanci pokušali povezati sa Albanijom, u cilju stvaranja *Velike Albanije*. Ova situacija podsjećala je na Drugi svjetski rat i Titov pokušaj proširenja Jugoslavije na račun Italije i Albanije; preuzimanje kontrole nad Trstom na sjeveru i **Sjeverne Albanije (Pokrajine Kosovo)**, odvajajući je od Albanije. U to vrijeme većina stanovništva na Kosovu bili su Albanci, uz prilično brojnu, porijeklom, albansku manjinu nastanjenu u susjednim regijama Crne Gore i **Makedonije**.

Dakle, nezadovoljstvo između muslimanskih Albanaca i pravoslavnih Srba podsticalo je povratak na Drugi svjetski rat. Etnička podjela intenzivirana je usljed Titove smrti i pogoršanjem regionalne ekonomije tokom osamdesetih i devedesetih godi-

na. Za vrijeme ekonomske krize, Kosovo je bilo najsiromašnija pokrajina. Čak i tada, Ibrahim Rugova, lider Demokratske lige Kosova, uspijevao je spriječiti nasilje svojom politikom mirnog otpora. Međutim, kada je Milošević 1988. godine ukinuo status pokrajine i Kosovu i Vojvodini došlo je do ozbiljnog nezadovoljstva, naročito na Kosovu. Rugova je 1991. godine pozivao na nezavisnu Republiku Kosovo, posijavši sjeme za stvaranje gerilskih snaga za pružanje velikog otpora – **Oslobodilačku vojsku Kosova (OVK)**. OVK je ubrzo zasjenila pokret mirnog otpora začet od strane Ibrahima Rugove, i uz Dejtonski sporazum iz 1995. godine, OVK je uvidjela priliku da se aktivno angažira u Saveznoj Republici Jugoslaviji, bez distrakcije bošnjačko-hrvatskih sukoba. OVK je inicirala ovaj segment „Trećeg balkanskog rata“ napadajući policijske stanice i vladine urede 1996. godine. Sudbina OVK-a promijenila se 1998. godine kada su Sjedinjene Američke Države i Ujedinjeno Kraljevstvo promijenile njihov status iz *terorističke grupe u borcu za slobodu*. Uz prešutno odobravanje SAD putem Richarda Holbrooka, napadi OVK-a su se intenzivirali.

U pokušaju sprečavanja daljeg krvoprolića, međunarodne interventne snage su 6. februara 1999. godine inicirale Konferenciju u Rambouilletu, izvan Pariza, sponzorisanu od strane NATO-a, i konsenzus za ponovno uspostavljanje statusa Kosova kao autonomne pokrajine unutar Savezne Republike Jugoslavije postignut je 23. februara. Međutim, uslov za „pozvane međunarodne posmatračke snage na Kosovu“ odbačen je od strane Sjedinjenih Država koje su insistirale na „prisilnom vojnom prisustvu“, ne samo na Kosovu, već širom SRJ. Ni Rusija ni SRJ nisu se složile sa ovim uslovom, te su nenaoružani mirovni posmatrači povučeni 22. marta 1999. godine, u očekivanju velikog NATO napada. NATO bombardovanje, predvođeno SAD-om, nazvano *Operacija Nobel Anvil (Milošrdni anđeo)*, počelo je 24. marta i nastavilo se do 11. juna 1999. godine. Operacija NATO-a uključivala je oko 1.000 letjelica angažiranih u 38.000 borbenih misija, predstavljajući prvu vojnu akciju za mnoge NATO snage, uključujući Kanadu, od Korejskog rata, i prva za ratno vazduhoplovstvo od Drugog svjetskog rata. Ova akcija bila je sprovedena bez ikakvog odobrenja Vijeća sigurnosti UN-a i obuhvatala je i vojne i civilne položaje. Oko 20.000 bombi i projektila bile su raspoređene na mete širom Kosova, Beograda, Vojvodine i čak Crne Gore. Civilni ciljevi uključivali su mostove, fabrike, elektrane, domove, bolnice, škole, emitterski toranj državne televizije Srbije, petrohemijska postrojenja, pa čak i Kinesku ambasadu u Beogradu. Ova NATO akcija nagovijestila je početak kraja Miloševićeve vladavine, uz vojsku SRJ-a povučenu sa Kosova i zamijenjenu snagama NATO-a, **Kosovskim snagama (KFOR)**, prema Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a (1244), dok je ozloglašena OVK preimenovana u *Policijske snage Kosova*, služeći uporedo sa trupama KFOR-a (French & Nikolic-Novakovic, 2012).

U finalnoj analizi „Trećeg balkanskog rata“, više od 100.000 ljudi je poginulo, i boraca i civila, uz milion ljudi raseljenih iz svojih tradicionalnih domova, mnoge zatočene u koncentracionim logorima ili zatvorima, gdje su desetine hiljada, i muškaraca i žena, bili predmetom seksualnog zlostavljanja, izglednjivani i tučeni. Hiljade se još uvijek smatraju nestalima. Više od 30.000 minskih polja ostalo je i danas aktivno širom regiona, rezultirajući kontinuiranim smrtnima i povredama, i to najčešće djece i omladine (Ramet, 2006). Dodatno, ovi sukobi povećali su intenzitet međuetničkih neprijateljstava i predrasuda. Nažalost, Romi su podnijeli najveći teret ovih predrasuda.

Sudbina Roma u posljedicama balkanskog rata

Niže Slavske republike: Srbija, Crna Gora, Kosovo, Makedonija

Romi koji su živjeli među Srbima u Srbiji, Crnoj Gori ili **Makedoniji**, dijelili su zajedničku istoriju zlostavljanja i etničkog čišćenja nakon raspada bivše Jugoslavije i stoga su bili bolje tolerisani. Znači, Romi su najviše patili zbog ekonomskih teškoća usljed trgovinskog embarga usmjerenog protiv Savezne Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) tokom obje faze balkanskog rata 1991–2002. Također, Romi su i dalje bili mete srpskih Skin Heads-a i sličnih grupa koje su ispoljavale mržnju. UNICEF opisuje životne uslove u Srbiji, Crnoj Gori i **Makedoniji** kao slične onima u drugim republikama proisteklih iz raspada – sa znatnim siromaštvom i nezaposlenošću, te mnogim koji žive u improvizovanim zajednicama (duž pruge u Beogradu). Srbija, Crna Gora i **Makedonija** suočile su se sa masovnim izbjeglištvom Roma koji su bježali sa Kosova tokom i nakon tamošnjih sukoba u periodu 1996–2002. U Srbiji, Romi su migrirali u Beograd i u vojvođansku pokrajinu. Međutim, izbor mnogih Roma bila je Makedonija, gdje su odavno imali znatnu populaciju. Zaista, najveća romska zajednica u Evropi obitava u Shutki, na rubovima glavnog grada – Skoplja. Ova migracija bila je izdanak samog balkanskog rata. Jugoslovenski Romi su dominantno muslimani, sa korijenima kosovskih Albanaca i Bošnjaka (Clark, 2007).

Romi koji se identificiraju kao muslimani u Makedoniji, sebe smatraju **Makedonskim Egipćanima**. Za razliku od Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, u Makedoniji postoji znatna romska srednja klasa i, kao u Srbiji, postoji obavezan osnovni obrazovni program za romsko stanovništvo, obzirom da je završetak osnovne škole zakonski preduslov za zapošljavanje. Iako većina Roma ostaju neobrazovani i siromašni, to nije zbog manjka državne podrške, već više zbog održavanja njihovog tradicionalnog načina života (Barany, 1995; Berger, 2005). Romi su uspostavili političku snagu u Srbiji i Makedoniji. U većim opštinama, Romi u ovim južno-slavenskim državama imaju *de facto* zanimanja u recikliranju otpada ili građevinskog otpada. U januaru 2005. godine, Republika Srbija je usvojila Nacionalni akcioni plan (NAP) osmišljen u cilju poboljšanja statusa Roma u područjima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravstvene zaštite. Zamjenik premijera i Strategija smanjenja siromaštva koordiniraju ove napore sa predstavnicima Nacionalnog vijeća romske nacionalne manjine, parlamentarnim strankama, Uredom za inkluziju Roma Vojvodine i Koordinacionim centrom za inkluziju Roma Grada Beograda (MRC, 2008; UNICEF-Macedonia; UNICEF-Montenegro; UNICEF-Serbia).

Kosovo, međutim, je izuzetak u južno-slavenskim državama. Ovdje su Romi bili uhvaćeni u sukob, te su bili mete za ubijanje i raseljavanje. Kosovo je, kao Slovenija i Hrvatska, imalo osmišljen plan da očisti svoju teritoriju od srpskog i romskog stanovništva. Romi koji su se većinom identificirali sa Srbima, pobjegli su u Vojvodinu i Beograd, dok su drugi pobjegli u uspostavljene romske zajednice u Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju. U novoformiranom Kosovu, muslimanski dominantna vlada potisnula je preostale Rome u status „interno raseljenih lica“, te im stoga uskratila podršku UN-a i drugu finansijsku podršku, namijenjenu grupama sa statusom „izbjeglica“. UNICEF je istakao da su Romi na Kosovu potisnuti u kampove za interno raseljena lica, koji su većinom smješteni u toksičnim okruženjima u kojim ostali ne žele boraviti. Istakli su da su raseljene romske porodice izložene teškim metalima i konstantno imaju jedan od najviših nivoa kontaminacije olovom u krvi u svijetu (UNICEF-Kosovo; HRW, 1999).

Prevladavajući stavovi i predrasude

Studije o etničkim stereotipima u Bosni i Hercegovini procjenjuju prirodu nastavka negativne slike prema drugoj grupi, koju njeguje bošnjačka i bosansko-srpska omladina. Studija provedena od strane fakulteta na Univerzitetu Banja Luka, RS, uporedila je stavove omladine u Sarajevu (Bošnjaci) i Banja Luci (bosanski Srbi). Rezultati su pokazali značajne međusobne negativne stereotipe između dva uzorka – jasnu refleksiju njihove odnosne socijalizacije unutar sve više podijeljenog društva. Druga studija, provedena od strane Srđana Puhala, također iz Banja Luke, fokusirala se na etničke predrasude građana Republike Srpske (RS) i Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), ukazujući na širi spektar etničkog nedopadanja među omladinom u ova dva entiteta. Uzorak iz FBiH u najvećem broju ne voli Rome, i to u sljedećem silaznom nizu: Albanci, Makedonci, Srbi i Crnogorci. Slovenci i Hrvati bili su najmanje odbačena grupa u FBiH uzorku. Bosanski Hrvati bili su najnepopustljiviji u svojim etničkim odbijanjima, mada su Bošnjaci bili najbrojniji u ukupnom FBiH uzorku. Uzorak iz RS-a u najvećem broju odbacio je Bošnjake, te u silaznom nizu: Rome, Hrvate, Slovence i Makedonce. RS uzorak najmanje je odbacio Crnogorce. RS uzorak je također bio više nepopustljiv spram međuetničkih brakova (Puhalo, 2003; Turjacanin, 2004; French & Nikolić-Novaković, 2012). Etnička podjela zapravo je povećana od kraja ovih sukoba, fenomen izrečen u 70. Rose-Roth Mission Izvještaju, gdje su izvijestili da su mladi ljudi u novim republikama proisteklim iz bivše Jugoslavije čak i više provincijalnog i zatvorenog uma, više od njihovih roditelja, uglavnom zbog činjenice da je većina škola širom bivše Jugoslavije podijeljena prema etničkim linijama, produbljujući nepovjerenje i predrasude među grupama. Ironično, države koje su najviše pogođene trenutnom ekonomskom recesijom, Srbija i **Makedonija**, su one koje su institucionalizovale napore za bolji položaj njihove romske manjine, dok su Slovenci, Hrvati, Bošnjaci i kosovski Albanci nastavili nepoštivanje Srba, Roma i Makedonaca (Grebearoy, 1992; Guy, 2001; Rose-Roth, 2009).

ZAKLJUČAK

U balkanskim ratovima od 1991. do 2002. godine zabilježeno je veliko stradanje stanovništva, kako vojno sposobnih tako i civila. U odnosnim ratovima pokazalo se kao pravilo da snažniji ugnjetavaju slabije, bez obzira na stvarne odrednice njihovog identiteta. Ova tvrdnja je posebno tačna u slučaju manjinskih naroda, prvenstveno Roma, prema kojima su sve zaraćene strane imale negativan stav.

Završetak sukoba donio je određeni napredak u zaštiti njihovih prava, ali u većini slučajeva nedovoljno ili gotovo zanemarivo. Na području koje je bilo zahvaćeno balkanskim ratovima, sve države koje postoje morat će uložiti dodatne napore u zaštiti prava manjina, ali i podizanja i nivoa njihovog životnog standarda.

LITERATURA:

- Barany, Z. (1995). The Roma in Macedonia: Ethnic politics and the marginal condition in a Balkan state. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 18: str. 515–531.

- Beloff, N. (1997). *Yugoslavia: An avoidable war*: London, England: New European Publications.
- Berger, J-F. (2005). The Roma in the Balkans and in Central and Eastern Europe. *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 24: str. 60–64.
- Clark, C., Adamson, K. and Cashman, L. (2007) Running after them with fruit and flowers. *Scottish Left Review*, 42, str. 18–20.
- Dayton Peace Accords (1995). *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. Vienna, Austria: Printed by USIA Regional Program Office.
- French, L., & Nikolic-Novakovic, L. (2012). *War Trauma and Its Aftermath: An International Perspective on the Balkan and Gulf Wars*. Lanham, MD: University Press of America.
- Glenny, M. (1993). *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*. New York, NY: Penguin.
- Gow, J., & Carmichael, C. (1999). *Slovenia and the Slovenes*. London, England: Hurst & Company.
- Grebenaroy, S. (1992). “Gypsy-bashing”, *The Insider*, No. 1: 22–23.
- Guy, W. (2001). *Between past and future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield, England: University of Hertfordshire Press.
- HRW. (1999). *Federal Republic of Yugoslavia: Abuses against Serbs and Roma in the new Kosovo*. Human Rights Watch, Vol. 11 (August), No. 10 (D): <http://www.hrw.org/reports/1999/kovo2/>.
- MRC. (2008). *Decade of Roma: Yearly Report of the League for the Decade 2007*. New York, NY: Open Society Foundations – Yearly Report League for decade 2005-2015, No. 8.
- Puhalo, S. (2003). Ethnical distance of the citizens of Republika Srpska and the Federation of Bosnia and Herzegovina to the nations of the former Socialists Federal Republic of Yugoslavia. *Psychology*, Vol. 36: str. 141-156.
- Ramet, S. (2006). *The Three Yugoslavia: State-building and legitimization, 1918-2005*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Ripley T. (2001). *Conflict in the Balkans, 1991–2000*. Oxford, England: Osprey Publishing.
- Rose-Roth (2009) *South Eastern Europe: From Dayton to Brussels* (Mission Report). Sarajevo: Bosnia-Herzegovina: NATO Parliamentary Assembly: 70th Rose-Roth Seminar.
- Silber, L., & Little, A. (1995). *The death of Yugoslavia*. New York, NY: Penguin.
- Turjancanin, V. (2004). Ethnic stereotypes among Bosniak and Serbian youth in Bosnia and Herzegovina. *Psychology*, Vol. 37: str. 357–374.
- UNICEF (current web-site). <http://www.unicef.org/serbia>.
- UNICEF (current web-site). <http://www.unicef.org/montenegro>.
- UNICEF (current web-site). <http://www.unicef.org/macedonia>.
- UNICEF (current web-site). <http://www.unicef.org/kosovo>.

Rad primljen: 15.10.2013.

Rad odobren: 12. 1. 2014.

DEMILITARIZACIJA BOSNE I HERCEGOVINE IDEJA, UTOPIJA ILI NEŠTO TREĆE

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1401005N

UDK 323.1: 355.426(497.6)

Stamenko Novaković¹

penzionisani brigadni general

Sažetak:

Istorija ljudskog društva, nažalost, najbolje se može sagledati kroz istoriju ratovanja. Skoro u svakom momentu negde u svetu je vođen rat, a najviše ih je bilo nakon što su zabranjeni, posle II svetskog rata. Sama zabrana napadačkih ratova od strane UN nije doprinela tome da oni prestanu da postoje. Ratovi su usko vezani za ostvarenje ili zaštitu interesa strana u sukobu. Za ostvarivanje tih interesa nije uvek nužno ratovati.

Osnovne snage u ratu su vojne snage i pojava militarizma nije neobična. Ona je usko vezana za određeno vreme i prostor. Jačanje uticaja vojnih krugova prati i jačanje otpora toj, svakako, negativnoj pojavi. Najčešće u formi anti-militarizma.

Rat u BiH, po mnogim elementima, može da se prepozna u širim, teoretskim, razmatranjima. Njegove bitne karakteristike nisu mogle biti polazna osnova za ideju o demilitarizaciji BiH. Ozbiljnost krugova i prilika u kojima se o njoj razgovara upućuje na njen politički značaj. To obavezuje na širinu i kvalitet promišljanja pri formiranju kritičkih stavova.

Posle svakog rata dođe period mira koji je mnogo složeniji od rata i traži veće napore. U ratu „samo“ treba pobediti neprijatelja, a u miru:

- *završiti sa ratom,*
- *izgraditi mirnu i prosperitetnu društvenu zajednicu i*
- *sprečiti izbijanje novih sukoba, novog rata.*

Građani BiH još trpe ratne posledice, a za neke on još nije ni završen, samo je promenio formu. Umesto razvoja, mnogi procesi su usmereni u pogrešnom pravcu. Sukoba još uvek ima, a stanje mira nije takvo da garantuje njegovu stabilnost. Reforme koje su provedene i koje se još uvek provode imaju prioritetan cilj centralizaciju BiH, a ne

¹ Korespondent: Stamenko Novaković, e-mail: nbjsnovakovic@yahoo.com

poboljšanje stanja. Takva situacija ne doprinosi izgradnji mira i prosperitet. Ostaje nada da će epilog biti prihvatljiv.

Narodna skupština Republike Srpske (NSRS) donela je Deklaraciju o demilitarizaciji (Deklaracija o strateškim opredeljenjima RS u sistemu odbrane). Politički subjekti RS, u oblasti odbrane, vode politiku demilitarizacije. Oni koji se ne slažu sa ovom politikom čute ili nemaju značajnu ulogu na političkoj sceni.

Politika demilitarizacije nije korektno uobličena i može se osporavati zbog:

- *osnova za stavove,*
- *stvarnih ciljeva,*
- *površnosti i*
- *kolizije pojedinih stavova.*

Time su joj i efekti umanjeni.

Ključne reči: *rat, militarizam, mir i demilitarizacija.*

UVOD

Sistem odbrane u SFRJ bio je jedan od osnovnih podsistema društva. Razvijen je iz partizanskih snaga i iskustava Narodnooslobodilačkog pokreta (NOR-a). U njega se mnogo ulagalo i stalno je razvijan. Jugoslovenska narodna armija (JNA), kao njegov osnovni element, uživao je ugled respektabilne vojne sile. Ogromna većina ključnih učesnika aktuelne političke scene u BiH pamti to vreme. Sećaju se i ne mogu izbeći poređenje sa sadašnjom situacijom. Preovlađuju komentari u korist ranijeg stanja.

U međuvremenu, SFRJ raspala se na sitnije delove od onih od kojih je bila sastavljena. JNA je opstala duže od države koju je branila, a njeni kapaciteti poslužili su za formiranje vojski skoro svih država nastalih na njenoj teritoriji.

Način raspada bio je brutalan, ratni. Bio je takav da su mnogi pomislili kako je više niko i nikada ne može sastaviti. Međutim, pogrešili su. Odredbama Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH (Dejtonski sporazum) napravljena je Jugoslavija u malom. Razaranje jedne multinacionalne zajednice da bi je zamenila druga, politički je eksperiment za koji mnogi misle da je osuđen na neuspeh. Ne treba zanemarivati i činjenicu da Oružane snage BiH (OS BiH), za koje se misli da su pozitivan primer i putokaz ostalim podsistemima društva, izgledaju kao loša imitacija JNA. Izgradnja perspektivne, jedinstvene države time postaje dodatno opterećeno faktorima čiji uticaj nije mali, a predznak im je negativan.

Posle naučenih lekcija iz SFRJ i njenog ratnog raspada, bilo je za očekivati da se na sistem odbrane gleda sa posebnom pažnjom, promišljeno i oprezno. Veoma brzo, za desetak godina posle rata, desilo se potpuno suprotno. Nepromišljeno i neoprezno, iz suprotstavljenih snaga, pod pritiskom sebičnih interesa i stranih moćnika, formirane su jedinstvene OS BiH². Izostala su obećana ulaganja i predviđeni razvoj sistema. Stalo se u međuprostoru, na vetrometini političkih previranja, uz kontinuirano opterećenje zaostavštinama, aferama, prosečnostima... U sve to ubačena je politika demilitarizacije da, kao jabuka razdora, da svoj doprinos dokazivanju uzaludnosti zajedništva.

² Teško je koristiti termin „sistem odbrane BiH“, jer on kao takav još nije profunkcionisao.

Postepeno je sazrevala potreba za detaljnijom analizom novonastale situacije. Mnogima je postalo jasno da se treba pronaći konstruktivniji odnos prema „sistemu odbrane“ i izlazna strategija iz, očito, promašenog i slabo podržanog projekta.

Jedan od predloga, koji se već desetak godina iznosi u javnosti, je demilitarizacija BiH. Ima li u njemu mudrosti, iskrenosti i izvodljivosti u uslovima kakvi ovde vladaju, pitanje je na koje se ne može dati ishitren i nepromišljen odgovor. Izbegavanje ozbiljnije rasprave o ovoj temi može biti kontraproduktivno. **Ključne aspekte ovog predloga potrebno je preispitati u svetlu savremenih kretanja i ponuditi promišljenije odgovore.**

Jedan od načina traganja za odgovorima je kroz razmatranje suštine postojanja oružane sile. Rat i militarizam, kao i sve ono što ih prati, nude jednostrane odgovore u korist vojske, dok je u miru situacija mnogo složenija. Jedino je celovit uvid ispravan i može ponuditi korektna i korisna odgovora.

Ratovi na ovim prostorima vodili su se dosta često. Samo su periodi mira trajali duže ili kraće. Koliko će ovaj mir trajati, ne bi trebalo ni biti predmet prognoze. Neki srpski političari konstatovali su da rata u BiH više neće biti i na osnovu takvog stava definisali predlog za demilitarizaciju. Period iza nas nije kratak i dao je za pravo onima koji aktivnije doprinose izgradnji mira, a ne onima koji se prema istom odnose kao trajnoj i kategoriji koja ne može biti ničim ugrožena.

Mir u BiH nije stabilan u meri da se može konstatovati kako njeni građani žive i rade u bezbednom okruženju. Kada se o tome govori valja imati na umu njegov izuzetan značaj, a posebno u uslovima kakvi vladaju na nestabilnom prostoru Balkana. On obavezuje na stalno i pažljivo praćenje stanja i pravovremene i efikasne mere na rešavanju problema. Ima li, među tim merama, mesta za slabljenje vojnih efekativa i demilitarizaciju? Vredi razmisliti i videti.

Svrha ovog rada nije da odgovori na mnoga pitanja vezana za uređenje **oblasti odbrane**. On treba da **identifikuje i opiše ključne elemente problema demilitarizacije BiH**, bez obzira na upotrebnost vrednosti predloženih rešenja u Deklaraciji.

Sadržaj rada treba da doprinese boljem shvatanju pitanja rata i mira i pomogne u **usmeravanju onih koji se bave odbranom** i njenom ulogom u izgradnji osećaja zaštićenosti kod građana BiH.

RAT I MILITARIZAM

U SFRJ, posleratne generacije dosegle su stanje duha koje je na rat gledalo kroz: lupu svečanih govora pri njegovanju tradicija, frizirane istorijske podatke i partizanske filmove. Za generacije iz osamdesetih to je bilo davno. To što je uobličeno tako da izgleda atraktivno i uzbudljivo bilo je olako i nekritički prihvaćeno. Ekonomska i kriza u funkcionisanju odnosa u državi učinile su da razmišljanja o ratu i revoluciji budu skrenuta na sporedni kolosek. Ratovi koji su se dešavali drugima nisu poslužili kao pouka i aktivirali nužan nivo opreza.

Ekonomska kriza, raspad SFRJ i strašna ratna razaranja zadnjih dvadesetak godina dvadesetog veka, svojom razornom snagom demonstrirali su svu pogubnost površnog odnosa prema krucijalnim pitanjima. Posledice su takve da će trebati jako puno vremena i još više energije da bi se njihovo dejstvo umanjilo i da bi društveni procesi samo

bili usmereni u pozitivnom pravcu. Za to je nužno da aktivnosti budu kvalitetno osmišljene i planski i organizovano provođene. Ratna razaranja, trenutno stanje u BiH i strah od mogućeg ponavljanja sukoba obavezuju na ozbiljnije bavljenje ovom problematikom.

Suština rata

Nema dovoljno jakih razloga da u ovom delu rada rat ne posmatramo na način kako ga vidi Klauzevic i mnogi drugi, klasični teoretičari³. Uvažavajući istorijske faktore i savremena razmišljanja, prihvatljiva bi bila definicija (Vojni leksikon, 1981) po kojoj je rat „kompleksan, intenzivan i masovan sukob država, vojno-političkih saveza ili različitih društvenih snaga unutar jedne zemlje, u kojem se masovno i organizovano primenjuje oružano nasilje i vodi oružana borba radi ostvarivanja određenih političkih, ekonomskih i vojnih ciljeva klasa, država ili naroda“.

Ova definicija obuhvata skoro sve suštinske elemente rata:

- sukobljene strane,
- oružanu borbu kao dominantan, ali ne i jedini njegov sadržaj,
- organizovane i vođene snage unutar jedinstvene društvene strukture,
- određeno vreme i prostor,
- manje ili više primenjene taktike i pravila ratovanja i
- jasno definisane ciljeve.

Sukob je širi pojam od rata. To znači da svaki sukob nije i rat. Sukoba je bilo i u prvobitnoj zajednici, ali, suštinski, nisu imali sva obeležja rata. Nizak stepen razvoja, odnos prema prirodi, potrebe zajednice i tipovi sukoba nisu mogli proizvesti tako složenu društvenu pojavu kao što je rat. Razvojem društva i sukobi su postajali složeniji. Tek raslojavanjem društva na klase stvorili su se potrebni preduslovi da sukobi poprime one odlike koje suštinski oslikavaju rat. Kroz istoriju ljudskog društva ratovi su postajali sve složenija i, nažalost, učestala pojava. Napredak civilizacije nije unapredio način rešavanja spornih pitanja. Sporovi su se manje rešavali „civilizovano“, a više ratovanjem. Ratova je bilo sve više i bili su sve kompleksniji i razorniji, ako ne fizički, onda strukturalno. Kada su zabranjeni i kada se pomislilo da ih više neće biti, bilo ih je najviše posle Drugog svetskog rata.

Istorija ljudskog društva najpotpunije se može posmatrati kroz istoriju ratovanja. Mnogi čak smatraju da je **istorija društva ustvari istorija ratovanja**.

U međuvremenu se učvrstilo klasično shvatanje da je rat **kompleksna društvena pojava** i da se ne svodi samo na oružanu borbu. Oružana borba jeste suštinski sadržaj rata i od njenog uspeha, u mnogome, zavisi i njegov krajnji ishod. Pored oružane borbe, uključuje i političke, ekonomske, psihološke i druge oblike borbe. Prethodi mu politika⁴ i u njenim okvirima se odlučuje o pitanjima rata i mira. Političari biraju protivnike i saveznike. Kroz politiku se vodi društvena zajednica i snage u ratu. Rat se završava političkim odlukama, a nakon rata politika usmerava društvenu zajednicu u

³ Klasični teoretičari rat posmatraju kroz oružanu borbu. Ima i drugih shvatanja po kojima je rat kontinuirano stanje sukoba u kome se menjaju oblici borbe i po kojima se ratni ciljevi mogu dostići i neoružanim oblicima nasilja.

⁴ Karl fon Klauzevic u svom delu „O ratu“ tvrdi: „Rat je politika nastavljena drugim sredstvima.“

projektovanom pravcu. Ekonomija daje potreban ratni potencijal i kroz nju se rešavaju mnoga značajna ratnja pitanja. Nije neobična pojava i česta upotreba termina „ekonomsko ratovanje“. Isto važi i kada je u pitanju uloga i značaj psihološko-propagandnih dejstava, specijalnog rata i sl.

Rat je planirana, organizovana i aktivnost vođena ka definisanim ciljevima. Planiranje i pripreme usmerava politika. **Politika ima i ključnu odgovornost u vođenju rata**, a dejstva usmerava preko posebno formiranog komandnog dela oružanih snaga. Cilj je krajnji rezultat koji se želi postići ratom. To je vrednost koja se želi dostići ili sačuvati. Radi se o vrednostima od posebnog značaja za imaoa. Ti ciljevi su politički, ekonomski, teritorijalni i vojni. Najčešće su određeni kao:

- samoodbrana,
- ovladavanje delom ili celinom teritorije i potencijala suprotstavljene strane,
- uništenje ili razbijanje protivničkih snaga,
- preuređenje društvene zajednice i
- zadobijanje povoljnije pozicije u društvenoj zajednici.

Može se i pojednostavljeno reći da je, suštinski, cilj rata nametnuti protivniku sopstvenu volju. Takvo stanje odnosa pobjednika i poraženog omogućava pobjedniku ostvarivanje ostalih ratnih ciljeva.

Pored klasičnog pogleda na rat, treba imati na umu veliki broj teoretičara koji na rat gledaju kao na kontinuirani sukob u kome upotreba oružja nije nužna. Suštinu vide u postizanju ciljeva. Nekada je zaista izvodivo postići veće efekte na suprotstavljenu stranu bez primene oružanog nasilja. To mogu oni koji u pozadini politike poseduju moć koja višestruko prevazilazi moć ciljane strane. Istorija je puna primera koji pokazuju da je to moguće i bez primene oružanog nasilja. To je uočio kineski učitelj Sun Cu⁵ još pre više od 2500 godina u svojoj kratkoj raspravi „Umeće ratovanja“ (Sun Cu, 2009).

Rat je destruktivna društvena pojava koju prati razaranja i uništavanje. Razara vrednosti čoveka na kojima počiva etički kvalitet društva i, najčešće, društveni poredak. Uništava ljudske, kulturne i materijalne potencijale, multiplicirajući destruktivnost pojave.

U ratu se formiraju specifični društveni odnosi u kojima posebnu ulogu, a time i uticaj, dobijaju autoriteti koji se lako snalaze u ratnim uslovima. Završetkom rata odnosi u društvu formiraju se na novim osnovama. Time se otvaraju mogućnosti ljudima drugačijeg mentaliteta za izgradnju većeg uticaja u društvenoj zajednici. Prilagođavanje ratnih autoriteta mirnodopskim uslovima predstavlja složen problem.

Rat je pun negativnih pojava, pojedinaca i grupa. Pored razaranja i uništavanja, rat pogoduje spornim pojedincima i grupama koje stvaraju razne probleme. Najčešće su to ratni zločini i razni oblici kriminala, narušavanje ugleda i moralne snage vojske i naroda, profiterstvo, šverc... Mnogi pripadnici ovih grupa sumnjivo se obogate pa to iskoriste posle rata. Pojava militarizma, bez obzira koliko on bio izražen, u krajnjem, ima negativan uticaj na napore društva da se izbori sa mnoštvom problema.

Strahote Drugog svetskog rata i prethodni neuspešni pokušaji rezultirali su Poveljom UN kojom je napadački rat pravno zabranjen, a dozvoljeno je žrtvi agresije da se brani. Sve novije konvencije o ratnom pravu zamenjuju pojam rat pojmom oružani sukob.

⁵ Sun Cu, *Umeće ratovanja*.: „Vrhunska odličnost nije u dobivanju svake bitke, nego u poražavanju neprijatelja bez ulaska u boj.“

Moć Povelje jeste velika, ali ne i dovoljna za rešavanje sporova u međunarodnim i odnosima unutar složenih društvenih zajednica. To je potvrdio i veliki broj ratova vođenih nakon usvajanja Povelje. Dakle, **ratovi, iako su zabranjeni, i dalje postoje.**

Militarizam

Može se reći da u ratu dominiraju vojnici, i to društvo, obzirom na situaciju, gleda sa razumevanjem i podržava. Stepenn militarizacije postaje visok. I to, u krajnjem, postaje problem koji produkuje druge probleme. Pogoduje stvaranju konfuznog stanja u kome negativne pojave dolaze do izražaja. To je pojava koja nas nije mimoišla. Destruktivna je i zaslužuje širu elaboraciju.

Militarizam⁶ se najčešće manifestuje kroz nesrazmerno jačanje vojske i flote u službi agresivnih ciljeva prema drugim zemljama i **antidemokratski pritisak u sopstvenoj zemlji** (Vojna enciklopedija, knjiga 5, str. 587, 1962). Jedna od manifestacija militarizma je i tendencija prenošenja vojničkog shvatanja i odnosa na civilni život i, uopšte, na celo područje društvenih odnosa na štetu demokratskih prava i sloboda građana.

U suštini, radi se o agresivnoj i reakcionarnoj pojavi koja je korišćena od strane vladajućih krugova u nekim zemljama, a naročito u Pruskoj. Kao i svaka pojava, tako je i militarizam, kroz istoriju, prateći krize i ratove, imao svoje uspone i padove.

Militarizam uvek izaziva **antimilitarizam** koji se najčešće izražava kroz borbu protiv vojske u prilog milicije i protiv preteranog jačanja vojne sile. Smatralo se da to uvek dovodi do nesrazmernog uticaja vojnog faktora na politički život zemlje i na agresivnost u spoljnoj politici. Borba za mir i razvoj demokratije u svetu, u sadejstvu sa drugim faktorima, deluju u pravcu daljeg slabljenja militarizma. Njegovo konačno silaženje sa istorijske scene vezano je za nestanak ratova kao sredstva rešavanja unutrašnjih i spoljnih problema.

Rat u Bosni i Hercegovini

Način razgradnje SFRJ može se smatrati iznenađenjem, ali rat u BiH iznenadio je samo one koji su „prespavali“ prethodna dešavanja. Nažalost, bilo ih je i na veoma značajnim položajima.

Rat u BiH počeo je kao logičan produžetak međunacionalnih sukoba i borbe za osamostaljenje republika—država na prostoru bivše SFRJ. Kriza koja je zahvatila ovaj deo Balkana već je bila internacionalizovana, tako da je uticaj velikih sila na dešavanja u BiH iz dana u dan postajao sve izraženiji.

Šta se to onda na ovim prostorima krajem prošlog veka dešavalo? Uopštavajući neke elemente rata u BiH mogu se primetiti njegove konvencionalne karakteristike i jasne osobine unutrašnjeg sukoba. Gledajući kroz prizmu Povelje UN, bio je to tragičan oružani sukob unutrašnjeg karaktera sa visokim stepenom umešanosti stranog faktora. Na surov način i plaćajući visoku cenu, uverili smo se da, ono što je zabranjeno ili nazvano

⁶ Pojam militarizam (engl. militarism, fra. militarisme, nem. Militarismus i rus. Militarizm) javlja se šezdesetih godina 19. veka da bi obeležio prevlast vojničkih krugova i vojske u državnom i društvenom životu nekih zemalja.

drugim imenom, nije i automatski prestalo da postoji. Uklapajući dešavanja u klasično shvatanje sukoba, imali smo rat vođen konvencionalnim naoružanjem. Za jedne je to bila borba za opstanak, za druge agresija, za treće unutrašnji oružani sukob. U svakom slučaju, bio je to rat.

Formalno-pravno gledano bile su tri **strane u sukobu** – srpska, bošnjačka i hrvatska u formi Republike Srpske, „Republike BiH“⁷ i Herceg Bosne. U suštini, situacija je bila mnogo složenija. JNA, kao oružana sila, već tada „kرنje SFRJ“ (od 27.04.1992. godine) u formi Savezne Republike Jugoslavije, napustila je BiH do 19.05.1992. godine. Do tada je izvršavala svoje ustavne obaveze vodeći oružanu borbu za zaštitu naroda i teritorije države i štiteći sopstvene snage, sredstva i kapacitete. Iako su bili saveznici u borbi protiv Republike Srpske, u periodu 1993–1994. godine, u centralnoj Bosni i u dolini Neretve, Hrvati i Bošnjaci su ratovali međusobno. U tom periodu rata Srbi su štitali Hrvate. U ostalim delovima BiH savezništvo nije narušeno. U periodu 1994–1995. godine, na širem području Velike Kladaše, postojala je Autonomna Pokrajina Zapadna Bosna čije snage su bile saveznici Republike Srpske. Jedinice Hrvatska vojske celo vreme rata dejstvovala su na prostoru BiH, tako da možemo govoriti o agresiji. Snage UNPROFOR-a nisu zadržale neutralnost u skladu sa svojom misijom i, u pojedinim događajima, oružano su dejstvovala po snagama VRS, ali i po infrastrukturi RS. Snage NATO-a su provodile sopstvene operacije, sa i bez mandata od strane Saveta Bezbednosti, protiv VRS i RS. Ovo pitanje zasluđuje posebnu multi-disciplinarnu elaboraciju, a za potrebe ovog rada i ovo je dovoljno.

Oružana borba bila je dominantan, ali ne i ključni sadržaj rata. Posebno su bili izraženi sledeći sadržaji:

- politička borba,
- medijski rat,
- ekonomski rat,
- psihološko-propagandna dejstva,
- vojna pomoć i
- informacijska podrška.

Pojedini sadržaji imali su kontinuitet, dok su se neki dešavali povremeno. Njihov intenzitet i uticaj na razvoj situacije varirao je tokom rata. Zbog posebnog značaja naoružanih oblika borbe, bitno ih je šire razmotriti u posebnim radovima. Za ovu priliku, dovoljno je istaći da su snažan uticaj na tok rata i odnos snaga imali:

- pregovarački procesi i razni oblici političkih pritisaka,
- medijska satanizacija Srba,
- ekonomske sankcije i blokade,
- razne vrste neutemeljenih optužbi,
- isporuke oružja i vojne opreme,
- stvaranje zaštićenih zona i uvođenje raznih tipova ograničenja, i
- pomoć i podrška u planiranju i izvođenju operacija.

---

⁷ Bošnjaci su hteli zadržati za sebe kontinuitet republike–države i iz te činjenice pokušati lakše ostvariti svoje ratne ciljeve.

Kada je u pitanju vođenje snaga, tu su stvari dosta složene. Međunarodno pravo prepoznaje odgovornu komandu i uvažava činjenično stanje na terenu. Svaka od gore navedenih strana u sukobu imala je i svoju upravljačku i komandnu strukturu. Dodatak su razni oblici tutorstva i mentorisanja koji su imali veoma snažan uticaj na vojno odlučivanje. Posebno izraženu ulogu imale su SAD angažovanjem privatnih firmi za vojne konsultacije i podršku. Pored toga, neposredno su angažovali i sopstvene kapacitete za podršku planiranju i izvođenju operacija.

Prostor na kome su se izvodile određene aktivnosti i operacije bio je širi od granica Bosne i Hercegovine. Opredeljivao ga je:

- prostor sa koga je dejstvovano na ciljeve u BiH,
- centri iz kojih je ostvarivan uticaj na donošenje odluka i
- prostor u kome su vođeni neoružani oblici dejstava.

Vreme trajanja rata je teško odrediti zbog razlika u tumačenju njegove suštine. Ozbiljno treba uvažiti stavove sukobljenih strana o početku izvođenja vojnih operacija i period implementacije vojnog dela Dejtonskog sporazuma. Jedna anegdota kaže da „rat počinje onda kada se u vestima sa poimeničnog pređe na brojčano javljanja o žrtvama.“

Što se tiče primene taktika ratovanja zanimljivo je pozabaviti se sa:

- izostankom primene juriša,
- linijsko-rovovskom odbranom,
- vatrenom i obaveštajnom podrškom,
- pozicioniranjem i zaštitom civilnog stanovništva i
- doprinosom prethodnih vojnih znanja i iskustava uspehu operacija.

Pravo u oružanom sukobu nije primenjeno u potrebnom obimu. Više se svodilo na savest pojedinaca, a manje na definisan politički odnos. Može se postaviti i pitanje shvatanja značaja pravila ratovanja od strane nadležnih pojedinaca i institucija.

Ratne ciljeve niko nije ostvario u izvornom obliku. Srbi su se borili za opstanak na vekovnim ognjištima, a ostali su bez ogromne teritorije. Hrvati su se borili za Hrvatsku do Drine i Zemuna i to nisu ostvarili. Bošnjaci smatraju da Srbi imaju Srbiju, Hrvati Hrvatsku, a da je Bosna njihova. Hercegovinu ne spominju iz njima znanih razloga. Neke zapadne zemlje uspele su stvoriti poligon za političke eksperimente i dobiti povoljnu osnovicu za dalja dejstva, tako da jedini mogu biti zadovoljni postignutim. Jedino im je trn u oku stanje u BiH kojim se ne mogu hvaliti po svetu. Sve nas to dovodi do zaključka da rat na prostoru BiH još uvek traje. Nije to klasičan, oružani sukob, jer nema oružane borbe, ali se vode žestoki, drugi oblici, dominantne političke borbe za ostvarenje ciljeva određenih ranije. U to smo se i sami uverili kroz predaje teritorija, urušavanje vitalnih interesa i prenos nadležnosti. Korektan je stav da su vitalni interesi, u suštini, vrednosti zbog i oko kojih se vodi borba. Oružana ili neoružana, manje je bitno. Gde su tu i kojeg su dometa odbrambene mere „napadnute“ strane, pitanje je kome je teško pronaći odgovor. Teško nije i nemoguće, jer su posledice takve da je nužno braniti se na odgovarajući način.

Militarizma nije bilo u meri da predstavlja opasnost po sistem upravljanja društvom. Čak ni u vreme rata. Zato čude razni oblici ispoljavanja animoziteta prema VRS, a kasnije i prema OS BiH. Posmatrajući sa ove vremenske pozicije, ova pojava ostala je izolovana i može se vezivati samo za politiku dela srpskih stranaka. Nažalost, radi se o

najuticajnijim. Kod ostalih strana u sukobu, ali i u regionu, stanje nema kapacitet problema za posebno razmatranje. U RS se militarizam eksponirao na sledeće načine:

- društvo je bilo posvećeno vojnim snagama i vrednostima,
- civilne vrednosti pale su u drugi plan,
- pojedini vojni autoriteti izdigli su se više od normalnog,
- vojni stavovi značajno su uticali na donošenje civilnih odluka.

Posledice su ispale neočekivane i nesrazmerne. Posebno treba naglasiti:

- stvoreni su civilno-vojni antagonizmi,
- pokušalo se zadržati takvo stanje odnosa,
- aktivirane su političke kontramere koje su, u krajnjem, veoma brzo rezultirale ukidanjem sopstvene oružane sile i oslonac na tuđu.

Obzirom da je u pitanju **snažna reakcija na ništa**, treba razmisliti o njenoj pravoj pozadini i ciljevima. Pri tome je bitno razmotriti sledeće:

- Ko je inicijator i koji su mu razlozi?
- Kome još takav stav odgovara i zašto?
- Kakvi su dobici i gubici?
- Ima li takav odnos perspektivu?
- Ima li ih i kakvi su izlazi?

Odgovori na ova i slična pitanja omogućili bi kreiranje svrsishodne i prihvatljivije odbrambene politike od one koja se sada vodi.

MIR I DEMILITARIZACIJA

U vazduhoplovnoj bazi „Rajt-Paterson“ u Dejtonu, savezna država Ohajo (SAD), od 01. do 21.11.1995. godine, vođeni su pregovori za obustavljanje rata u BiH. Sporazum je postignut 21.11. koji je narednog dana i parafiran. Opšti okvirni sporazum za mir u BiH ili Dejtonski sporazum službeno je potpisan u Jelisejskoj palati u Parizu 14.12. 1995. godine. Njime je zaustavljen rat i definisano posleratno uređenje BiH. Početkom implementacije ovog Sporazuma otpočeo je i mukotrpan proces izgradnje mira na prostoru BiH.

Osnovni problemi mira

Mir je stanje bez rata. To je period između dva rata. Mir je suprotnost ratu. To je željeno stanje društva u kome se daje šansa njegovom sveukupnom razvoju. Kako to vidi međunarodno pravo, to je stanje u kome se svi sporovi rešavaju bez primene oružanog nasilja. Dalja elaboracija bezbrojnih kombinacija u značenju ovog pojma predmet je posebnih nauka, a za ovaj rad je i ovo dovoljno.

Izgradnja mira je veoma složen proces. Prvenstveno zbog značaja i nivoa mnogobrojnih ciljeva koji se trebaju dostići. Za BiH, dodatnu komplikaciju predstavlja i činjenica da **suprotstavljene strane** te ciljeve trebaju dostići **zajedničkim naporima** u

jedinstvenoj društvenoj zajednici. Sve u svemu, iza nas su relativno uspešno završeni periodi: obustave dejstava, stabilizacije mira i implementacije većine odredbi Dejtonskog sporazuma. Nažalost, razmatrajući najkorišćenije termine, teško se opredeliti za onaj koji najpotpunije oslikava trenutno stalje mira u BiH. Da li je ovo stanje zamrznutog konflikta, nedovršenog mira, mir, nešto drugo ili od svega pomalo, teško se opredeliti. Možda je najbolje koristiti oficijelni termin „period izgradnje mira“. Dakle, mir u BiH se još uvek gradi i nije u potpunosti postignut.

Ostalo je i još uvek je sporno:

- Nisu sve strane zadovoljne. Nezadovoljstvo se može izroditi u nove sukobe.
- Nisu dostignuti ratni ciljevi nijedne sukobljene strane. Realna je procena da će strane nastojati da ih ostvare u periodu mira. To mir opterećuje dodatnim komplikacijama.
- Kvalitet mira leži u zadovoljstvu građana kvalitetom života i u razvoju koji prati razvijeniji deo šire društvene zajednice. To se još ne uočava, a neki veoma bitni procesi usmereni su u krivom pravcu.
- Svi žele mir, zadovoljstvo, prosperitet. Nakon početne euforije i trezvenije analize ostala je podela na one koji misle da mir nema cenu i na one za koje postoje određene granice.

Zašto je to ostavljeno da tinja nauka još nije potpuno objasnila, ali kostur odgovora mogao bi se nalaziti u sledećim činjenicama:

- Jako je važno bilo zaustaviti rat i dati šansu miru. Cena je tada bila manje bitna. Dvojbe su aktivirane kasnije.
- Energija istrošena u ratu dovela je do opredelenja za prestanak rata ili za njeno spoljno pothranjivanje. Ovo drugo sa sobom nosilo je skrivene opasnosti koje su kasnije izašle na videlo.
- Strani faktor postao je ključni, a on je sa sobom nosio sopstvene interese koji nisu mogli biti ostvareni u korektnom miru, nego u zadržavanju potencijalne krize do povoljnijih uslova za konačno rešenje, dominantno, u sopstvenom interesu.

Šansa koja je data miru na ovim prostorima može da se povoljno iskoristi. Za to je potrebno mnogo energije drugog tipa. Energije koja uključuje toleranciju, mudrost, strpljenje, konsenzus... Vreme iza nas puno je argumenata za zaključak da ta šansa nije potpuno iskorišćena, ali da nada uvek postoji.

Reforme sistema odbrane u BiH

Reforma na latinskom znači preobražaj (Mala enciklopedija 3, 1978: 58). To je preuređenje radi usavršavanja i popravljnja. Najveći preobražaj BiH je pretrpela u oblasti društvenog uređenja. Iz socijalističkog samoupravljanja prešlo se u kapitalizam. Velicina promene i nizak kvalitet snalaženja u novim društvenim odnosima proizveli su širok spektar problema koji su se posebno odrazili u osnovnim oblastima, temeljima svakog društva. Sve ostale reforme provedene u BiH u direktnoj su zavisnosti ili u funkciji gore navedene. Sve su trebale proizaći iz Dejtonskog sporazuma. Mnoge i jesu, ali deo njih je

silom nametnut. To je stvorilo drugu grupu problema i dodatno opteretilo proces izgradnje mira. Nametnute reforme nisu imale prevashodan cilj poboljšanje stanja, već jačanje centralne vlasti. To je dodatno ojačalo zagovornike centralizacije i prinudilo drugu stranu na otvorenije protivljenje.

U dosta kompleksnoj situaciji provedene su reforme u sistemu odbrane. Neke od njih su bile nužne, a neke iznuđene. Ovde treba imati na umu činjenicu da ovaj društveni sistem ima značajniju ulogu u vanrednim prilikama i u ratu, dok u miru biva manje ili više marginalizovan. Isto tako treba biti svestan toga da je stanje mira u Bosni i Hercegovini, užem i širem okruženju, **daleko od toga da ga možemo smatrati zagarantovanim mirom.**

Posleratna demobilizacija provedena je u svrhu prelaska sa ratnog u mirnodopsko stanje i stanje smanjene mobilnosti određenih delova oružanih snaga. To je normalna i nužna radnja karakteristična za završetak rata i ne tretira se kao reforma u klasičnom smislu.

Dešavanja u i oko sistema odbrane Republike Srpske tokom 1997. godine jesu netipična, ali imaju značaja u odnosu na razmatranje reformi i u odnosu na politiku demilitarizacije BiH. Posmatrano sa pozicije reformi, izvršene su radikalne kadrovske promene, pokrenut je proces udaljavanja od JNA i ratne zaostavštine i planirana su određena poboljšanja. Posmatrano iz ugla planera demilitarizacije, pokrenuta je entropija vojnog profesionalizma na račun politički podobnih kadrova, izvršeno je probno angažovanje policije⁸ u izvršenju vojnih zadataka i ugrađen je „virus razaranja“ u VRS. Događaji su imali karakter političkog udara na Vojsku i imaju kapacitet za posebno razmatranje.

„Lokerova⁹ reforma“ sistema odbrane BiH imala je cilj da proizvede rešenja kojima bi se ispunili uslovi za ulazak BiH u Partnerstvo za mir. Komisija je tokom 2004. godine došla do rešenja kojima su sve strane relativno bile zadovoljne. Implementacija rešenja je, u suštini, podrazumevala ukidanje entitetskih i kantonalnih ministarstava odbrane i formiranje zajedničkog Ministarstva odbrane BiH. Negde na samom kraju mukotrpnog rada Komisije i njenih timova i delimične implementacije dogovorenog, reforma je proglašena neuspešnom. Imala je, kako su obrazložili, sistemsku grešku. Bilo je jasno da je negde, u međuvremenu, u političkim krugovima, „postignut“ unosniji dogovor i da je otvoren put za centralizaciju sistema odbrane i stvaranje zajedničkih Oružanih snaga. Srpska vlast nije uspjela izdržati Ešdaunov pritisak.

U decembru 2004. godine, visoki predstavnik međunarodne zajednice za BiH Pedi Ešdaun¹⁰, formirao je novu Komisiju za reformu odbrane. Za kopredsedavajuće Komisije imenovani su dr Rafi Gregorijan¹¹ i ministar odbrane BiH Nikola Radovanović. Komisija je za samo 6 meseci rada usaglasila rešenja jedinstvenog sistema odbrane BiH uređenog Zakonom o odbrani BiH i Zakonom o službi u OS BiH. U procesu implementacije tih rešenja, od 01.01.2006. godine, ugašene su entitetske vojske.

⁸ Postoje primeri policijskih jedinica (Karabinjeri u Italiji i Žandarmerija u Srbiji) koje su osposobljene i izvršavaju deo zadataka civilne i vojne policije, ali ne i složene vojne operacije.

⁹ *Džejs R. Loker*, američki vojni ekspert koga je visoki predstavnik međunarodne zajednice za BiH, Pedi Ešdaun, imenovao za predsedavajućeg Komisije za reformu odbrane BiH.

¹⁰ *Džeremi Džon Duran Ešdaun (Pedi Ešdaun)*, britanski političar, vođa liberalnih demokrata 1988–99. godine, a od 2000. godine vitez i doživotni član Doma lordova UK. 27.05.2002. godine postao visoki predstavnik MZ u BiH.

¹¹ *Dr Rafi Gregorijan*, do imenovanja u Komisiju, viši civilni službenik u sedištu NATO u Sarajevu. Nakon toga, imenovan je za supervizora za Brčko distrikt i zamenika visokog predstavnika.

Za samo deset godina od završetka rata, VRS, kao respektabilna vojna sila koja je dala veliki doprinos u stvaranju i odbranila Republiku Srpsku, nije uspjela da se nametne srpskom političkom establišmentu. Značajna nepokretna imovina koju je koristila stavljena je drugima na raspolaganje, montiranim aferama ukaljan joj je ugled i ugasila se a da to nije predviđeno Dejtonskim sporazumom, osim ako se o tome ne postigne poseban dogovor. U obrazloženjima ovakvog stava dominira deo koji se odnosi na zaključak o definitivnom prestanku ratova na ovim prostorima. Još uvek čvrsto zagovaranje ovakvog razmišljanja od strane dela srpskih političara inicira njegovo podvrgavanje ispitivanju političke realnosti u svetlu aktuelnih dešavanja.

Ogroman iskorak koji je napravljen u zadnjoj reformi odbrane predstavlja svojevrsan rizik koji nije ispunio očekivanja. Nije pokrenuo euforičnu centralizaciju BiH, tako da je sistem odbrane ostao na vetrometini, izložen stalnim udarima političkih oluja.

Demilitarizacija

Demilitarizacija (Vojni leksikon, 1981) u užem, vojnom, smislu podrazumeva obavezu jedne države da na određenim delovima svoje teritorije ne stacionira vojne snage i ne održava vojne uređaje. Ta obaveza ima međunarodno-pravni karakter i, najčešće, se reguliše ugovorom o primirju ili miru. Na ovaj način se reguliše situacija na kopnu, dok posebna pravila važe za vazdušni prostor i obalski pojas.

U širem, političkom smislu, demilitarizacija (Mala enciklopedija, 1978),¹² u suštini, predstavlja proces smanjenja i eliminacije vojnog uticaja na civilno upravljanje društvom. Nema poznatih primera uspešno provedene demilitarizacije neke od strana u sukobu ili pojedinih delova teritorija u zoni sukoba. U ratu u BiH bilo je pokušaja demilitarizacije određenih zona. 16.04.1993. godine, komandant UNPROFOR-a, francuski general Filip Morion, proglasio je Srebrenicu zaštićenom zonom pod zaštitom UN (Rezolucija Saveta bezbednosti UN 819). SB UN je Rezolucijom 824 od 06.05.1993. godine mesta Sarajevo, Tuzla, Žepa, Goražde, Bihać i Srebrenica proglasio demilitarizovanim zonama pod zaštitom UN. Opšte je poznato da ona nikada nisu demilitarizovane, a vojne snage iz tih mesta nisu smanjile vojne aktivnosti. Nažalost, druga strana iskoristila je povoljnost sopstvene međunarodne pozicije i poklapanje određenih ciljeva sa ciljevima SAD, Nemačke, Velike Britanije i još nekih zemalja članica NATO, da oružanim provokacijama iz tih zona prinudi VRS na adekvatne odgovore koji bi dodatno zaoštrili situaciju. Krajnji efekat je bila vojna intervencija NATO-a protiv RS.

DEKLARACIJA O STRATEŠKIM OPREDELENJIMA REPUBLIKE SRPSKE U SISTEMU ODBRANE

Narodna skupština Republike Srpske (NSRS) 18.03.2005. godine, a na inicijativu Kluba poslanika Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD), usvojila je Deklaraciju

---

¹² Demilitarizacija označava „mere usmerene na smanjenje ili dokrajčenje militarističke tradicije, kastinsko-korporativnog položaja oficirskog kora, višeg vrednovanja vojne nego civilne vlasti, indoktrinacije omladine u vojničkom duhu itd.“

ju¹³ o strateškim opredeljenjima RS u sistemu odbrane. Ovo se desilo u vreme rada Komisije za reformu odbrane, a kojoj je isti saziv NS dao jednoglasnu saglasnost da se nadležnost za odbranu prenese sa entitetskog na državni nivo. Rezultat rada Komisije bio je bio je ukidanje entitetskih i formiranje jedinstvenih OS BiH. Bez posebnog napora može se uočiti da je primarni cilj predlagača bio uticaj na biračko telo, a sekundarni pokušaj usmeravanja rada Komisije. Obzirom na način odlučivanja na nivou BiH, a čega su predlagači Deklaracije i poslanici u NSRS bili svesni, proizilazi da ova inicijativa, pored toga što znači mišljenje i predlog, ujedno služi i za distanciranje od ranije učinjenog.

Deklaracija i politika proizašla iz njenog sadržaja nisu proizvele ukidanje vojnih kapaciteta do kraja 2007. godine, ali i dalje služi kao ideja vodilja u odnosu prema sistemu odbrane BiH. Predsednik Republike Srpske (RS), Milorad Dodik, 08.10.2012. godine pokrenuo je inicijativu za demilitarizaciju BiH koju je podržala Vlada RS, a potom i NSRS. Inicijativa je usklađena sa Deklaracijom. Prvi put od stvaranja jedinstvenih OS BiH, predsednik Dodik obelodanio je da reforma nije urađena u skladu sa Dejtonskim sporazumom, nego je bila plod pritiska međunarodne zajednice, odnosno tadašnjeg visokog predstavnika Ešdauna. Nakon ove reakcije, a kasnije i čestih istupa zvaničnika RS, očigledno je da politika demilitarizacije ostaje aktuelna, a usmerena je stavovima iz Deklaracije.

Sušтина Deklaracije

Sama Deklaracija nudi idejnu zamisao sistema odbrane BiH. Nije previše detaljno razrađena, što za ovakav akt i nije neophodno. Osnova za razmišljanje u pravcu ukidanja sopstvenih vojnih kapaciteta u BiH, ili njihovo svođenje na minimalnu meru, definisana je na brzu ruku i površno. To je u startu umanjilo kvalitet nadogradnje. Posebno se to odnosi na konstataciju da „**demokratske države** međusobno ne ratuju“.

Sušтина Deklaracije se svodi na:

- ukidanje sopstvenih vojnih kapaciteta,
- preusmeravanje oslobođenih novčanih sredstava i
- oslonac u odbrani na: garancije NATO i država potpisnica Dejtonskog sporazuma i policijske snage.

Kao ideja¹⁴, stavovi u Deklaraciji poseduju potencijal za razmišljanje i dalju razradu, ali je opterećena delom nerealnih stavova, a neki su i u direktnoj koliziji. Posebno

¹³ Deklaracija (Vojni leksikon, 1981) predstavlja „akt kojim se objavljuje politički program ili načelno mišljenje o važnim političkim i drugim pitanjima. Deklaracija je i izjava subjekta međunarodnog prava da bi se ustanovilo, sačuvalo, potvrdilo ili povećalo neko pravo. Deklaracija je i sam pisani akt koji sadrži takvu izjavu. Deklaracija je i jednostrani akt kojim država objavljuje stav o nekom međunarodnom pitanju.“ Deklaracija uopšte (Mala enciklopedija, 1978) znači: „izjavu, izjašnjenje, objavu i prijavu. Ona znači i izjavu vlade o njenoj politici pri prvom susretu sa parlamentom, ili u drugim važnim slučajevima, izjavu parlamenta, izjavu neke parlamentarne partije i sl.“

¹⁴ Ideja (Mala enciklopedija, 1978) predstavlja lik, oblik; termin sa gotovo neograničenim značenjem, obuhvata sve ono što nije neposredno dato u stvarnosti, već se stvara u ljudskom duhu i proizvod je ljudskog duha: 1. misao, pomisao o nečemu, zamisao nečega što je na sredini između žive predstave i apstraktnog pojma i čime se nešto izražava ili odražava; bilo koje sazajno iskustvo, bez obzira da li je neposredno dato ili posredno izvedeno; 2. izum, ono što se stvara u ljudskom duhu kao tvorevina imaginacije, a ostvaruje se na različite načine u različitim oblastima čovekove stvaralačke aktivnosti (u umetnosti, nauci, filozofiji, indu-

je teško pronaći istorijsko uporište za ovakva razmišljanja. Kada je u pitanju jedna od esencijalnih potreba naroda i društvene zajednice da se osećaju zaštićenim, **ovakav tip rizika** za pojedinca možda jeste, ali za narod **nije u kategoriji prihvatljivih**.

Ova „ideja“ prisutna je u javnosti skoro 10 godina tako da su mišljenja o njoj temeljito i dosta jasno formirana i argumentovana. Pošto je sistem odbrane centralizovan, manje su bitna mišljenja koja dolaze iz RS. Ključno je šta misle strani i vojno-politički analitičari i političari iz Federacije BiH. Oni, uglavnom, tvrde da bez OS nema ulaska u NATO, a time ni u EU. Oni ne misle da je sazrelo vreme za jednu takvu reformu i da je politika demilitarizacije BiH populistička, neozbiljna i nerealna. Time je jasno dato do znanja da se predlozi iz Deklaracije neće ni razmatrati, a kamoli prihvatiti u dogledno vreme. Svi naponi da se ideja pretvori u konkretan projekat i otpočne proces njegove realizacije ostali su bez efekta. Izostanak operacionalizacije ovu, pre svega, dobronamernu ideju pretvorio je u svojevrsnu utopiju¹⁵. Mora se priznati da demilitarizovana BiH kojoj ne prete sukobi i rat ne zvuči loše. Zalagati se za nešto takvo nije zlonamerno. Međutim, kada sklonimo u stranu stvarnu, političku funkciju Deklaracije, ostaje njen sadržaj onakav kakav se čita bez nagađanja. Lako se može uočiti nerealnost i neostvarivost predloženih rešenja. Ova utopijska vizija preobražaja BiH nije u skladu sa dosadašnjim iskustvima, ali bi se mogla ostvariti u novim, izmenjenim uslovima i okolnostima. Time rad na njihovim promenama izbija u prvi plan.

Obzirom da nije došlo do konkretnog rada na razmatranju predloženih rešenja, deo srpskih političara je ideju zamisao i „viziju“ preobražaja BiH **pretvorio u svojevrsne smernice za politiku demilitarizacije**. Sa ove vremenske distance, vidljivo je da politika demilitarizacije ima poklonika u narodu, a posebno u RS. Pogotovo stav koji govori o preusmeravanju novca. Nije isključeno da se ovakav preobražaj BiH i ostvari, ali realno planiranje, još uvek, ne uočava potrebne pokazatelje. Interes svih relevantnih faktora u i oko BiH jeste (ili bi trebao biti) da se stvori takva društvena zajednica u kojoj vojni kapaciteti ne bi imali opravdanja za postojanje. Interes verovatno i jeste, ali ideje o načinu dolaska do takve zajednice su definitivno različite. Time ova „ideja“ poprima karakter utopije. Međutim, kada stavimo na stranu fizički deo demilitarizacije, postavlja se pitanje šta sa militarizovanim svešću ljudi na ovim prostorima? **Kako demilitarizovati umove** vojnika, policajaca, sportskih strelaca, lovaca..., ili još gore, kriminalaca, vebabija, terorista...?

Problemi koji ometaju demilitarizaciju

Kada bi izvršili ozbiljniju procenu situacije u funkciji politike demilitarizacije BiH došli bi do sledećih, opštih, zaključaka:

---

striji, tehnicima i u svakodnevnom životu), kao i proces stvaranja koji ima simboličku i reprezentativnu funkciju; 3. projekt, nacrt, viziju nečega što ne postoji, a može postojati (ideje za reformu društva, obrazovanja itd.); 4. stav u smislu određenog mišljenja, pogled u smislu određenih duhovnih orijentacija i shvatanja.

¹⁵ Utopija (Mala enciklopedija, 1978.) znači: „mesto koje ne postoji; izvorno, naziv dela Tomasa Mora (O najboljoj konstituciji države ili o novom ostrvu Utopija); uopšte, naziv za svako delo, doktrinu, koncepciju, projekat koji su idealno zamišljeni, ali nerealni i neostvarljivi; međutim, utopija je i vizija preobražaja postojećih društvenih odnosa koja, iako nesaglasna sa dotadašnjim iskustvima, ipak može biti ostvarljiva u novim, izmenjenim okolnostima; u tom značenju se suprotstavlja realno postojećem kao kritika postojećeg i kao duhovno vodstvo za preobražaj postojećeg. Najzad, utopijski je svaki projekat koji se ne zasniva na realnim, nego na idealnim pretpostavkama koje su izvedene iz uma.“

- Ceo svet je, uslovno rečeno, militarizovan, i u fizičkom i psihičkom smislu. Nema globalnih razmišljanja za opštu demilitarizaciju. Svet je odavno postao globalno selo u kome opšte stanje ima uticaja na pojedina područja i obrnuto. To se odnosi i na BiH. Svaki pokušaj promene bez opšte saglasnosti ne garantuje uspeh.
- Stanje u širem i užem okruženju opterećeno je velikim brojem sporova. U toku su procesi evroatlanskih integracija koji povoljno utiču na izgradnju mira i dobrosusedskih odnosa. Podrška ovim procesima imala bi direktan, povoljan uticaj i na proces i demilitarizaciju kao krajnje stanje.
- Stanje u BiH nije takvo da ima efekta ozbiljno razmišljati o demilitarizaciji. To je stanje nedovršenog konflikta u kome još uvek postoje snage koje razmišljaju o prilikama za puno ostvarenje ranije određenih ratnih ciljeva. U ovakvoj situaciji opreznost je elementarna potreba.
- Nema iskrenog i ozbiljnog odnosa prema pitanjima ugrožavanja bezbednosti, s jedne strane, i pitanjima odbrane, s druge. Mudrosti ne manjka, ali se fokus i iskrenost mogu osporavati. To je nužno i moguće promeniti.
- Stanje sistema odbrane je ispod potrebnog nivoa i stalno se urušava. Pri tome, nema jasnog političkog stava i ideje šta se želi postići u okviru ovog sistema. Nadležne institucije i pojedinci se bez velikog odlaganja moraju jasnije odrediti u pravcu daljeg razvoja ovog veoma važnog, korisnog, efikasnog i nužnog dela društva. **Ponudene alternative nisu rešenje.**
- Prostor BiH pruža povoljnu polaznu osnovicu za nastanak krize i za ugrožavanje bezbednosti građana. Što je jača svest o ovoj činjenici, veće su i šanse za pravovremene i efikasne preventivne mere.

Kada je u pitanju Deklaracija i u njoj ponuđena rešenja, sporno je sledeće:

- Ko i kako se bavi pitanjima na koja ne može ostvariti značajan uticaj? U ovom slučaju, efekti su kontraproduktivni. Nije korektno, zbog nedovoljno mogućnosti za rešavanje osnovnih životnih pitanja, skretati pažnju sa njih na „dežurnog krivca“ – sistem odbrane.
- Površan odnos prema ozbiljnim pitanjima. Od ozbiljnih institucija i pojedinaца se očekuje trezveno i odgovorno promišljanje i pristup. Ponuđeno u odnosu na politiku demilitarizacije upućuje i na sličan pristup važnijim, životnim, pitanjima.
- Svaka društvena zajednica ima potrebu za specifičnim snagama, posebnim sredstvima i visokim nivoom spremnosti za odgovor na posebne situacije. U tome se za vojsku ne može naći odgovarajuća zamena. Policijske snage teško da mogu dostići potreban nivo znanja, veština i operativnih sposobnosti za izvršenje dodatnih, veoma složenih zadataka iz oblasti odbrane teritorije.
- Rešenje u pacifizmu i nije neko rešenje. Uvesti državu u zavisnost od volje suprotstavljene strane ili u situaciju da je drugi brani, neozbiljno je.
- I do sada je bilo slučajeva preraspodele oslobođenog novca, ali nije uočena ekonomska i socijalna logika kakva se nudi u Deklaraciji. Nije za očekivati da će se to, u dogledno vreme, značajno promeniti na bolje.

ZAKLJUČAK

Iako su Poveljom UN zabranjeni, ratovi nisu prestali postojati. Vode se zbog interesa i vrednosti do kojih se može doći i bez oružane borbe. To dovodi u istu ravan hrabrost i spremnost za žrtvu boraca koji te vrednosti brane u oružanom sukobu sa borcima koji ih brane u miru. Zbog razlike u vrsti žrtvovanja, političari postaju obavezni na hrabriji otpor nasrtajima i odgovornije vođenje društvene zajednice. Rat u BiH (njegov oružani deo) završen je Dejtonskim sporazumom. Napravljena je država koja nije po meri nijednog njenog konstitutivnog naroda. Nijedna strana u sukobu nije ostvarila ranije definisane ratne ciljeve, tako da je borba za njihovo dostizanje u miru samo promenila formu. Nastavljena je, doduše, smanjenim intenzitetom i dobro maskiranim i efikasnim neoružanim oblicima borbe za centralizaciju BiH, ukidanje entiteta i bošnjačku dominaciju. Stanje mira u BiH ne garantuje potpuni osećaj zaštićenosti njenih građana. Reforme koje se provode imaju za cilj centralizaciju BiH, a ne poboljšanje stanja. Reforma sistema odbrane stavila je na ispit zrelosti i hrabrosti političare RS. Nisu se pokazali dorašlim borcima koji su doprineli stvaranju i odbranili VRS. Nisu izdržali pritiske i odrekli su se sopstvene oružane sile, VRS. Kako nisu odbranili VRS, nije bilo za očekivati i da brane jedinstvene OS BiH. „Izlaz“ je pronađen u politici demilitarizacije. Militarizam kod Srba nije bio izražen u meri da izrodi anti-militarizam koji bi doveo do strateškog opredelenja protiv vojnih kapaciteta. Ono je posledica manjka političke hrabrosti, stanja unutrašnjih (civilno-vojnih) odnosa i nepromišljenih stavova. **Demilitarizacija BiH jeste ideja zato što je vizija nečega što ne postoji.** Vizija visoko pozicioniranih lica u krovnim institucijama društva ne bi trebalo da se lako osporava, a osporava se. Sedam godina od isteka roka za realizaciju dovoljno je dug period da se od nje odustane ili da se revidira. Ništa od toga se nije desilo, čime **je postala sporna. Ideja kao utopija nema dovoljno elemenata za operacionalizaciju.** Zamišljeno stanje mira i napretka društva u kome su svi zaštićeni i zadovoljni izgleda lepo i privlačno, ali je predaleko i zamagljeno. Nedefinisani ili uopšteni načini realizacije predloga udaljavaju ga od realnosti i približavaju utopiji. Dodatni problem predstavlja protivljenje i omalovažavanje od strane Hrvata i Bošnjaka. Međutim, ovde postoje i prikrivene opasnosti, a njih treba izbegavati. Radi se o tome da se građani BiH postepeno navikavaju na fiktivna rešenja i zamisli. Jedno manje ili više nije problem, ali jeste kada postanu kritična masa i društvo „zaglavi u slepoj ulici“, bez mogućnosti napretka.

Rešenja koja nudi Deklaracija (uvođenje naroda i društva u odbrambenu zavisnost od garancija, stranih vojnih snaga i pogrešne sopstvene organizacije snaga za odbranu) **nisu dobra.** Predlog ima karakteristike radikalnih promena. Da bi bio prihvaćen u meri potrebnoj pri donošenju odluka, neophodno je formirati prihvatljivo obrazloženje i sprovesti kvalitetnu kampanju. Oba dela su izostala čime, u suštini, **postojeće stanje u BiH nije ni osporeno.** Jasno je da su stavovi iz Deklaracije postali smernice nekim političkim opcijama u RS za vođenje politike demilitarizacije, i to u formi **dnevno-političke kombinatorike** kojom se pokušava odvratiti pažnja od mnogo važnijih, a teško rešivih, egzistencijalnih problema građana.

LITERATURA:

- *Vojna enciklopedija* (1962). Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
- *Vojni leksikon* (1981). Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- *Deklaracija o strateškim opredeljenjima RS u oblasti odbrane*, NSRS, 2005.
- Klauzevic, K. (1951). *O ratu*. Beograd: Buk Karadžić.
- *Mala enciklopedija* (1978). Beograd: Prosveta.
- Mor T. (2012). *Utopija*. Beograd: Delfi knjižare.
- *Opšti okvirni sporazum za mir u BiH*, Dejton, Pariz, 1995.
- Sun Cu (2009). *Umeće ratovanja*. Zagreb Mozaik knjiga.
- *Zakon o odbrani BiH*, PS BiH, 2005.

Rad primljen: 9. 10.2013.

Rad odobren: 17. 2. 2014.

MLADI I DESTRUKTIVNE SEKTE

ZAŠTITA MLADIH OD UTICAJA DESTRUKTIVNIH SEKTI

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1401006M

UDK 2-79:343.97-053.2

doc. dr Nebojša Macanović¹

Fakultet političkih nauka Banjaluka

mr Jelena Kuprešanin

Konsultant na UNICEF-ovom projektu

u Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske

Apstrakt:

Posljednih decenija XX vijeka i početkom XXI vijeka dolazi do javljanja sve većeg broja i naglog širenja vjerskih sekti, koje su postale prave pandemije u čitavom svijetu. Kriza sistema vrijednosti i dezorijentacija društva pogoduju javljanju sekti i sve lakšem vrbovanju mladih ljudi da pristupe sekti, koja nudi pomoć i rješenja mladima, često manipulišući njima radi svoje sopstvene koristi. Članovi sekti su najčešće mladi između 12 i 20 godina kojima se raznim psihološkim metodama i „ispiranjem mozga“ nameće novi sistem vrijednosti, koji je u suprotnosti sa religijskim normama i društvenim sistemom uopšte. Najčešće se iza tih kulisa krije podvođenje članova na prostituciju, konzumiranje narkotika, pedofiliju, kriminal i sl. Neke sekte primoravaju mlade na suicid kako bi se žrtvovali za Sotonu. Sve to ukazuje na jedan ozbiljan društveni problem koji je na žalost kod nas još uvijek doživljava kao „mit“ i koji je još uvijek „tabu“ tema u našem društvu. Upravo iz tog razloga cilj ovog rada jeste da se roditeljima, ali i prosvjetnim radnicima ukaže na neka obilježja i karakteristike sekti, kao i na promjene u ponašanju, kako bi se na vrijeme identifikovali mladi koji su pristupili nekoj od sekti, ali i pojačala svijest kod ljudi o potrebi prevencije ove pojave u porodici i školama.

Ključne riječi: *sekte, manipulisanje, suicid, mladi, sistem vrijednosti, socijalna isključenost.*

¹ Korespondent: doc. dr Nebojša Macanović, Fakultet političkih nauka Banjaluka, e-mail adresa: macanovic@yahoo.com

UVOD

Kultni obredi i vjerski rituali koje smo gledali u horor filmovima sedamdesetih godina izgledali su nam zapanjujuće i potpuno nestvarno, a devedesetih su postali tragična svakodnevnica. Mediji veoma često izvještavaju o raznim vandalskim događajima kao što su rušenje spomenika, uništavanje crkvene imovine, crtanje krstova okrenutih naopako na spomenicima, crtanje raznih sotonističkih znakova i sl. Najčešće se krivci za takve kriminalne radnje traže među pripadnicima drugih vjeroispovijesti, huliganima, pijanicama. Takođe, sve veći broj mladih izvrši suicid, za koji nikada i ne otkrijemo pravi povod. Sve to upućuje da se u većini takvih slučajeva kriju pripadnici raznih sekti, za koje navedeni činovi predstavljaju inicijacije i uvođenje novih članova u njihove redove, pokazivanje odanosti sekti, napredovanje u hijerarhiji sekte i sl.

Opterećeni svakodnevnicom, egzistencijalnim problemima, pod stalnim pritiskom socijalne, političke i ekonomske krize, porodica sve teže uspijeva kontrolisati djecu, a društvo i njegovi socijalizatorski faktori u sve značajnijoj mjeri ispoljavaju disfunkcionalnost. Takva atmosfera pogoduje nastanku sekti koje entropiju sistema vrijednosti koriste da opravdaju svrhu svoga učenja koje je u suprotnosti sa crkvenim učenjem i njegovim normama i vrijednostima. Period adolescencije, brojni problemi sa kojima se mladi u tom periodu socijalnog sazrijevanja suočavaju, želja za samostalnošću i dokazivanjem da više nisu djeca, omogućavaju sektama da udovoljavanjem njihovim potrebama, lažnom solidarnošću i prijateljstvom pridobiju sljedbenike koji ulaskom u taj začarani krug jako teško mogu da izađu. Sekte djeluju razorno po pojedinca, porodicu, društvo i državu. To je bolest koja razara fizičko, mentalno i duhovno zdravlje. Zbog toga, pokušaćemo u ovom radu osvijetliti ovu zavisnost koja se na prostorima bivše Jugoslavije posljednjih trideset godina širila kao epidemija. O ovom problemu se jako malo govori u javnosti, sa jedne strane zbog malog broja stručnjaka koji se bave ovom problematikom, a sa druge strane zbog predrasuda i neinformisanosti građana o uticaju sekti i njihovim učenju.

Pojam i pojava sekti

Pojam „sekte“ je i današnje vrijeme dvosmislen: čini se kako riječ dolazi od latinskog glagola koji znači “odvojiti”, ali stručnjaci se danas slažu da se korijen nalazi u glagolu „slijediti“. Naime, riječ sekta dolazi od „sequi“, što znači slijediti, ići, pratiti. U doba Rimskog carstva, *sekta* je predstavljala određen način razmišljanja, stil života, političku stranku koju je osoba podupirala ili filozofsku školu kojoj se priklonila (Vujaklija, 1970).

Sekte su se pojavile još u antici zbog nezadovoljstva koje su u nekim vjernicima probudile religijske dogme. Poneki od ovih vjernika su pokušali reformisati Crkvu, ali pošto je ona žestoko napala njihovo učenje, odvojili su se od nje i osnovali svoju vjersku zajednicu. Mnoge vjere su počele kao sekte. Najpoznatiji primjer su Nazarećani. Oni su bili reformistički pokret unutar judaizma koji su osnovali Isusovi apostoli, da bi se u današnje vrijeme pretvorio u najrašireniju vjeru na svijetu koja je poznata pod imenom hrišćanstvo. U srednjem vijeku Crkva je koristila pojam «sekta» da obilježi sva učenja koja su joj se suprotstavljala. U širem smislu, pojam je označavao heres. Kasnije je sekta predstavljala svaki ogranak neke vjere, i u tom je smislu prepoznajemo u modernom društvu (Blagojević, 2005).

Masovno širenje sekti se dogodilo tek u novije vreme, sredinom XIX vijeka, kad su industrijalizacija i sekularizacija potisnule vjeru u drugi plan. U tom razdoblju „nestabilnosti i krize“, sekte su ljudima ponudile odgovore na pitanja, istinu, sigurnost, zajedništvo, ravnopravnost. Sekte su ljudima ponudile privid smisla, svrhe i smjera, što je mnogima bilo teško pronaći negdje drugdje, ili u sebi samima. One su nudile utočište za usamljene – iluziju pripadanja, porodice, zajedništva, djelovanja usmjerenog ka nekom višem cilju. Značajnu ulogu imalo je laskavo uvjerenje o vlastitoj »posvećenosti u tajnu« – biti jedan od izabranih jača u takvim osobama osećaj zadovoljstva i nadmoći koji ih opija (Vukomanović, 2004).

Mnogi vide pojavu sekti kao posljedicu slabljenja velikih religija. Suočene sa novim strepnjama našeg doba – nezaposlenošću, društvenom nesigurnošću, upitnošću napretka – javljaju se nove vjerske grupe da nadomjeste ulogu tradicionalnih religijskih zajednica koje su zakazale u tome da svojim pristašama ponude pomoć umirujućeg tumačenja svijeta. Članovi sekte obično potiču iz raznih društvenih slojeva. To su, najvećim dijelom, oni članovi društvene zajednice koji se osjećaju razočarani, potisnutim, odbačenim od društva, inferiornim. Obično se radi o usamljenim, neuspješnim i kompleksiranim osobama. Najveći broj čine nedovoljno obrazovani, mada ima i dosta obrazovanih i inteligentnih. Okupljajući takve članove, vjerske sekte, svaka na svoj način, objašnjava uzroke takvog njihovog položaja, izgrađujući njihovu spremnost i motivisanost da se bore za novo društvo u kome će svi biti srećni. To novo društvo se uspostavlja u zagrobnom životu, ali i na Zemlji kada ovlada „nova svijest“. Da bi se ostvarilo takvo društvo, vjerske sekte zahtijevaju od svojih članova da prihvate organizaciju života po određenim principima i da žive po određenom režimu. Sekte često odbacuju mnoge norme i vrijednosti šireg društva i zamjenjuju ih vjerovanjima i praksom koje se nevjerniku ponekad čine neobičnim. Sekte se naročito pojavljuju u periodu velikih društvenih kriza, kada se napuštaju stare norme društvenog života i raspada cjelokupan sistem vrijednosti. U takvim uslovima, one nude nove norme i nov sistem vrijednosti, za koji smatraju da je primjereniji novonastalim okolnostima (Luković, 2003a).

Prema sadržaju učenja, sekte najčešće dijelimo na:

- Vjerske,
- Psiho-terapeutske,
- Političke,
- Komercijalne.

U vremenu globalizacije, ljudi žive sve dinamičnije pokušavajući da održe korak sa tehnološkim razvojem, ali i da opstanu u sveopštoj recesiji koja je prisutna posljednjih godina. U takvom društvenom okruženju, usredsređeni na karijeru, ali i na egzistenciju uopšte, ljudi sve manje vremena imaju za porodicu, razgovore sa svojom djecom, razumijevanja za njihove probleme, potrebe i zahtjeve, kao i njihove poglede na svijet u kome žive. Upravo takve narušene porodične odnose koriste razne vjerske sekte koje nude rasterećenje, razumijevanje i duhovno ispunjenje. Svojim lažnim obećanjima zavode veliki broj ljudi, pogotovo one čiji je život stresan i razočaravajući, a takvih je u našem društvu sve veći broj. Destruktivno djelovanje pojedinih vjerskih sekti i kultova na porodicu i društvo postaje sve izraženiji problem i dobija karakter sve značajnijeg bezbjednog rizika.

Vjerske sekte u svijetu

Danas u svijetu postoji veliki broj sekta. Njihov broj je veoma teško utvrditi, ne samo zato što su one zatvorene i što djeluju tajno, već zato što se mnoge od njih gase, a druge formiraju. Inače, u literaturi i štampi se najčešće pominju sljedeće: „Božja djeca”, „Krišna”, „Munijevci”, „Scientologija”, „Hram naroda” i dr.

Jehovini svjedoci su sekta čijim je pripadnicima važno da se pripreme za kraj ovoga svijeta. Oni vjeruju da će spas biti odobren samo neznatnoj manjini od 144.000 osoba, što znači da svako treba da pokaže još više askeze u svom životu. Da bi to učinili, članovi se ohrabruje da prekinu određene društvene veze, kao npr. da odbiju transfuziju krvi čak i u slučaju kada je to nužno potrebno.

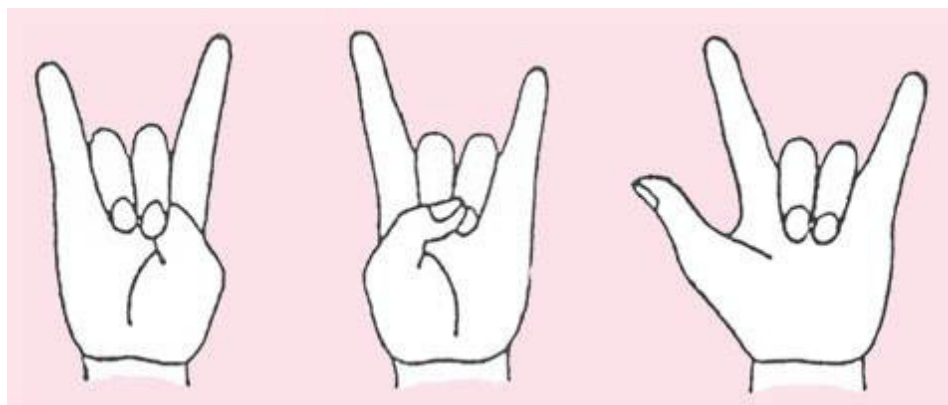
Vjerska sekta „**Krišna**” djeluje kao međunarodno udruženje za spoznaju Krišne, kao drugog boga indijskog religioznog trojstva. Osnivač sekte je indijski guru *Prabhapada*. Njegovo učenje svodi se na totalno idolopoklonstvo Krišni. Pripadnici sekte žive od prodaje svojih publikacija, a najčešće se prepoznaju po obrijanim glavama. Sektu „**Munijevci**” osnovao je *San Mujug* iz Južne Koreje. Pripadnici ove sekte dužni su da prije ulaska u sektu predaju crkvi svoju imovinu, koja bi, prema propovijedanju osnivača sekte, bila u funkciji ujedinjenja svjetskog hrišćanstva. Na taj način, ova sekta vodi veoma unosne komercijalne poslove, od kojih velike koristi imaju, prije svega, vođe sekte. Sekta, uglavnom, djeluje u SAD, ali i u nekim drugim zemljama. „**Scientologiju**” je osnovao *Lafajet Ron Habard*. Sekta ima svoje ogranke širom svijeta i okuplja više miliona pristalica. Pridobijanje podanika vrši na taj način što organizuje vrlo skupe kurseve na kojima vjernici uče religioznu filozofiju, koja im pomaže da poboljšaju svoje „komunikacije” na „putu do Boga”. Vjersku sektu „**Hram naroda**” osnovao je izvjesni *Džimi Džons*, sa sjedištem u San Francisku. Ova sekta postala je naročito poznata 1978. godine kada su njene pristalice, njih preko 900, u džungli Gvajane izvršile kolektivno samoubistvo. Tada se saznalo da je „vrhovni vođa hrama naroda prečasnog”, Džimi Džons, inače duševni bolesnik, doveo svoje pristalice iz SAD u džunglu Gvajana i organizovao naselje sa preko hiljadu ljudi i djece. Prema službenim izveštajima, kolektivno samoubistvo je izvršeno pomoću napitka kome je dodat smrtonosni otrov. Poslije tog rituala, u naselju pod nazivom „Džimi Džons”, nađena su 923 mrtva pripadnika sekte, zajedno sa svojim vođom. »**Raelijanci**« su sekta koja je, vjerovatno, najpoznatija po svojim tvrdnjama da su u više navrata klonirali ljude. Osnovna teza njihove „religije” jest da su ljude prije 25 hiljada godina u laboratorijama stvorili vanzemaljci, te da su ih „posadili” na Zemlju. Taj bitan podatak Claudeu Vorilhonu, osnivaču crkve, otkrili su upravo ti isti vanzemaljci koje je slučajno sreo u šetnji. Bivši novinar i testni vozač automobila danas je poglavar crkve koja svoje bogatstvo (a i njegovo) gradi na istomišljenicima koji se u korist sekte odriču desetine svoje imovine. Osim kloniranja, članovi vjeruju i u seksualne slobode, te u orgijama očekuju dolazak vanzemaljaca koji će se dogoditi 2035. godine. Red „**Sunčevog hrama**” osnovan je osamdesetih godina prošlog vijeka u Švajcarskoj. Ordre du Temple Solaire bilo je tajno društvo koje je trebalo nastaviti tradiciju Templarskih vitezova, čime su se zapravo pridružili brojnim sektama i društvima koje pretenduju na tu poziciju. Ipak, ova sekta se izdvaja po tome što su njeni pripadnici devedesetih godina prošlog vijeka navodno žrtvovali dijete za koje su vjerovali da je Antihrist. Osnivač Reda, Luc Jouret, i njegova ekipa nekoliko dana kasnije izvršili su samoubistvo. Red je zabranjen u Francuskoj (Milanović, 2010).

Na prostoru bivše Jugoslavije najraširenija, ali svakako i najopasnija sekta je **Crna ruža**. Crna ruža je sekta stara oko 40 godina. Nastala je izvorno u Americi od Luciferove crkve. Ova sekta prvo se pojavila u Hrvatskoj i Sloveniji, a par godina kasnije i u Srbiji i Makedoniji. Kad se ta Luciferova crkva pojavila u Hrvatskoj, ovdašnja podružnica se odvojila od svoje matice i počela rad po svome. Tako su u zadnjih 30 godina poznata samoubistva i ubistva koja su obavljali pripadnici Crne ruže. Do danas se ne zna ko zapravo vodi ovu sektu. Smatra se da je neka uticajna ili bogata osoba. Zovu se Crna ruža jer su poznati po tome što se onaj koji dobije crnu ružu mora ubiti. Ako se sam ne ubije, ubiju ga drugi. Sredinom osamdesetih godina Crna ruža proširila se u Hrvatskoj i uključila veći broj mladih; dio tih mladih napredovao je u učenju u tim sektama, dok je drugi dio iskorišten kao „žrtve” za napredovanje onih drugih. Radi se o organizaciji čiji pripadnici vjeruju da preuzimaju energije tih mladih ljudi koji se ubiju i tako iz njihovih smrti crpe snagu. Filozofija samoubistva u sektaškoj hijerarhiji je jasna. Onaj koji nagovori drugog da se ubije postaje značajniji u očima vođe. Time i bliži predmetu obožavanja, samom Sotoni. Samoubistva su dio rituala inicijacije u najviši stepen njihove hijerarhije. Dakle, kada neki 'sveštenik' uspije navesti mladu osobu na samoubistvo, tada bude iniciran u taj najviši dvanaesti stepen njihove hijerarhije. Tih dvanaest stepeni predstavljaju kršenje univerzalnih božjih načela, jer oni zapravo vjeruju da je ovaj svemir loše mjesto, a da je Bog zao. Vjeruju da će kršenjem Božjih načela preći u nekakav svoj vlastiti univerzum. Radi se o kompleksnoj religiji koja vuče korijene još iz staroegipatskih mitova i vjerovanja, od kulta boga Setha, preko crnih gnostika koji su predstavljali suprotnost prvim hrišćanima, pa do crne kabale i uticaja crne tantrе sa istoka. Uglavnom, njihove pobude nisu finansijske prirode, već se radi o vjerovanju prema kojem njihova moć na ovom svijetu raste uz pomoć djece koju navedu na samoubistvo.

Za prijem u satanističku sektu Crna ruža organizuje se „crna misa”. Tokom tog rituala svi jedu crni hljeb, a molitvu Oče naš izgovaraju unazad. Osnovni sastojak crnog hljeba su brašno i krv neke životinje, ali nije isključeno da koriste i svoju krv. Misa se završava konzumiranjem narkotika i orgijama. Potom na tijelu tetoviraju znakove koji liče na đavola, kojeg oni još zovu Lucifer ili Tigota, pentagram, heksagram, šestice ili slovo F. Ima i onih koji tetoviraju krst na tabanima kako bi ga gazili.

slika 1 – verzija sotonskog znaka

Karakteristike sekti

Ono što sekte bitno odvajaju od drugih religija i vjerskih pokreta je učenje o „novoj istini“, novo tumačenje Biblije, učenje o neobiblijskom izvoru autoriteta, „drugom Isusu“, neobiblijsko učenje o božjoj prirodi, promjena teologije, snažno vodstvo, spase-nje djelima, lažno proročanstvo. Mnogi smatraju da su novi religijski pokreti marginalni u odnosu na velike religije. Iako je teško osloniti se na tačnost statističkih podataka kada je u pitanju broj novih religijskih pokreta, sekta i alternativnih pokreta u svijetu, pokušaćemo ukazati na neke podatke kako bi predstava o ovim društvenim pojavama bila objektivnija. Preko 10.000 novih religija i pokreta ima među plemenskim narodima, u Japanu nekoliko hiljada, u Evropi 2.000 i isto toliko u SAD. U SAD ima preko 20.000 sekta, malih vjerskih zajednica i novih religijskih pokreta. U SAD djeluje preko 450 hrišćanskih zajednica i denominacija, a u toku svog života Amerikanci prosječno tri puta promijene svoje religijsko opredjeljenje (Kovačević, 2012). „U Velikoj Britaniji svakih sedam dana hiljadu osoba pređe u neku religijsku grupu, a najčešće u islam, budizam i New Age“ (Vukomanović, 2001. str. 111).

U Austriji broj članova koje okupljaju različite sekte do sredine devedesetih iznosio je oko 200.000, u Rusiji je registrovano čak 9.000 religijskih grupa u okviru 40 različitih vjeroispovijesti, u Francuskoj ih djeluje 1.300, a broj pripadnika iznosi i do 700.000. Sekte su prisutne i u Njemačkoj, Belgiji, Mađarskoj, Albaniji, Japanu, Ukrajini, Hrvatskoj, Srbiji, Makedoniji, Bosni i Hercegovini. Kao najznačajniji uzroci povećanja broja sekta i njihovih pristalica navode se teška ekonomska i politička situacija, ali i materijalna sigurnost koju neke sekte nude svojim članovima.

Po Maksu Veberu (1989), sekte nastaju unutar marginalnih društvenih grupa. Društveni slojevi koji su izvan matice ekonomskog, političkog i kulturnog života imaju osjećaj da su odbačeni, da su potcijenjeni. Ovi ljudi su podložni djelovanju raznih sekta, jer u njihovoj ideologiji i organizaciji nalaze ono što u društvu nemaju. Oni pridaju izuzetnu važnost moralno ispravnom načinu življenja. Međutim, treba imati na umu da istorija sekta pokazuje da su sekte nastajale u različitim područjima i da su njene pristalice pripadale različitim staležima. Nastajanje i širenje sekta pogoduju razne krize, a posebno društvene.

Prema Lukoviću (2003), osnovni preduslovi djelovanja vjerskih sekta su:

1. Vjerska neobrazovanost – Većina ljudi su obično prosječni poznavaoци religije, što dovodi do toga da nerijetko podliježu prvoj vjerskoj sekta na koju nalete.

2. Kriza porodice – Disfunkcionalnost porodice i mnogi drugi uzroci doveli su do ove pojave. Mladi, suočeni sa svakodnevnim problemima i nedovoljno izgrađenim kompetencijama da se izbore sa istim, traže utočište, razumijevanje, odgovore. Kako roditelji često nisu u mogućnosti da zadovolje njihove potrebe, koje su često i nerealne, mladi mogu doći u iskušenje da se okrenu alternativama koje nude sekte. Mnogi su uzroci koji su doveli do krize porodice u nas. U dvije-tri generacije desio se prelazak od patrijarhalne do liberalne porodice sa izmijenjenim ulogama, enormnim uticajem medija i slično. Pojava kriminala i narkotika, entropija morala i vrijednosti, ratno okruženje, jesu finale svega. Mladi traže utočište, podršku, razumijevanje, afirmaciju, odgovore, istomišljenike, a tek poslije izgrađivanja kriterijuma pronalaze i biraju društvo.

3. Traženje pripadnosti – Zbog razbijanja tradicionalnog načina života, ljudi uopšte, ne samo mladi, imaju osjećaj usamljenosti i otuđenosti, počev od porodice, preko

škole do društva u cjelini. Trka za materijalnim blagostanjem i uspješnost u njoj uglavnom je danas mjera društvene afirmacije, ne ulazeći u načine sticanja blagostanja. Tako su određeni pojedinci došli do tog cilja, ali su mnoge opustošene duše i isfrustrirane ličnosti ostale u sivilu prosjeka. Sekte tom „malom čovjeku” nude upravo ljudsku toplinu, pažnju, podršku, zaštitu i osjećaj posebnosti i pripadnosti. Ljudi se često osjećaju usamljeni i odbačeni, pa imaju potrebu da pripadaju nekome, da nekome budu od koristi, da imaju određeni značaj. Sekte su upravo te koje razvijaju visok stepen osjećaja posebnosti, podstiču solidarnost i međusobno poštovanje.

4. Traženje odgovora – Ljudi se svakodnevno bombarduju informacijama od strane raznih medija, koje su često i protivriječne. Sekte, po pravilu, daju kratke i jasne odgovore na pitanja svojih sljedbenika i nude svoja viđenja čovjeka, čovječanstva, istorije, kosmosa, aktuelnih društvenih i pojedinačnih problema. U okviru sekti čovjek pronalazi smisao života, naravno onako kako to plasira vođstvo sekte, koje je najčešće izraženo kroz kratke i jezgrovite odgovore na pitanja.

5. Traženje identiteta – U vremenu smo kada se iz jednog sistema vrijednosti, komunističko-kosmopolitiskog, prelazi u ekumensko-univerzalistički kosmopolitizam. Sekte kritikuju i komunistički ateizam i navodno grešno i mnogobožičko pravoslavlje zbog poštovanja svetaca. Sekta uči da je vrijeme htjelo da baš ona i njeni pripadnici, i to prvi u loži, saznaju cijelu istinu i da se oslobode zabluda prošlosti, a da se tako bez ikakvog osjećaja krivice njeni članovi odreknu porodice, te cijelim svojim bićem posvete sekti koja ih, kao odabrane, vodi ka spasenju. Tako njeni članovi u trenutku gube državu, naciju, porodicu. Uz svu „ljubav i pažnju”, sekte nude potpunu i pravu istinu. Sljedbenike uče kako da postanu dosljedni građani svijeta, ali samo ako izvršavaju sve što se od njih očekuje. Ukoliko se u tom momentu pojedincu ne nađe porodica, škola, crkva, stvara se prostor za harizmatičnog vođu neke sekte.

6. Potreba da se bude „nešto posebno” – Ljudi često osećaju potrebu da pobjegnju iz anonimnosti i da steknu osjećaj da su nešto posebno, a ne samo broj u masi. Čini se da baš sekte nude određenu brigu za pojedinca. Sekte pružaju svojim članovima uvjerenja da su baš oni, jedini koji će biti spaseni pošto pripadaju jednoj elitnoj zajednici.

Za sekte je karakteristična neposrednost kontakata njenih članova, solidarnost, empatija, prostorna povezanost članova, odsustvo individualnih interesa, slijepo pokoravanje učenju sekte, poslušnost i dr. One odbacuju mnoge norme i vrijednosti globalnog društva, zamjenjujući ih neobičnim vjerovanjima i praksom.

NAČIN I TEHNIKE VRBOVANJA

Prema Gavranu (1994: 283), proces pridobijanja novih članova u sekte se odvija u sljedeća četiri čina:

Prvi stepen: potencijalni sljedbenik se namami pomoću člana suprotnog pola koji poziva potencijalnog kandidata na susret, obično pri kraju nedjelje. Stari član tada govori kako je i on prije imao teških problema, ali otkada je u svojoj sekti, sve mu uspijeva, te je sada srećan i uspješan u svome poslu.

Drugi stepen: ostali članovi sekte obasipaju novog kandidata velikom pažnjom i ljubavlju, odnosno „bombarduju“ ga svojom ljubavlju („love-bombing“), samo da im ne izmakne.

Treći stepen: najčešće se novi član na seminarima ili drugim oblicima inicijacije dalje „dorađuje“, informiše i formira. U međuvremenu se čvrsto kontroliše ambijent, pri čemu se nastoji da se novi član odvoji od roditelja i prijatelja, da bi što prije usvojio novi način mišljenja i ponašanja.

Četvrti stepen: novi član je po svemu uključen u sektu i on sada počinje biti misionar, te počinje pridobivati nove članove i zauzimati određene položaje u hijerarhiji sekte. Naime, većina sekta imaju manje ili više standardan program kroz koji mora da prođu novi članovi. Što je sekta manja ili novija, to će biti neformalniji proces uvođenja. One, takođe, sadrže i pohađanje raznih predavanja i ovladavanje glavnim informacijama o vjerovanjima grupe. Nakon nekog vremena, predavanja mogu postati prilično standardizovana. U nekim sektama napredovati se može samo kroz sistem nivoa. Svaki član mora da ovlada određenim učenjem i da postane savršen u praktičnoj upotrebi tehnika jednog nivoa, da bi mogao da dobije informacije koje se tiču sljedećeg nivoa. Za vrijeme kada novi članovi prolaze kroz period obuke i učenja, što može trajati od nekoliko mjeseci do nekoliko godina, sve svoje slobodno vrijeme mogu da koriste u svrhu vježbanja i učenja svoje nove vjere. Za vrijeme ovog perioda kompletira se i proces religioznog dostignuća u kome svaki preobraćenik postaje prioritetan u svakom kontaktu sa sektom.

Škole su vrlo pogodno mesto za vrbovanje novih pripadnika sekti, za pridobijanje mladih. Većina sekti želi ostvariti značajan uticaj na mlade i obezbijediti budućnost svoje ideologije, ojačati svoju snagu. Te uticaje sekte vrše preko raznih propagandnih materijala, preko pozivanja mladih na seanse molitve, na događaje koji deluju privlačno i atraktivno s obzirom na zabavu i sadržaje koje nude. Obično odabiru osobu koja je izgubljena, ranjiva, depresivna i tada joj svojim programom nude izlazak iz krize, ostvarenje unutrašnjeg mira i srećan život. Mladi i stariji postaju lak plijen razrađenih tehnika i metoda, koje su često kombinacija naklonosti i obmane. Svojom srdačnošću privuku žrtvu i počinju njome manipulirati. Sekte intenzivno posmatraju ponašanje pojedinca i uočavaju njegove slabosti, čime im je omogućeno da kontrolišu svaku njegovu misao. Nakon što privuku ljude, novi religiozni pokreti sve više teže za određenom vrstom kontrole duha, često koristeći i nedozvoljene metode mijenjanja ponašanja, te nameću norme mišljenja, osjećanja i ponašanja. Tehnike privlačenja novih članova uključuju profinjeni proces uvođenja obraćenika i progresivno upoznavanje. Tehnike dominacije uključuju npr. „bombardovanje” ljubavlju, zavođenje budućih članova i drugo. Nude gotove odgovore, prijateljstva, ali u nekim slučajevima i iznuđivanje odluka silom. Često se služe lažnim, a sve u cilju vezivanja novih članova, dijele novac i lijekove (Ivanović, 2008).

Neke sekte, kao i većina kultova, stavljaju pred svoje članove velike zahtjeve. Sektaške grupe su karakteristične po svojim strogim standardima, kako doktrinarnih, tako i u ponašanju i/ili u izboru nekonvencionalnog modela obožavanja ili pobožnosti. Zahtijevaju bezuslovno prepuštanje osnivaču sekte ili lideru. Neke sekte koriste izolovanost, radi kontrole procesa mišljenja, uklanjanja spoljašnjih informacija ili uticaja porodice i drugih, koji bi mogli razbiti opčinjenost i proces asimilacije osjećanja, stavova i modela ponašanja. Vrbovanima se nudi odvođenje od „prošlog” (dosadašnjeg) života. Sektaške grupe uopšte, zahtijevaju od svojih članova da im posvete mnogo više vremena, nego što to čine velike religijske zajednice. Tako, članovi sekti ostvaruju mnogo veći broj društvenih kontakata unutar grupe nego izvan nje.

Najagresivnije domaće satanističke sekte su: Crna ruža, Crni škorpioni, Satanine vojvode i Satanski vitezovi, koje vrbuju mlade od 12 do 20 godina, najčešće preko inter-

neta, besplatnih kurseva stranih jezika, putovanja u inostranstvo i akcija navodnih humanitarnih organizacija (Luković, 2000b). Ono na što posebno roditelji, ali i nastavnici trebaju obratiti pažnju jesu: nagle promjene u ponašanju, promjena društva, izlazak iz kuće u većenjim časovima u isto vrijeme, oblačenje u crno, promjena u načinu ishrane, nošenje ogrlica sa čudnim znakovima, tetoviranje (najčešće prve tetovaže prave na skrivenim mjestima tjela), proširene zjenice oka, jer im se često nude određeni opijati, izbjegavanje razgovora sa roditeljima, izbjegavanje vjerskih događaja (proslave vjerskih praznika i sl.), iznošenje vrednijih stvari iz kuće i prekomjerno trošenje novca u odnosu na raniji period, povučenost, isječeni dlanovi i podlaktice (najčešće se zarezuju da bi pustili nekoliko kapi krvi u toku rituala), zamračivanje prostorija u kojoj najčešće borave (smatraju da je tama njihova prirodna svjetlost) i sl. Često se tzv. „sveštenici“ vjerskih sekta skrivaju iza organizacija kao što su udruženja građana koji besplatno organizuju razne kurseve i predavanja za mlade, kako bi uočili pojedince koji su usamljeni, imaju određene fizičke anomalije, pokazuju depresivnost, povučenost, nisu zadovoljni svojim životom, imaju određene probleme u porodici. Upravo takve osobe su i žrtve, jer im pristalice određene sekte nude prijateljstvo, iskazuju empatiju za njihove probleme, ističu njihove vrline i sposobnosti, solidarnost, a onda i jedno sasvim drugo učenje koje im nudi prosvjetljenje i izlaz iz trenutne situacije. Upravo današnja situacija u društvu, njegova dezorijentacija i kriza sistema vrijednosti utiče na vrbovanje mladih i njihovo naivno pristupanje sektama (Luković, 2003b).

SOCIJALNA ISKLJUČENOST KAO JEDAN OD RIZIKA ULASKA U SEKTU

Socijalna isključenost je višedimenzionalan proces koji slabi povezanost pojedinca i zajednice. Osobe mogu biti isključene iz pristupa dobrima (npr. pravo na novčanu naknadu) i uslugama (npr. pravo na obrazovanje) te iz učešća na tržištu rada, odnosno mogu biti isključene iz ostvarivanja ljudskih i socijalnih prava. Što je više obilježja po kojima je osoba isključena, ona postaje ranjivija. Uopšteno govoreći, pojedinci, društvene grupe ili područja mogu se smatrati socijalno isključenim ako se nalaze u nepovoljnom položaju u političkom, ekonomskom ili socijalnom smislu. Borba protiv socijalne isključenosti u principu znači osnažiti ugrožene i jačati njihove kapacitete, uspostaviti prioritete u korist siromašnih i ugroženih, podizati kapacitete udruženja koja rade u interesu socijalno ugroženih grupa. Veliki problem je i nedostatak pouzdanih statističkih podataka o socijalnom stanju u zemlji, bez kojih se ne može praviti efikasna socijalna i zdravstvena politika (Biro za ljudska prava, Tuzla, 1998). Poplava novih religijskih pokreta je izazov, a ponekad stvara opasnost i za društvo, bez obzira da li se radi o vjernicima ili nevjernicima. Razdoblje mladosti je razdoblje najštetnijih sudara i otuđivanja djece od roditelja. Osnovni problem adolescenata je borba za samostalnost i nezavisnost, želja da što prije postane slobodan. Najranjivija i najpogođenija grupa koja ulazi u sekte su mladi koji su bez posla, koji dolaze iz nesređene porodične sredine, pripadaju etničkim manjinama ili žive u mjestima koja su udaljena od uticaja crkve. Višestruki su razlozi zašto se mladi odlučuju za pojedine sekte. Neki u sektama traže sreću, toplinu koju nisu dobili u porodici, materijalne koristi, a neki u sekta zadovoljavaju svoje vjerske potrebe (Nikić, 1998).

Imajući u vidu tešku ekonomsku situaciju u kojoj se nalazi naše društvo, postojeća atmosfera pogoduje porastu pristalica novih pokreta, naročito vjerskih. Veliki izazov za porodice i društvo uopšteno, predstavljaće očuvanje osnovne ćelije društva. Ubrzano tempo života, slabljenje porodične kontrole, nedostatak komunikacije i veliki broj obaveza doprinose neizvjesnijoj budućnosti kada su u pitanju životni pravci koje biraju mladi. Ali, nijedna grupa, čak ni sekte koje nude sigurnost i ispunjene aspiracije mladih, ne mogu zamijeniti toplinu porodice i vrijednosti koje su usađene u najranijem djetinjstvu.

ZAKLJUČAK

Alarmantan i zabrinjavajući podatak je da danas samo u Srbiji postoji oko 120 organizacija koje se mogu nazvati sektama, a sa njima je, na različite načine, povezano oko 500.000 ljudi. Na pitanje da li postoje sekte koje su registrovane, odgovor je odričan. Nigdje u svijetu ne postoje organizacije registrovane kao sekte.

Tinejdžeri su svakako populacija koja je najzanimljivija za manipulisanje, otuda je i najveći broj sekta okrenut ka vrbovanju mladih. Zbog sve većeg negativnog uticaja na mlade i sve većeg broja suicida u svijetu, iza kojih zapravo stoji uticaj sekta, istraživači sekta iz SAD i Evrope zalažu se da se „sindrom sekta” uvrsti u međunarodnu klasifikaciju oboljenja i uzroka smrti, i to kao nova dijagnoza. Sindrom sekta bio bi opisan kao skup poremećaja fizičkog i mentalnog zdravlja koji nastaju kao posljedica pripadanja sekta. Takođe, sindrom sekta zahtijevao bi kauzalno i simptomatsko liječenje. Da bi dijagnostikovanje i liječenje bio uspješno, potrebno je da se medicinsko i paramedicinsko osoblje, a i ostali, upoznaju sa osnovama učenja i djelovanja sekta. Neophodna literatura o tim pitanjima postoji najviše na njemačkom i engleskom jeziku, te bi bilo neophodno da odgovarajuće nadležno ministarstvo izda prevode potrebnih knjiga. Pri svim zdravstvenim ustanovama, a naročito onima koje se bave mentalnim zdravljem, potrebno je, shodno praksi u svijetu, otvoriti odjeljenja ili savjetovališta za problem sekta. Članstvo u sekta sve više se obilježava kao novi oblik bolesti zavisnosti, pošto se, između ostalog, u slučaju izlaska iz sekta javlja klasičan apstinencijalni sindrom. Takođe, ako znamo kuda ćemo uputiti na liječenje narkomana, alkoholičara, srčanog bolesnika ili čovjeka sa slomljenom nogom, onda moramo imati i ustanovu za liječenje žrtava sekta, to jest oboljelih od sindroma sekta. Glavnu ulogu u tim ustanovama imali bi psihijatar, klinički psiholog i ljekar specijalist interne medicine, ali bi morala biti obezbijedena i saradnja sveštenika one Crkve (tradicionalne religije) kojoj je oboljeli pripadao prije ulaska u sekta.

Što se tiče prevencije u oblasti sekta, najbolji način zaštite svakako je odgovarajuće informisanje cjelokupnog stanovništva i donošenje zakona, što bi oboje trebalo da bude posao nadležnih državnih organa, kao što je praksa u svijetu. Uz donošenje zakona o radu vjerskih zajednica, neophodno je u škole, pored predmeta vjeronauka, uvesti i predmet za starije razrede, koji bi se zvao „bezbjednosno vaspitanje”, u okviru koga bi se izučavali sadržaji o prevenciji raznih oblika zavisnosti, delinkventnog ponašanja i sl. Osobe koje su u procesu rehabilitacije od sindroma sekta, rehabilitovane osobe i roditelji i članovi porodica tih osoba trebalo bi da budu organizovani u interesne grupe za samopomoć i pomoć drugima.

Takođe, javno govoreći o ovom problemu putem medija i posljedicama koje mladi imaju ulaskom u njihov začarani krug, uticaj i prisutnost vjerskih sekta neće biti

samo mit, nego stvarnost i realnost sa kojim se svakodnevno suočavamo. Upravo zbog toga, ovaj rad je pokušaj osvjetljavanja problema koji je sve prisutniji među mladim ljudima, a koji se negativno odražava na razvoj i formiranje njihove ličnosti, kao i na njihovu socijalizaciju uopšte.

LITERATURA

- Biro za ljudska prava Tuzla (2008). Socijalno isključeni u BiH danas, a sutra? Program Evropske unije za EIDHR za Bosnu i Hercegovinu.
- Blagojević M. (2005). *Religija i crkva u transformacijama društva*, Beograd: „Filip Višnjić“.
- *Enciklopedija živih religija*. (1990). Beograd: Nolit.
- Gavran, I. (1994). Mladi i novi religijski pokreti, Psihopedagoški čimbenici, *Kateheza*, 16/4, str. 279–287, Beograd.
- Ivanović, M. (2008). *Religioznost i kriminalitet*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Luković, D. Z. (2003a). *Verske sekte i pravoslavlje*, Beograd, „IF Arhiepiskopije Beogradsko-Karlovačke: Draganić“.
- Luković, D. Z. (2003b). *Sekte: priručnik za samoodbranu*. Beograd: Draganić.
- Kovačević, B. (2012). *Nove religije*. Banja Luka: Evropski defendologija centar.
- Milanović, M. (2010). Ko čuva Crnu ružu? Treće oko. Na sajtu: <http://www.treceoko.novosti.rs>. Očitano: 10.12.2012.
- Nikić, M. (1998). Mladi između crkve i sekte, Zagreb: Izlaganje na naučnom skupu.
- Vujaklija, M. (1970). *Leksikon stranih riječi i izraza*. Beograd: Prosveta.
- Vukomanović, M. (2001). *Sveto i mnoštvo: izazovi religijskog pluralizma*. Beograd: Čigoja štampa.
- Vukomanović, M. (2004). *Religija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva..
- Veber M. (1989). *Protestanska etika i duh kapitalizma*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Rad primljen: 11. 19.2013.

Rad odobren: 15. 2. 2014.

SOCIJALNI KAPITAL I DEMOKRATIJA

UTICAJ SOCIJALNOG KAPITALA NA RAZVOJ DEMOKRATIJE

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1401001V

UDK 321.7:316.472.4

mr Stefan Vukojević¹

Apstrakt:

U radu se izlaže koncept socijalnog kapitala kao vrednog društvenog resursa koji se akumulira i razvija kroz aktivnosti organizacija civilnog društva, kako kroz međusobni odnos tako i kroz odnos sa domenom političke vlasti. Civilno društvo je kao institucionalni akter političke participacije u relacionom odnosu prema socijalnom kapitalu, koji opet, u velikoj meri, unapređuje političke, ekonomske i kulturne aspekte društava, kako onih sa konsolidovanom demokratijom i institucijama, tako i onih postkomunističkih društava sa nekonsolidovanom demokratijom. Jačanje i razvijanje civilnog društva utiče pozitivno na jačanje i razvoj socijalnog kapitala i obrnuto. Sa druge strane, socijalni kapital predstavlja dobar temelj i bazu koja doprinosi uvećanju i jačanju civilnog društva, a samim tim diže se svest građana o političkoj participaciji koja je nužna za razvoj demokratije. Preko opisa normi, mreža i poverenja kao i razlikovanja povezujućeg i premošćujućeg socijalnog kapitala izložiće se sadržinski elementi socijalnog kapitala čijom „upotrebom“ građani i akteri civilnog društva na efikasan način sarađuju međusobno, kao i sa predstavnicima vlasti, i na taj način doprinose demokratskom razvoju. Postojanost razvijenog socijalnog kapitala omogućava razvoj političke participacije i unapređuje demokratski razvoj.

Ključne reči: *socijalni kapital, politička participacija, premošćujući socijalni kapital, poverenje, civilno društvo.*

UVOD

Svojevremeno je Aleksis de Tokvil veliku važnost u razvoju demokratije dodelio dobrovoljnim udruženjima građana, pa je prema tome ključna stvar u razvoju demokratije da se kroz učešće građana kroz različite organizacije civilnog društva uvećava i razvija socijalni kapital. „Pojam socijalnog kapitala, iako čvrsto ukorenjen u intelektualnu tradi-

¹ Korespondent: master politikolog, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, e-mail: vukojevics@yahoo.com

ciju, kako onu tokvilovsku i veberijansku tako i postmarksističku i neofunkcionalističku, uključujući i savremene teorije racionalnog izbora, postao je neka vrsta intelektualne mode tek krajem devedesetih godina prošlog veka“ (Stojiljković, 2010, str. 77). Socijalni kapital je dobio na značaju u radovima teoretičara kao što su Pjer Burdije, Džejms Kolmen i naročito Robert Patnam, koji je kao „neotokvilovac“ dao veliki značaj socijalnom kapitalu u stvaranju političke i demokratske stabilnosti.

Pjer Burdije pravi klasifikaciju na četiri tipa kapitala, a to su: ekonomski, kulturni, društveni i simbolički. Posedovanje kapitala pomaže pojedincu da unapredi svoje interese i kontroliše svoju sudbinu, ali i da kontroliše sudbinu drugih ljudi. Prema tome, ekonomski kapital je direktno povezan sa posedovanjem novca. Kulturni kapital u sebi sadrži različite nivoe znanja; društveni kapital se sastoji od različitih odnosa i mreža među ljudima; i simbolički kapital proizilazi iz nečijeg ugleda i prestiža (Ricer, 2012, str. 286). Burdije vidi društveni život kao polje unutar kojeg se vode borbe oko različitih tipova kapitala koji određuju poziciju pojedinaca u društvenoj strukturi. Dominantna društvena klasa uz pomoć kulturnog kapitala nameće kulturne vrednosti i norme ostatku društva, koje te vrednosti i norme internalizuje. Na taj način, dominantna društvena klasa reprodukuje društvene nejednakosti koje se šire i na buduće generacije. Zauzimanje dominantne društvene pozicije omogućava posedovanje društvenog kapitala. Onim pojedincima koji su uključeni u različite društvene mreže otvaraju se mogućnosti napredovanja i na taj način oni su u prednosti u odnosu na druge pojedince, a samim tim to im pomaže da preko kulturnog kapitala reprodukuju svoju dominantnu poziciju. Kako se vidi, Burdije je socijalnom kapitalu dao negativnu ulogu, sa obzirom da sa neomarksističkog stovišta on pomaže u reprodukciji društvenih nejednakosti.

Za razliku od Burdijea, Džejms Kolmen je socijalni kapital postavio u neutralnu poziciju; on može ljudima da donese dobit, a može i da ih stavi u lošu poziciju. Kolmen razlikuje tri tipa kapitala a to su: „fizički kapital (kapacitet razvijenosti oruđa i proizvodnje), ljudski kapital (kapacitet razvijenosti znanja i umeća kod pojedinaca), i socijalni kapital (kapacitet uključenosti pojedinaca u društvene veze). Za sva tri tipa, a naročito za socijalni kapital, karakteristično je da omogućavaju individualne uspehe, budući da pojedinci iz njih izvlače koristi“ (Stojiljković, 2010, str. 80).

Robert Patnam pojam socijalnog kapitala određuje kao skup karakteristika društvene organizacije, kao što su poverenje, norme i mreže, koji mogu da poboljšaju efikasnost društva olakšavajući zajedničke akcije. (Patnam, 2003). Patnam određenje socijalnog kapitala izvodi iz premise da u svim društvima postoje formalne i neformalne veze međusobne interakcije. Socijalni kapital nalazi se upravo u središtu tih odnosa. Sa aspekta snage formalnih i neformalnih veza izvodi se i snaga ili slabost socijalnog kapitala.

ELEMENTI I ZNAČAJ SOCIJALNOG KAPITALA

Norme, kao konstitutivni element socijalnog kapitala, podrazumevaju uzajamne odnose između ljudi, zasnovane na reciprocitetu i pretpostavci da će nam ono što damo biti vraćeno u budućnosti. Patnam razlikuje dve vrste uzajamnih normi, a to su „uravnotežene“ (specifične) i „uopštene“ (difuzne) (Patnam, 2003, str. 184). Uravnotežene uzajamne norme su manje bitne i one se temelje na jednokratnoj razmeni usluga. Za razvoj socijalnog kapitala mnogo su važnije uopštene norme koje podrazumevaju kontinuiranu neuravnoteženu

razmenu između pojedinaca, ali koja je, kako je već rečeno, zasnovana na reciprocitetu i pretpostavci da će nam ono što damo danas biti vraćeno u budućnosti. Tako se gradi dugoročnije poverenje između građana koje nema za cilj zadovoljenje trenutnih jednakih aspiracija koje su vezane za jedan određeni vremenski trenutak. Uopštene norme uzajamnosti proizvode na dugoročnijem planu veću korist i deluju mnogo produktivnije na socijalni kapital. „Zajednice u kojima se ta norma poštuje mogu se učinkovitije boriti protiv oportunitizma i rješavati probleme kolektivnog djelovanja“ (Patnam 2003, str. 184). Učinkovitost uzajamnih normi pozitivno se veže za organizacije civilnog društva, omogućavajući im da na dugoročnom planu saraduju i približavaju svoje interese i ciljeve.

Drugi element socijalnog kapitala su mreže civilnih i političkih udruženja, od kojih su mnogo važnije mreže civilnih udruženja ili horizontalne mreže koje u sebi nose jednaka prava, statute i moći nasuprot političkih udruženja koja su izrazito hijerarhijska, odnosno vertikalna, i u kojima dominira nejednaka distribucija moći koja negativno utiče na razvoj socijalnog kapitala. Dakle, socijalni kapital je utemeljen u socijalnim mrežama i odnosima i zamišljen je kao značajan resurs u socijalnoj strukturi koji se namjenski koristi za različite potrebe i interese građana.

Sa obzirom da se na socijalni kapital gleda kao na upotrebnii resurs, Nan Lin (Nan Lin) ističe tri komponente socijalnog kapitala, a to su: ukorenjenost u strukturama, mogućnosti koje se otvaraju kroz socijalne mreže i njegovo dejstvo, odnosno upotreba. (Lin, 2004, str. 41). Značaj socijalnog kapitala je taj da u zavisnosti od njegove upotrebe zavisi i njegova snaga, a samim tim i nivo razvijenosti civilnog društva. Iz toga sledi da se kroz političku participaciju upotrebljava i razvija socijalni kapital i civilno društvo koji imaju snagu da testiraju političku vlast i da doprinose demokratskoj konsolidaciji.

Postojanost gustih mreža građanskih udruženja daje veće šanse građanima da će međusobno saradivati jedni sa drugima. Koristi koje proizilaze iz uzajamnih mreža su prema Patnamu sledeće:

- Mreže građanskog angažmana jačaju čvrste norme uzajamnosti. Građani koji su u međusobnoj interakciji u mnogim društvenim situacijama efikasno razvijaju norme prihvatljivog ponašanja i svoja uzajamna očekivanja prenose jedni na druge.
- Mreže građanskog angažmana olakšavaju komunikaciju i poboljšavaju protok informacija o pouzdanosti pojedinaca. Dakle, što je veća komunikacija to je i veće poverenje koje građanima omogućava da lakše saraduju.
- Mreže građanskog angažmana utelovljuju prošli uspeh saradnje koji može poslužiti kao kulturno definisan uzrok za buduću saradnju. (Patnam, 2003, str. 185–186).

Treći i najvažniji element socijalnog kapitala je poverenje koje dolazi kao prirodna posledica prethodna dva elementa. Kada su norme zasnovane na reciprocitetu, povezane sa horizontalnim mrežama civilnog društva, tada se akumulira međusobno poverenje. Međusobno poverenje je jako važno da bi se ostvarila saradnja i delovanje koji vode realizovanju zajedničkih interesa i ciljeva. U takvim situacijama često se javlja problem „slobodnog strelca“ koji ne želi da participira u zajedničkom delovanju, a ipak nastoji da izvuče maksimalnu korist od zajedničkog dobra. Pojavom „slobodnog strelca“ stvara se partikularizam i zaoštravaju međusobni odnosi između pojedinaca u društvu. Patnam smatra da država u takvim situacijama ne može biti nepristrasni arbitar u rešava-

nju međuljudskih sporova. Naime, radi stabilnosti društva, najbolje rešenje je postojanje međusobnih odnosa zasnovanih na saradnji i poverenju. „Nivo razvijenosti i tip socijalnog kapitala jesu glavni odgovor na pitanje zašto neke zajednice imaju razvijene kapacitete demokratskih institucija koje su sposobne rešavati društvene probleme, a druge nemaju“ (Stojiljković, 2010, str. 82).

Frensis Fukujama pridaje veliku važnost poverenju, stoga je socijalni kapital prema njemu: „sposobnost koja nastaje iz preovlađivanja odnosa poverenja u društvu ili u određenim njegovim delovima“ (Fukujama, 1997, str. 35). Prema Fukujami, socijalni kapital nije vlasništvo pojedinca, već je isključivo u vlasništvu zajednice i njenih kolektivnih aktera kao što su porodica, kulturna zajednica u država nacija. Socijalni kapital, odnosno norme međusobnog poverenja grade se na temelju kulturnih mehanizama kao što su: „religija, tradicija i istorijski nastali običaji“ (Fukujama, 1997, str. 36). Na temelju tih vrednosti, poverenje počinje da se gradi od porodice u kojoj se uče vrednosti za koje se smatra da će ih prihvatiti i ostali članovi društva. Socijalno poverenje se zatim transferiše na ukupan ekonomski i privredni razvoj političke zajednice, pa prema tome, visok stepen poverenja „povećava privrednu efikasnost društva uz istovremeno smanjenje transakcionih troškova“ (Stojiljković, 2011, str. 162). Odsustvo poverenja i saradnje među ljudima podstiče stalno sporenje koje se jedino reguliše ugovornim odnosima ili sporenjem pred sudovima, a koji imaju svoju cenu, odnosno podstiču stalne troškove i izdatke kod običnih ljudi. Dakle, socijalno poverenje se pozitivno odražava na ekonomski i privredni napredak, a samim tim i na efikasno funkcionisanje demokratije.

Od društveno-kulturnih činilaca, kao što su solidarnost, međusobno poverenje, tolerancija, politička i nepolitička participacija, u velikoj meri zavisi efikasnost političkih institucija i uopšte nivo razvoja demokratije u jednom društvu. Patnam daje primat socio-kulturnim činiocima za razliku od socio-ekonomskih činilaca podrazumevajući pod tim ukupni bruto društveni proizvod.

Socijalni kapital, koji se nalazi u različitim društvenim mrežama i udruženjima civilnog društva koji afirmišu političku participaciju, utiče na demokratski razvoj društva na dva načina: „spoljašnjim“ uticajem na državnu zajednicu i „unutrašnjim“ efektom na pojedinca. (Patnam, 2008, str. 443). Organizacije civilnog društva omogućavaju građanima da definišu svoje interese i ciljeve i iznesu ih pred predstavnike vlasti. Kada su građani učlanjeni u organizacije civilnog društva i kada aktivno učestvuju u njima, tada se njihovi glasovi multiplikuju i pojačavaju i automatski „stavljaju na dnevni red“. U skladu sa tim, Patnam navodi reči Ejmi Gatman koja kaže: „Bez pristupa asocijaciji koja je voljna i sposobna da se zauzme za naša gledišta i vrednosti, mi imamo jako ograničenu mogućnost da nas drugi ljudi čuju, ili da utičemo na političke procese, osim ako nismo bogati i slavni“ (Patnam, 2008, str. 444). Takođe, postojanje demokratskih javnih foruma omogućava građanima da raspravljaju o tome kako da se reše pitanja od zajedničkog interesa. Na taj način se podstiču javne vrline čije je postojanje nužno za unapređenje demokratskih društvenih kapaciteta. „Upotreba“ socijalnog kapitala, kao produkta političke participacije, omogućava građenje međusobne solidarnosti i društvene kohezije.

Gledajući „iznutra“, organizacije civilnog društva edukuju svoje članove o solidarnosti i zajedničkom duhu kao i o praktičnim primerima učestvovanja u javnom životu. One takođe deluju preventivno jer „ne dozvoljavaju da pojedinac postane žrtva ekstremističkih grupa čija su ciljna grupa izolovani pojedinci koji ne pripadaju nikakvoj grupi“ (Patnam, 2008, str. 444).

Socijalni kapital koji je u temelju participativne demokratije nosi mnoge pozitivne efekte u razvoju društva. Kao prvo, on pomaže i olakšava građanima da lakše rešavaju zajedničke probleme koji se tiču svih. Kroz civilni angažman oni su kredibilniji i efikasniji pred državnim institucijama. Zatim, socijalni kapital pomaže da građani stvore više poverenja jedni u druge u međusobnom delovanju i na taj način razviju toleranciju i empatiju prema drugima. „Mreže kao deo socijalnog kapitala služe kao provodnici korisnih informacija, koje nam pomažu u ostvarivanju naših ciljeva“ (Stojiljković, 2011, str. 162).

RAZVOJ DEMOKRATIJE KROZ GRAĐENJE SOCIJALNOG KAPITALA

Prvi korak u građenju socijalnog kapitala je proces socijalne identifikacije, pri čemu se pojedinci svrstavaju u različite oblike društvenih i političkih identiteta poput „profesionalnog, rodnog, generacijskog, ili pak porodičnog, lokalno-regionalnog, nacionalnog, konfesionalnog, ili političkog (ideološkog) i partijskog identiteta“ (Stojiljković, 2010, str. 83).

Drugi korak u građenju socijalnog kapitala predstavlja uključenost pojedinaca kao različitih identitetskih konstrukata u formalne i neformalne mreže i kanale odnosa. Prisustvo u mrežama omogućava građanima da ostvare svoje zajedničke, kao i pojedinačne ciljeve. Slikovito rečeno, „Ekonomski kapital temelji se na bankovnim računima pojedinaca, ljudski je kapital u glavama pojedinaca, a socijalni kapital u strukturama odnosa među ljudima, te da bi pojedinac mogao koristiti socijalni kapital, on mora biti povezan sa drugim ljudima“ (Šalaj, 2005, str. 206).

Formalne mreže se posmatraju kao institucionalizovan oblik međusobne građanske interakcije preko različitih udruženja od političkih stranaka do različitih organizacija civilnog društva. Građenje socijalnog kapitala prema formalnih mreža može se odvijati kroz horizontalnu i vertikalnu povezanost. Horizontalne mreže građanske povezanosti koje promovišu političku jednakost mnogo su važnije od vertikalnih veza koje promovišu nejednaku distribuciju moći i resursa i koje često imaju negativne posledice prema socijalnom kapitalu. Vertikalne mreže, koliko god bile važne, ipak ne mogu održavati društveno poverenje. „Vertikalni su tokovi informacija često nepouzdaniji od horizontalnih tokova, djelomice zato što podređeni daje informacije kao osiguranje od izrabljivanja“ (Patnam, 2003, str. 186). Mreže građanskog angažmana, a naročito horizontalne mreže, pomažu građanima da rešavaju probleme „kolektivnog delovanja“ ili „slobodnih strelaca“, samim tim što su organizacije horizontalnije strukturirane jačace i efikasnost institucija u društvu.

Neformalne mreže čine „kontakti sa porodicom, komšilukom, kolegama i prijateljima, koji mogu pripadati istim ili različitim generacijskim, statusnim ili nacionalnim i konfesionalnim grupama. Na drugoj strani, formalne mreže povezanosti čini prisustvo i aktivnost u političkim i organizacijama civilnog društva, u širokom luku od stranaka, sindikata, crkvenih odbora, do sporta ekologije i grupa za samopomoć. Po pravilu, istovremena prisutnost u više organizacija jača mreže povezanosti i uvećava socijalni kapital“ (Stojiljkovic, 2010, str. 84). Ovde je važno napomenuti da za uvećanje socijalnog kapitala nije dovoljno samo nominalno članstvo građana u više udruženja ili organizacija. Kvantitativno gledajući, građanin može biti učlanjen u više organizacija a da ni u jednoj

nije aktivan. Zbog toga, socijalni kapital je produktivan i ostvaruje rezultate samo kad su građani aktivni u svojim organizacijama i udruženjima.

Građenjem socijalnog kapitala kroz učestvovanje u formalnim i neformalnim mrežama utiče se na demokratski razvoj na dva načina: prvo, socijalni kapital pomaže u kreiranju demokratije u zemlji koja nije demokratska ili koja je na pola puta između autoritarnog i liberalno demokratskog režima, i na drugi način, socijalni kapital pomaže u održavanju i napredovanju postojeće demokratije. U prvom slučaju, mreže povezanosti redukuju mogućnost državne prinude i represije i stvaraju prostor za grupisanje antirežimske opozicije, dok u drugom slučaju, mreže utiču na stvaranje kompromisa, tolerancije i političke participacije kao zdravih pretpostavki za demokratsku konsolidaciju (Paxton, 2002, str. 257).

Jake formalne mreže čine dobar početni položaj za širenje informacija o nezadovoljstvu prema političkom režimu. Ipak, radi efikasnosti „antirežimskog diskursa“, potrebno je široko i akumulirano nezadovoljstvo transponovati iz sfere privatnosti u socijalno polje, odnosno u sferu javnosti. Na toj tački prelaza javlja se razlika između povezujućeg i premošćujućeg socijalnog kapitala, o čemu će se govoriti u nastavku teksta. Za sada, treba istaknuti da akumulirano nezadovoljstvo svoju instrumentalnu snagu i potvrdu treba da dobije i dobija u formalnim horizontalnim mrežama građanske povezanosti, koje imaju ulogu kreatora javnog mnjenja i antirežimskog diskursa.

Formalne i neformalne mreže socijalnog kapitala mogu da koegzistiraju zajedno, ali nisu nužno komplementarne jedna sa drugom. Kada formalne mreže opadaju, tada u isto vreme jačaju neformalne mreže koje dobijaju svoju važnost. Mada često i neformalne mreže mogu biti važne, čak i korisnije od formalnih mreža, one ipak znaju da promovišu negativne strane socijalnog kapitala kao što su grupna zatvorenost, partikularizam i društveni atomizam. Oslanjanje na neformalne mreže može potkopati poverenje prema formalnim mrežama i promovisati klijentelizam i korupciju, odnosno, iskorištavanje javnih dobara u korist privatnog interesa. „Socijalni kapital može se usmjeriti prema negativnim, antidruštvenim ciljevima, kao i svaki drugi oblik kapitala (...), stoga je važno zapitati kako se pozitivne posljedice socijalnog kapitala mogu maksimizirati, a negativne pojave minimizirati“ (Šalaj, 2009, str. 20).

Na osnovu prethodna dva koraka u građenju socijalnog kapitala sledi građenje poverenja koje je ključno za razvoj socijalnog kapitala. Zavisno od socio-kulturnog aspekta društva, poverenje može biti usko profilisano kao poverenje između članova jedne grupe ljudi koji su usko povezani između sebe, a to se odnosi na rodbinu, prijatelje kao i članove različitih nacionalnih, etničkih ili klasnih grupa. Sa druge strane, poverenje u društvu može biti šire posmatrano kao poverenje između različitih aktera i grupa koji generalno imaju poverenje u one ljude koje ne poznaju. Za razvoj socijalnog kapitala drugi oblik poverenja ima veći značaj za razliku od prvog, jer prevazilazi partikularnost grupe i otvara mogućnosti za šire društveno povezivanje koje dalje rezultuje u povećanju društvene stabilnosti i kohezije.

Jedno od glavnih karakteristika socijalnog kapitala je to da on predstavlja jedan vid „javnog dobra“. Njegovi konstitutivni elementi kao što su norme, mreže i poverenje stoje na raspolaganju svakom građaninu. On je više produktivan i mnogo više doprinosi razvoju demokratije kada se aktivno koristi nego kada se ne koristi. Drugim rečima, za razliku od fizičkog kapitala koji nestaje kada se intenzivno koristi, socijalni kapital se više razvija i reprodukuje pri intenzivnom korištenju. Isto tako, socijalni kapital za razliku od fizičkog kapitala nije privatno vlasništvo. „Kao atribut društvene strukture u koju je osoba

ugrađena, socijalni kapital nije privatno vlasništvo bilo koje osobe koja od njega ima korist“ (Patnam, 2003, str. 182).

RAZLIČITI TIPOVI SOCIJALNOG KAPITALA

Zavisno od oblika poverenja u društvu izvode se prema Patnamu dva tipa socijalnog kapitala: „povezujući (bonding) i premošćujući (bridging)“ (Patnam, 2008). Poseđovanje povezujućeg socijalnog kapitala je vezano za grupe koje veže zajednička pripadnost, a ona može biti etnička, nacionalna, klasna, verska ili neka druga, dok premošćujući kapital povezuje pojedince i grupe koje se međusobno razlikuju. Oba tipa socijalnog kapitala imaju veliku važnost, ali sa stanovišta političke participacije i demokratske konsolidacije, najvažniju ulogu ima premošćujući socijalni kapital. Društvene mreže koje su zasnovane na premošćujućem socijalnom kapitalu su izrazito inkluzivnog karaktera, što znači da favorizuju učešće različitih društvenih grupa, i grade široko poverenje koje je od velike važnosti za političku participaciju. Na taj način se posedovanjem premošćujućeg socijalnog kapitala prevazilaze socijalni rasepci ili se u velikoj meri redukuju.

Dok premošćujući socijalni kapital teži društvenoj inkluziji, povezujući socijalni kapital teži društvenoj ekskluzivnosti. On je značajan za solidarnost i lojalnost pojedinaca koji pripadaju istoj grupi, ali i ništa dalje od toga. On stvara zatvorene društvene grupe koje nemaju interesa za povezivanje sa ostalim društvenim grupama i često su neprijateljski nastrojene prema njima. Paradigmatski primer društava sa povezujućim socijalnim kapitalom su društva bivše Jugoslavije, a naročito bosanskohercegovačko društvo kod kojeg se socijalni kapital formira duž nacionalnih linija, pa prema tome na značaju je samo povezujući ali ne i premošćujući socijalni kapital.

Razlika između povezujućeg i premošćujućeg socijalnog kapitala u kontekstu povezanosti socijalnog kapitala sa civilnim društvom govori o tome da je socijalni kapital mnogo širi pojam od civilnog društva. Pored toga što su ta dva pojma u pozitivnoj korelaciji jedan sa drugim i što postoji velika sličnost između njih, treba skrenuti pažnju na to da ipak postoje male razlike koje ne treba zanemariti, ali koje ipak ne bi trebale da naruše sklad koji postoji između ta dva koncepta. Dakle, kao što ističe Mark Huard: „iako su članstvo i učešće u dobrovoljnim organizacijama obuhvaćeni definicijama i civilnog društva i društvenog kapitala, mreže i aktivnosti KKK, mafije i drugih zlonamernih i antidemokratskih organizacija koje su isključene iz civilnog društva, *ipak* se računaju kao društveni kapital (...) Konačno, civilno društvo se generalno posmatra kao bihevioralna i institucionalna pojava, dok društveni kapital naglašava amorfne norme ili vrednosti međuljudskog poverenja“ (Huard, 2008, str. 58–59).

Prema tome, za razvoj političke participacije i civilnog društva u kontekstu demokratske konsolidacije, mnogo je važniji uticaj premošćujućeg socijalnog kapitala, jer se on zasniva na poverenju prema drugome i ne nosi u sebi potencijalne antidemokratske naboje. Dok se povezujući socijalni kapital vezuje za sferu privatnosti, premošćujući je vezan za sferu javnosti, unutar koje se vodi kompeticija i borba oko različitih interesa i resursa. Politička participacija je ujedno i manifestni oblik socijalnog kapitala i čini ju „aktivnost građana u (ne)formalnim oblicima angažovanja u civilnim i političkim kampanjama i stalnim rogovskim oblicima građanske i političke participacije“ (Stojiljković, 2011, str. 167). Jak i izgrađen premošćujući socijalni kapital, zasnovan na međusobnom

poverenju i širokoj mreži različitih organizacija civilnog društva, stvara zdravu podlogu za afirmisanje Barberovog koncepta „jake demokratije“ ili u ovom slučaju konsolidovane demokratije koja u velikoj meri odstupa od minimalnog određenja liberalne demokratije, kakav je primer Dalove poliarhije.

U oblikovanju i izgradnji socijalnog kapitala često može da doprinese i državna vlast, odnosno njene institucije. Nivo poverenja koje građani imaju u institucije vlasti može direktno da se transferiše u socijalno poverenje. Pri tome, institucije bi trebale da obavljaju svoj posao u skladu sa Veberovim konceptom birokratije. Možda ovo zvuči preoptimistično i kao spisak lepih želja, ali upravne institucije su te koje su u neposrednom kontaktu sa građanima i koje građanima stoje na usluzi za razliku od predstavničkih institucija do kojih građani ne mogu tako lako doći.

Ukoliko bi upravne institucije, kao što su policija ili javna uprava, bile efikasne u svom radu, tada bi one postale promoter ukupnog socijalnog poverenja. Zakon bi važio za sve građane i ne bi favorizovao one koji imaju privilegovan status u društvu. Tako bi se poboljšala pravna i politička jednakost koja omogućava građanima da jedni druge gledaju sa poverenjem a ne da jedna grupa ili klasa ljudi uz pomoć korumpiranog državnog aparata vrši kontinuiranu produkciju društvene nejednakosti.

U skladu sa navedenim, pored povezujućeg i premošćujućeg socijalnog kapitala, Majkl Vulkok (Michael Woolcock) uvodi pojam „institucionalnog socijalnog kapitala (linking social capital)“ (Woolcock, 2001)², definišući ga kao „norme poštovanja i mreže uzajamnog poverenja koje postoje među ljudima koji ostvaruju interakcije preko otvorenih, formalnih i institucionalizovanih nivoa moći ili vlasti u društvu“ (Ignjatović, 2011, str. 61). Za razliku od povezujućeg i premošćujućeg socijalnog kapitala, koji imaju horizontalnu dimenziju u međusobnim odnosima, institucionalni socijalni kapital ima isključivo vertikalnu dimenziju koja se odnosi na pristup institucijama kao što su banke, osiguravajuće agencije i sudovi.

Iako se institucionalni socijalni kapital odnosi na ekonomske organizacije i mogućnosti da siromašni ljudi ostvare pristup prema njima, on se isto tako može odnositi i na institucije vlasti. Tako bi institucionalni socijalni kapital predstavljao skup vrednih resursa unutar državnih institucija i mogućnost njihove otvorenosti prema društvenoj sredini. Njegova snaga se meri prema mogućnostima građana i civilnih asocijacija da mu pristupaju i da imaju koristi od resursa koje poseduju institucije, a to se direktno odnosi na međusobnu saradnju i koristi koje ima šira društvena sredina. Povezujući i premošćujući socijalni kapital razvija poverenje i obostranu korist između građana ili građanskih asocijacija, dok institucionalni socijalni kapital razvija obostranu korist između građana ili građanskih asocijacija i organa vlasti; u pitanju su odnosi koji su vertikalno strukturisani. Zavisno od snage institucionalnog socijalnog kapitala zavisi i nivo poverenja građana u političke institucije.

Vulkok smatra da institucionalni socijalni kapital ima veću važnost od povezujućeg i premošćujućeg ali isto tako ističe da samo jedan tip socijalnog kapitala nije dovoljan za efikasno društveno funkcionisanje, već da se najoptimalniji rezultati postižu kombinovanjem različitih tipova socijalnog kapitala. Važnost institucionalnog socijalnog kapitala ne znači da ne postoje i mnoge njegove negativne strane kao što su korupcija ili

² Da se ne bi stvarala zabuna oko značenja linking social capital i bonding social capital, jer se oba mogu prevesti kao povezujući socijalni kapital, ovde se za linking social capital koristi naziv institucionalni socijalni kapital prema izvoru iz: Suzana Ignjatović, *Socijalni kapital – od akademskih rasprava do javne politike*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2011.

klijentelizam. Prema tome, neefikasnost institucija direktno stvara socijalno, a samim tim i političko nepoverenje.

Kao dodatni argument u prilog institucionalnog socijalnog kapitala može se navesti i konstatacija Marka Vorena (Mark Warren) prema kojoj državna politika može da utiče na razvoj civilnog društva a samim tim i socijalnog kapitala. Pre svega, država svojim ustavom i zakonom garantuje slobodu govora i udruživanja i štiti građansko društvo od pojave antidemokratskih udruženja. Zatim, država finansijskim sredstvima i poreskim olakšicama pomaže delovanje organizacija civilnog društva. (Stojiljković, 2010, str. 90).

Socijalni kapital predstavlja dobar temelj i bazu koja doprinosi uvećanju i jačanju civilnog društva, a samim tim diže se svest građana o političkoj participaciji koja je nužna za razvoj demokratije. Bez čvrstog međusobnog poverenja i normi uzajamnosti ne može se doći ni do poverenja prema institucijama. Socijalni kapital je značajan zato što utiče na negovanje građanskih vrлина koje su preko potrebne radi društvene stabilnosti, kohezije i integracije. Isto tako, socijalni kapital, a naročito premošćujući, doprinosi društvenoj inkluziji. Može se reći da su „socijalna isključenost i socijalni kapital dvije strane istog novčića, pri čemu je jedna dobra a druga loša (...) upravo je zato socijalni kapital jedino moguće sredstvo u borbi protiv socijalne isključenosti i diskriminiranosti“ (Šalaj, 2005, str. 207). Pored uticaja na društveno-kulturni kontekst, socijalni kapital može direktno da utiče na ekonomski razvoj i da se transferiše u fizički ili materijalni kapital, a opšte je poznato da demokratija ne može da funkcioniše bez izvesnog nivoa ekonomskog razvoja. Čvrst socijalni kapital može uticati na razvoj političke participacije na sledeće načine:

- „Interpersonalno poverenje i norme reciprociteta, kao sastavni delovi socijalnog kapitala, mogu da se transformišu u stavove generalnog društvenog poverenja.
- Socijalni kapital može pozitivno da deluje na političku participaciju tako što će povećati poverenje u demokratske institucije, proces transformacije interpersonalnog poverenja u institucionalno poverenje.
- Socijalni kapital može da poveća političku participaciju osnaživanjem društvene norme participacije u mreži.
- Socijalni kapital može da utiče na glasanje tako što će povećati protok političkih informacija unutar mreže“ (Stojanović, 2010, str. 120).

Kako ističe Patnam, građansko angažovanje važno je radi ponude i potražnje državne uprave. Na strani potražnje, građani koji su aktivni preko svojih organizacija u javnoj sferi, mogu da očekuju i imaju efikasnije institucije. Društvo koje nema razvijenu svest o građanskoj participaciji i koje gaji podaničku političku kulturu ne može ni da očekuje efikasne političke i upravne institucije. Takvi građani preuzimaju ulogu „otuđenih i ciničnih molitelja“ (Patnam, 2003, str. 194).

Na strani ponude, efikasnost političkih institucija je potpomognuta razvijenom infrastrukturom civilnog društva i normi uzajamnosti i poverenja koje u njoj vladaju, odnosno, „vlast nežne ruke radi delotvornije kada društveni kapital postoji“ (Patnam, 2008, str. 455).

ZAKLJUČAK

Političkom participacijom akumulira se i razvija socijalni kapital kao značajan resurs u socijalnoj strukturi koji se namjenski upotrebljava za različite potrebe i interese

građana. Razvojem socijalnog kapitala se grade norme reciprociteta i uzajamnosti, zatim formalne i neformalne građanske mreže, i na kraju poverenje građana jednih u druge.

Sa stanovišta demokratskog razvoja, najveći uticaj imaju formalne mreže građanske povezanosti sadržane u premošćujućem socijalnom kapitalu. Zasnovan na povezivanju i poverenju između različitih društvenih grupa, premošćujući socijalni kapital pomaže i olakšava građanima da lakše rešavaju zajedničke probleme i realizuju svoje interese, i da postanu kredibilniji i efikasniji pred državnim institucijama. Veće poverenje i povezanost između građanskih mreža utiče na veće poverenje u državne institucije, pa su, prema tome, političke institucije efikasnije jer su potpomognute razvijenom infrastrukturom civilnog društva. Dakle, politička participacija preko razvijenog socijalnog kapitala, utiče na razvoj političkih, društvenih, ekonomskih i kulturnih aspekata društva.

LITERATURA:

- Fukujama, F. (1997). *Sudar kultura*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Hauard, M. (2008). *Slabost civilnog društva u postkomunističkoj Evropi*, Građanske inicijative, Beograd.
- Ignjatović, S. (2011). *Socijalni kapital – od akademskih rasprava do javne politike*, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Lin, N. (2004). *Social Capital – A Theory of Social Structure and Action*, Cambridge University Press.
- Patnam, R. (2003). *Kako demokraciju učiniti djelotvornom*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Patnam, R. (2008). *Kuglati sam – slom i obnova američke zajednice*, Mediteran, Novi Sad.
- Paxton, P. (2002). Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship, *American Sociological Review*, American Sociological Association, Vol. 67, No. 2, str. 254–277.
- Ricer, Dž. (2012). *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, JP Službeni glasnik, Beograd.
- Stojanović, Đ. (2010). Socijalni kapital i civilno društvo: koncept građanina-lidera, *Sociološka luča*, IV/2, Fakultet za evropske pravno-političke studije, Novi Sad, str. 116–132.
- Stojiljković, Z. (2010). Prilog istraživanju socijalnog kapitala, *Godišnjak 2010- godina IV, broj 4*, str. 77–95, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Stojiljković, Z. (2011). *Srbija u lavirintima tranzicije*, JP Službeni glasnik, Beograd.
- Woolcock, M. (2001). The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes, *Isuma: Canadian Journal of Policy Research*.
- Šalaj, B. (2005). Socijalni kapital, demokratsko građanstvo i inkluzivna obrazovna politika, (izlaganje na znanstvenom skupu), *Političko obrazovanje*, br. 4, str. 200–210.
- Šalaj, B. (2009). *Socijalno poverenje u Bosni i Hercegovini*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo.

Rad primljen: 11. 25.2013.

Rad odobren: 15. 2. 2014.

ANALIZA SADRŽAJA ŠTAMPE

METOD ANALIZE SADRŽAJA – PRAKTIČNA ISKUSTVA U ANALIZI ŠTAMPE

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1401004N

UDK 165+159.954/.955]:070

doc. dr Radomir R. Nešković¹

Univerzitet u Banjoj Luci

Fakultet političkih nauka

Apstrakt:

Suštinski aspekti analize sadržaja su: epistemoške karakteristike, kategorijalni aparat i uzorak. Izrada kategorijalnog aparata zbog svoje specifičnosti predstavlja izazov za istraživača, jer od njegove metodološke stručnosti zavisi da li će navedeni okvir biti adekvatan predmetu i cilju istraživanja. Kod korištenja metoda analize sadržaja kompetentnost istraživača dolazi u prvi plan, jer od njegove sposobnosti da kreira metodski postupak prema konkretnom predmetu istraživanja zavisi objektivnost dobijenih istraživačkih rezultata. Kategorijalni aparat može da se kreira na dva osnovna principa. Jedan se odnosi na „vertikalne“, a drugi na „horizontalne“ strukturalne elemente predmeta istraživanja, pa se kroz tabele ukrštaju navedeni elementi u različitim aspektima, zavisno od cilja istraživanja. Kategorijalni aparat je u suštini prilagođavanje metoda cilju i predmetu istraživanja. Uzorak kod metode analize sadržaja je pristupačniji i jednostavnije ga je kreirati u odnosu na istraživanja gdje se koriste druge metode. S obzirom na to da je analiza sadržaja usmjerena na komunikacije, za uzorak se uzima određen broj sredstava komunikacije (časopisi, novine, košuljice vijesti, saopštenja, dokumenti itd).

Ključne riječi: *epistemološki principi, kategorijalni aparat, štampa, uzorak, objektivnost, istraživač.*

UVOD

Ovim radom želimo da ukažemo na praktična iskustva u korištenju metode analize sadržaja u kvantitativnim i kvalitativnim analizama štampe. Analiza sadržaja, kao metod u istraživanju društvenih pojava, specifična je zbog svojih epistemoloških i prak-

¹ Korespondent: doc. dr Radomir R. Nešković, e-mail: radomir.neskovic@rtrs.vu

tičnih razloga i nezamjenjiva je u prikupljanju i obradi naučnih podataka. U svakom javnom komuniciranju pošiljalac poruke ima za cilj da kod primaoca poruke postigne željeni efekat i zato je metodološki opravdano da se proces pošiljac-poruka-primalac posmatra u uzročnim odnosima. Prema Tatiću (Tatić, 1976), „ponekad se uzrok neke pojave, nekog zbivanja ne uočava ni neposredno ni posredno, ali to onda samo znači da nam je taj uzrok nepoznat, ali ne da on i ne postoji (Tatić, 1976, str. 5). Analiza sadržaja spada u analitičke metode i njome se operacionalizuju naročito dva aspekta, a to su, prema Mirosavljeviću i Radosavljeviću (2008), „genetička analiza kojom se saznaje nastanak i razvoj predmeta istraživanja, što podrazumeva kretanje i promene kvantiteta i kvaliteta u vremenu i prostoru i kauzalna analiza kojom se saznaju određene pravilnosti i zakonitosti“ (Milosavljević & Radosavljević, 2008, str. 206).

Specifičnost metoda analize sadržaja je u njegovoj elastičnosti tako da se može prilagoditi specifičnostima pojedinih istraživanja, što je kod analize štampe od velikog značaja. S druge strane, elastičnost može da se iskazuje i kao mana ovoga metoda, jer ne postoji normativni obrazac analize sadržaja pogodan za različite istraživačke teme. U teorijskoj nauci prilično je ustaljen običaj da se problemi metodologije posmatraju iz filozofije, ideologija-paradigmi i raznih teorija. Ne osporavajući značaj navedenog filozofskog pristupa, mi u ovom radu želimo ukazati na potrebu da se metodološki problemi trebaju posmatrati i sa aspekta konkretne istraživačke prakse. U ovom radu ukazujemo na jedan od praktičnih modela primjene analize sadržaja u istraživanju štampe.

1. EPISTEMOLOŠKE KARAKTERISTIKE ANALIZE SADRŽAJA

Metod analize sadržaja prilikom istraživanja društvenih pojava, posebno komunikacija obuhvata nekoliko osnovnih epistemoloških karakteristika.

Egzaktnost kao suštinski element objektivnosti. Iako ga prirodne nauke koriste kao osnovu svih istraživanja, društvene nauke nastoje da ovaj element uključe u istraživački proces. Analiza sadržaja nam pruža mogućnost da prikupljamo, sistematizujemo, klasifikujemo i analiziramo sadržaje komunikacije.

Sistematičnost je uvijek neizostavan metodološki princip, bez obzira na vrstu istraživanja. U istraživanju javnog mnjenja metodama mjerenja stavova (ankete, dnevnići, intervjui, skale), teže je sistematizovati istraživačku građu u odnosu na analizu sadržaja. Izradom kategorijalnog aparata postavljaju se osnove na kojima se kasnije nadograđuje sistematičnost podataka.

Preciznost kao metodološki princip može se postići analizom sadržaja, jer možemo konstruisati model prilagođavajući ga konkretnom istraživanju, posebno u fazi prikupljanja podataka.

Objektivnost kao temeljni princip svih istraživanja i ukupne naučne aktivnosti moguć je u društvenim naukama upotrebom analize sadržaja naročito u aspektima:

- isključenje voluntarizma i subjektivnog ideološkog stava istraživača, jer se svi pridržavaju unaprijed usaglašenih metodoloških mjerila,
- mogućnost da se spoznaju tačni podaci, onakvi kakvi su u stvarnosti i koji odražavaju bit neke pojave ili problema,

- mogućnost da objektivno selektujemo dobijene podatke, što nam daje osnovu da pružimo objektivno objašnjenje istraživačke građe.

Javnost rada je takođe bitan princip naučne aktivnosti, a ostvariv je kod metoda analize sadržaja, jer istraživačka građa je dostupna i drugim istraživačima, tako da se predmet istraživanja može izučavati iz različitih aspekata i od strane različitih istraživača.

Prilagodljivost u primjeni je vrijedna praktična osobina koju sadrži metod analize sadržaja, jer je ovo jedan od glavnih metodoloških problema u praktičnom istraživanju. Možemo da prilagođavamo modele i kategorijalni aparat različitim specifičnim potrebama, a da pritom ne ugrozimo epistemološku suštinu metoda. Zavisno od konkretne teme i predmeta istraživanja, kreira se poseban kategorijalni aparat pomoću koga istraživač prikuplja i sistematizuje prikupljene podatke.

Mogućnost široke upotrebe je takođe prednost analize sadržaja, jer može da se koristi kod analize štampe, programa radija i televizije, analize političke komunikacije, partijskih programa i drugih vrsta javnog opštenja.

Metod analize sadržaja medija i posebno štampe, sadrži nekoliko bitnih elemenata kao što su: *kategorijalni aparat, objektivnost i uzorak*.

2. KATEGORIJALNI APARAT

Radi se o klasifikacionom i pojmovnom okviru koji ima dva osnovna aspekta: 1. predstavlja jedinstvenu i preciziranu formu, unutar koje unosimo istraživačke podatke na jednoobrazan način i 2. predstavlja osnovu za klasifikovanje i upoređivanje istraživačkih podataka radi utvrđivanja njihovih uzročno-posljedičnih veza. Metodološki kvalitet kategorijalnog aparata zavisi od kreacije istraživačkog tima i specifičan je za svako istraživanje. Prema Miliću (1965), „struktura klasifikacijskog sistema zavisi od karaktera izabranih osnovnih jedinica“ (Milić, 1965, str. 594). Kod analize štampe neopohodan je što egzaktniji kategorijalni aparat, radi postizanja objektivnosti i prevazilaženja subjektivnih problema u analizi medija. Radi se o psihološkom problemu gdje novinari ne vole da neko njih analizira i njihov rad podvrgava kritici i ovdje se radi o jednoj vrsti profesionalnog „oboljenja“, jer pravo koje novinar daje sebi ne dozvoljava drugima. Stavljajući sebe iznad društva, precjenjujući vlastiti uticaj i uticaj medija za koji rad, novinar često proglaši monopol na kritiku, samo on smije kritikovati svakoga i sve, a njega ne smije kritikovati niko. Pri tome, novinar se poziva na interes javnosti koju on tobože izražava, iako reprezententi javnog mnjenja nisu ovlastili novinare da ih zastupaju. Zbog navedenog problema, rezultati analize sadržaja medija koji nisu po volji novinarima biće tretirani kao netačni, nenaučni, subjektivni, kao politički pritisak na profesiju i tome slično. Kada kažemo novinari ne mislimo bukvalno na novinare kao radnike u mediju, nego mislimo na dio novinara na uredničkim pozicijama koji donose odluke o uređivačkoj politici medija. Takođe, navedenu teškoću iz prakse ne treba generalizovati kao opštu situaciju, ali je neophodno da istraživač ima u vidu prepreke koje proizilaze iz subjektivnosti rukovodnih ljudi u medijima.

Da bi se navedena prepreka otklonila ili umanjila istraživač treba da izradi što precizniji kategorijalni aparat i postigne što veći stepen objektivnosti u prikupljanju i analizi podataka.

Analiza sadržaja jednog dnevnog lista može da se posmatra kroz slijedeće elemente: *društvena oblast na koju se tekst odnosi, subjekti događaja, nivo događaja, žurnalistički oblik, usmjerenost iskazanih stavova, objektivnost teksta*. Tabele se u principu konstruišu da se dva elementa ukrštaju tako što se varijacije jednog unose u redove, a varijacije drugog u kolone. Ukrštanje jednog elementa sa drugim predstavlja opštiju tabelu koja se dalje operacionalizuje u više tabela. U prvoj fazi društvenu oblast ukrštamo sa žurnalističkim oblikom i tada, osim opšte tabele, treba kreirati više pojedinačnih tabela u okviru jedne društvene oblasti.

Tabela 1. ŽURNALISTIČKI OBLIK

DRUŠTVENA OBLAST	VIJEST	INFORMACIJA	IZVJEŠTAJ	REPORTAŽA	ANALIZA	KOMENTAR
POLITIKA P1..... P2.....						
EKONOMIJA Ek1..... Ek2.....itd.						
KULTURA						
CIVILNO DRUŠTVO						

Forme žurnalističkog oblika standardno razvrstavamo kao vijest-informaciju-izvještaj-intervju-komentar-reportaža itd. S obzirom na znatan broj varijacija koje nastaju konkretizacijom redova i kolona tabela koju označavamo kao 1 razvrstava se na više tabela koje detaljnije obuhvataju pojedine elemente. *Na primjer, uzmemo samo oblast politike i razvrstamo je na elemente (unutrašnja, spoljna, socijalna, ekonomska itd.) i svaki element pojedinačno iz horizontalnog reda ukrštamo sa žurnalističkom formom.*

Ukrštanjem društvene oblasti i žurnalističkog oblika spoznajemo prema kojoj oblasti je list usmjeren, kvantitet tekstova za pojedine oblasti i značaj koji list pridaje određenim događajima u žurnalističkoj formi.

Nakon ukrštanja konkretnih elemenata društvenih oblasti sa žurnalističkom formom teksta u drugoj fazi ukrštamo društvene oblasti sa oblicima iskazanih stavova.

Primjer tabele 2 – Pojam društvene oblasti treba razvrstati na konkretnije elemente, zatim identifikovati tekstove u štampi i ukrstiti ih sa iskazanim stavovima. Iz tabele 1 saznali smo kakav značaj list daje pojedinim oblastima društvenog života (kvantitativni podaci), a iz tabele 2 saznajemo na koji način list vrednuje pojedine oblasti i događaje (kvalitativni podaci).

Tabela 2. ISKAZANI STAVOVI

DRUŠTVENA OBLAST	AFIRMATIVNI	KRITIČKI	KOMBINOVANI	NEUTRALNI
POLITIKA P1..... P2.....				
EKONOMIJA Ek1..... Ek2.....				
KULTURA Kul 1..... Kul2..... itd.				

U trećoj fazi možemo da ukrštamo elemente *subjekti događaja* prema *žurnalističkom obliku i iskazanim stavovima*. U ovoj fazi dobijamo kvalitativne podatke o tome koji profesionalni značaj list pridaje pojedinim subjektima događanja. Da li list ravnomjerno prati sva dešavanja ili selektivno određene događaje, na primjer da li se forsiraju političke partije i državne institucije u odnosu na druge subjekte. Da li štampa u uređivačkoj politici ide tragom događaja pa obuhvata onaj subjekt koji se u događaju pojavi ili štampa ide tragom aktivnosti državnih insitucija, političkih ličnosti ili političkih partija ili institucije pa događaje jednostrano prati samo iz spekata državno-političke vlasti. Analizom ovoga aspekta dolazimo do spoznaje da li je štampa analitička i u interesu javnosti ili je selektivno ciljana i u interesu državne vlasti i drugih uticajnih grupa. Do potpunije spoznaje možemo doći kada uporedimo subjekte događaja sa iskazanim stavovima u tekstovima koji te događaje tretiraju.

Tabela 3. ŽURNALISTIČKI OBLIK

SUBJEKTI DOGAĐAJA						
	Vijest	Informacija	Izvještaj	Reportaža	Analiza	Komentar
DRŽ. INSTITUC.						
POL. PART.						
NVO						
OBRAZ. INST.						
INST. KULT.						
VJERSKE ZAJ.						
UDRUŽENJA						
PRIVRED. SUBJ.						
DRUŠT. ORG.						
POJEDINCI						
GRUPE itd.						

Nakon spoznaje u kojoj žurnalističkoj formi štampa tretira pojedine subjekte događanja dobijamo i podatke o tome kako list vrednuje događaje u odnosu na njihove aktere, čime spoznajemo kvalitativni element uređivačke politike.

U četvrtoj fazi analize možemo da ukrštamo elemente nivo događaja sa žurnalističkom formom i iskazanim stavovima. Za analizu je bitno kako list i u kojoj žurnalističkoj formi prati događaje na pojedinim društvenim nivoima. *Na primjer, da li list prati samo državni nivo, a zanemaruje lokalni i regionalni.* U ovome aspektu dobijamo strukturu koja nam je potrebna za spoznaju da li u uređivačkoj politici štampe preovladavaju događaji sa nivoa države i entiteta ili preovladavaju sa lokalnog nivoa, odnosno da li su novine više orijentisane na probleme i događaje iz baze, iz sredina gdje ljudi žive ili su orijentisane na opštije nivoe.

Tabela 4. ŽURNALISTIČKI OBLIK

NIVO DOGAĐAJA	VIJEST	INFORMACIJA	IZVJEŠTAJ	REPORTAŽA	ANALIZA	KOMENTAR
LOKALNI						
REGIONALNI						
ENTITETSKI						
NIVO BiH						
NIVO BALKANA						
EVROPA						
SVIJET						

U petoj fazi možemo ukrštati nivo događaja sa iskazanim stavovima.

Tabela 5. ISKAZANI STAVOVI

NIVO DOGAĐAJA	AFIRMATIVNI	KRITIČKI	KOMBINOVANI	NEUTRALNI
LOKALNI				
REGIONALNI				
NIVO BiH				
NIVO BALKANA				
EVROPA				
SVIJET				

U šestoj fazi analize navedene elemente kategorijalnog aparata kao što su *društvena oblast, subjekt događaja, nivo događaja, iskazani stavovi* ukrštamo sa elementom *objektivnosti* koji se operacionalizuje u konkretnije.

Kredibilitet ili uvjerljivost je ustvari odgovor na pitanje koliko gledaoci, slušaoci, čitaoci vjeruju u ono što saznaju putem medija. Kredibilitet se ne može spoznati samo metodom analize sadržaja, jer za istraživanje pomenutog aspekta treba nam metod intervjua, ankete, skaliranja itd.

Konvergentnost. Kada se ispoštuju bitni elementi objektivnosti, tada uključujemo konvergentnost kao objedinjujući princip. Radi se o konvergenciji sadržaja informacije i objektivne realnosti. Konvergencija informacije je njen ukupni učinak na auditorijum. Pod objektivnom realnošću podrazumijevamo stanje da javnost o događajima ili pojavama ima već stečeno saznanje iz nekih drugih izvora. Ako sadržaj informacija koncipiramo tako da se poklapa sa onim što ljudi već znaju nećemo biti interesantni, nećemo imati ništa novo. Ako sadržaj informacije koncipiramo tako da on bude previše stručan, previše stran i nepoznat ljudima tada oni taj sadržaj neće razumjeti. U oba slučaja, efekat našeg informisanja biće loš i medij će gubiti kredibilitet. Sadržaj treba koncipirati tako da je ljudima blizu i da je razumljiv, ali istovremeno da nudi nove informacije koje oni nisu znali. Dakle, mi dopunjavamo njihovo znanje i u tome je suština efektivnog uticaja na oblikovanje stavova i oblikovanje javnog mnjenja. Javnost ili auditorijum kojima se mediji obraćaju različita je po mnogim elementima: nije ista na Zapadu, na Balkanu i na Bliskom istoku. Ona na Balkanu nije ista u Srbiji, Makedoniji, Bosni i Sloveniji, a opet u Bosni nije ista u Republici Srpskoj i Federaciji, a opet u Republici Srpskoj nije ista u Krajini i Hercegovini itd. Radi se o vrlo slojevitoj i kompleksnoj realnosti na relativno malom geografskom prostoru. Jedna od osnovnih specifičnosti u širem smislu jeste da čitaoci, slušaoci, gledaoci ne formiraju stavove na primarnoj informaciji, tj. onda kada čuju ili pročitaju. Obično se prvi utisci dodatno diskutuju i razmjenjuju mišljenja sa drugim ljudima u kancelarijama, kafanama, po kućama itd. Kroz socijalizaciju stava u široj grupi usvaja se novo saznanje koje na promjenu stava može djelovati saglasno i nesaglasno. Element konvergencije može se u užem smislu posmatrati i kao element kredibiliteta, jer da bi neko prihvatio informaciju treba vjerovati u nju. U analizi ovog aspekta objektivnosti informacije analiza sadržaja kao metod može nam pružiti jedan dio podataka, a drugi dio trebamo saznati metodama koje mjere gledanost, čitanost, slušanost i kredibilitet. Lista mjerila objektivnosti informacije ovim nije iscrpljena, pogotovo što kod elektronskih medija ima još bitnih elemenata, koja ukazuju na složenost ovoga suštinskog pojma u javnom komuniciranju.

3. UZORAK

Uzorak predstavlja najsloženije pitanje u metodologiji, jer od kvaliteta uzorka zavise dobijeni podaci i zavisi ukupna analiza i istraživački rezultat.

Kod kreiranja uzorka potrebno je kvalitetno poznavanje osobina osnovnog skupa, jer prema Supeku (1968) „osnovna zamisao kod odabiranja i upotrebe uzorka počiva na indikativnom postupku: ...c) na osnovu utvrđenih podataka ovog dijela ispitane mase zaključujemo za čitavu masu ili skup“ (Supek, 1968, str. 202). Suština da se postigne reprezentativnost uzorka tako da održava ukupnu cjelinu po svim bitnim obilježjima.

Kod analize sadržaja uzorak je pristupačan i pogodan za koncipiranje, naročito kada je riječ o analizi štampe. Zavisno od cilja i predmeta istraživanja uzorkovanje analize štampe može da se realizuje u više modela. Uzorkom se zahvataju svi brojeve određenog lista ili listova od svakog drugog mjeseca, pa se tako analizira polovina objavljenih listova. Ovakav uzorak koristimo kada su nam potrebni sveobuhvatni i precizni podaci kod velikih istraživačkih projekata, magistarskih i doktorskih teza i sl. Uzorkom se obuhvataju brojevi listova prve sedmice u jednom mjesecu, druge sedmice u drugom mjesecu

cu, treće sedmice u trećem mjesecu i četvrte sedmice u četvrom mjesecu, pa opet na isti način do kraja kalendarske godine. Ovakav uzorak se kreira kada nam je istraživački cilj spoznaja procesa, trendova, oblikovanja uređivačkih politika, faktora uticaja na uređivačke politike. Uzorak za analizu štampe takođe može biti kreiran na način da se u jednom mjesecu obuhvate brojevi od 1 do 15, a u drugom mjesecu druga polovina od 15 do 30 u mjesecu. Analiza sadržaja predstavlja metod sa punom epistemološkom opravdanošću i zbog svoje elastičnosti ima specifičnu prednost u odnosu na druge metode. Zavisno od predmeta analize metod može da se kreira i prilagođava u različitim formama, a da pri tome ne izgubi metodološke vrijednosti. Dostupnost uzorka predstavlja još jednu pogodnost analize sadržaja što pozitivno utiče na objektivnost istraživanja. U odnosu na druge metode analiza sadržaja je najpogodnija za istraživanja gdje se teorijski pristup i empirijsko-istraživačka aktivnost objedinjuju u jednu cjelinu.

ZAKLJUČCI

Metod analize sadržaja je nezaobilazan postupak kod istraživanja štampe i ovim metodom postizemo adekvatan epistemološki nivo u većini njegovih bitnih aspekata. Analiza sadržaja ima prednosti naročito u nekoliko aspekata:

1. istraživač može da se fokusira na konkretne elemente cilja i predmeta istraživanja,
2. istraživač može da uskladi katageorijalni aparat sa predmetom istraživanja
3. objijeni podaci mogu da se povezuju sa konkretnim elokmentima cilja istraživanja što olakšava obradu podataka,
4. u korištenju metode analize sadržaja uzorak je dostupniji i lakše ga je kreirati u odnosu na istraživanja sa drugim metodama (anketa, intervju itd).

Slabosti metode analize sadržaj su u njenoj ograničenosti, jer zbog fokusa na konkretne elemente ovom metodom ne može da se obuhvata cjelina predmeta istraživanja, pa je neophodno koristiti paralelno i druge metode koje u kombinaciji sa analizom sadržaja mogu obuhvatiti cjelinu predmeta istraživanja.

Analiza sadržaja zbog ključne uloge metodologa-istraživača podrazumijeva timski rad i razmjenu iskustava među metodolozima u fazi kreiranja njenog kategorijalnog aparata.

LITERATURA

- Milić, Vojin. (1965). Sociološki metod, *Nolit, Srbija-Beograd*.
- Milosavljević, Slavoljub i Radosavljević, Ivan. (2008). Osnovi metodologije političkih nauka „*Službeni glasnik*“, *Srbija, Berograd*.
- Supek, Rudi. (1968). Ispitivanje javnog mnjenja, *Naprijed-Hrvatska-Zagreb*.
- Tatić, Tihomir. (1976). Shvatanje determinizma u savremenoj nauci, *Rad, Srbija-Beograd*.

Rad primljen: 12. 21.2013.

Rad odobren: 17. 2. 2014.

SPORT

UTICAJ KOORDINACIONIH SPOSOBNOSTI NA PRECIZNOST DODAVANJA LOPTE „ČEKIĆEM” U ODBOJCI

Izvorni naučni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1401003S

UDK 796.325

Nikola Stojanović

Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Niš, Srbija¹

dr Toplica Stojanović

Fakultet fizičkog vaspitanja i sporta, Banja Luka, R. Srpska, BiH

Darko Stojanović

Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Niš, Srbija

dr Katarina Herodek

Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Niš, Srbija

dr Damir Jurko

Kineziološki fakultet, Split, Hrvatska

Apstrakt:

Osvajanje poena u odbojci moguće je ako se akcije izvode tačno (precizno) prema karakteristikama zadatih ciljeva i zadataka, koji mogu da budu izvedeni u sve tri ravni. Zbog toga je odbojkaška preciznost okarakterisana kao vrlo osetljiva osobina, za koju je potrebno imati dobar kinestetički osećaj, zatim dobru procenu parametara cilja i kontrolu i koordinaciju pokreta. Iz toga proističe i problem ovog rada, koji se odnosi na procenu uticaja koordinacije na preciznost dodavanja lopte čekićem u odbojci, kao značajnom faktorom efikasnosti odbojkaške igre. Utvrđeno je da postoji statistički značajan uticaj koordinacionih sposobnosti na preciznost dodavanja lopte čekićem u odbojci, gde je zajednička varijansa koordinacije i preciznosti dodavanja lopte čekićem srednje visoka. Pretpostavke ovog istraživanja su potvrđene, a motorička sposobnost preciznost se može izdvojiti kao poseban fenomen i tumačiti kao faktor uspešnosti u tehničko-taktičkim strukturama odbojke.

Ključne reči: *preciznost, koordinacija, odbojka, regresiona analiza.*

¹ Adresa za korespondenciju: Nikola Stojanović, Bulevar Nemanjića 66a/3, 18000 Niš, Srbija. Telefon: +381 66 60 90 004, E-mail: nikola987_nish@hotmail.com

UVOD

Preciznost je motorička sposobnost koja podrazumeva da se određeni cilj pogodi bačenim ili vođenim predmetom. U sportskoj praksi preciznost se javlja u tri vrste: preciznost gađanja, preciznost ciljanja i preciznost ciljanja-gađanja (Nićin, 2000; Pržulj, 2000, Herodek, 2006). Za odbojkašku praksu značajna je specijalna odbojkaška preciznost ciljanja-gađanja, jer odbojkaši rešavaju prvo probleme pogađanja lopte, a kao posledica toga je pogađanje odbojkaških ciljeva. Načini pogađanja lopte su u odbojci specifični, jer se razlikuju akcije kojim se deluje na loptu, u zavisnosti od toga čime se deluje, da li se na loptu deluje prstima, dlanovima, pesnicom, hrptom (nadlanicom), podlakticom ili podlakticama (Stojanović i sar., 2010). Osvajanje poena u odbojci moguće je ako se akcije izvode tačno (precizno) prema karakteristikama zadanih ciljeva i zadataka koji mogu da budu izvedeni u sve tri ravni: horizontalnoj, sagitalnoj i vertikalnoj. Zbog toga je odbojkaška preciznost karakterisana kao vrlo osetljiva osobina za koju je potrebno imati dobar kinestetički osećaj, zatim dobru procenu parametara cilja, kontrolu i koordinaciju pokreta. Dakle, čitav niz faktora koji funkcionišu kao zatvoreni krug. Dovoljno je da se pojavi samo jedan remeteći faktor, pa da se rezultati bitno promene (Stojanović i sar., 2005). U vezi sa preciznošću u odbojci istaknuto je i pitanje specijalnosti odbojkaške preciznosti. Kao specijalna odbojkaška sposobnost, preciznost je konstatovana u manifestnom i latentnom antropomotoričkom prostoru (Janković, 1988; Stojanović i sar, 2005). U okviru preciznosti u odbojci se posebno izdvajaju: preciznost odbijanja i dodavanja prstima, preciznost odbijanja i dodavanja čekićem (podlakticama), preciznost serviranja i preciznost smećiranja (Bosnar i Šnajder, 1983; Drabik, 1996). Koordinacija kao motorička sposobnost je jedna od najmanje istraženih, a istovremeno i najvažnijih sposobnosti od koje zavisi uspešnost u pojedinoj sportskoj grani ili disciplini koja utiče i na celokupni psihosomatski razvoj deteta. U svakom sportu direktno je povezana s tehnikom i taktikom. Prema tome, što je viši nivo koordinacije, sportista se bolje prilagođava na trenazne i takmičarske zahteve. Sportske igre koje obiluju tehničkim i taktičkim elementima, zahtevaju visok nivo ove sposobnosti. Vrlo je bitno prepoznati važnost ove motoričke sposobnosti i primenjivati vežbe za njen razvoj od najranijeg perioda, jer se na taj način razvoj mladih sportista može znatno olakšati i osigurati baza za dalje usavršavanje. Bez obzira na nivo nasledene koordinacije, ne može se očekivati stalni napredak ako se ne posvećuje posebna pažnja ovoj važnoj sposobnosti (Karalić, 2010). O strukturi koordinacije sprovedena su mnoga istraživanja (Drabik, 1996; Hošek, 1976, 1981; Metikoš i sar., 2003, Neljak i Višković, 2004) na osnovu kojih je utvrđeno da se koordinacija sastoji od sledećih komponenti: ritmičnosti, ravnoteže, sposobnosti reakcije, sposobnosti kinestetičke diferencijacije, orijentacije u prostoru, adekvatnosti kretanja i sinhronizacije pokreta u vremenu. Dobro koordinisan sportista uvek usvaja novu veštinu brzo i u stanju ju je dobro izvoditi. Sportista koji je bolje koordinisan od drugog sportiste, za izvođenje istog pokreta troši manje energije (Bompa, 2000). Na koordinaciju utiče više faktora: inteligencija sportiste, sistematski trening, motoričko iskustvo, kao i nivo razvijenosti drugih motoričkih sposobnosti (Drabik, 1996). U odnosu na obučavanje i usavršavanje odbojkaške tehnike, razvoj koordinacionih sposobnosti ističe se kao fundamentalni deo vežbanja odbojkaša (Tomić i Nemeč, 2002). Osnovni cilj ovog istraživanja transverzalnog karaktera je da se ispita uticaj prediktorskog sistema specifičnih koordinacionih sposobnosti na preciznost dodavanja lopte čekićem u odbojci. U vezi sa postavljenim ciljem osnovna je

pretpostavka da će na osnovu specifičnih koordinacionih sposobnosti ispitanika značajno moći da se prognoziraju rezultati preciznosti dodavanja lopte čekićem u odbojci.

MATERIJALI I METODE

Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika činilo je ukupno 37 odbojkašica, članica kadetske ekipe odbojkaškog kluba „As“ iz Niša. Starost ispitanica u uzorku je od 14 do 16 godina, koje su u procesu treninga između 4 i 6 godina. Merenje je obavljeno na odbojkaškom kampu na Vlasini 2009. godine.

Uzorak mernih instrumenata

Obzirom na problem i cilj istraživanja primenjeni su merni instrumenti za procenu sledećih hipotetskih faktora: preciznost pogađanja ciljeva u horizontalnoj ravni, preciznost pogađanja ciljeva u vertikalnoj ravni, koordinacija ruku, nogu i koordinacija tela na odbojkaškom terenu. Odabrane testove u svojim istraživanjima primenjivali su Metikoš i sar. (1974), Strahonja, Janković i Šnajder (1982), Strahonja i Janković (1988) i dobijenim rezultatima potvrdili njihove metrijske karakteristike. Opis primenjenih testova je dostupan u radu Karalić (2010).

Kriterijumske varijable preciznosti dodavanja lopte u odbojci:

1. Pogađanje horizontalnog cilja „čekićem“ (ČEHOR)
2. Pogađanje horizontalnog cilja „čekićem“ u poziciji 2 (ČEPO2)
3. Pogađanje vertikalnog cilja „čekićem“ (ČEVER)

Prediktorske varijable specifičnih koordinacionih sposobnosti

4. Koordinacija ruku – Jednoručno žongliranje loptom kroz obruč (ŽONG)
5. Koordinacija celog tela – Test koordinacije uz mrežu (KOMRE)
6. Koordinacija nogu – Test koordinacije u prostoru (KOPRO)
7. Koordinacija nogu – Heksagon test (HEKSA)

Statistička analiza

Osnovni cilj ovog istraživanja je bilo utvrđivanje uticaja prediktorskog sistema varijabli na kriterijumske varijable, te je bilo potrebno utvrditi regresionu povezanost ova dva sistema. U tu svrhu primenjen je algoritam multiple linearne regresione analize iz statističkog paketa STATISTICA 8.0 for Windows, koji sadrži sledeće parametre: vektor koeficijenta korelacije (R), vektor koeficijenata parcijalne korelacije (PART-R), vektor standardizovanih parcijalnih regresionih koeficijentata (BETA), veličinu regresionog t-testa (t), značajnost parcijalnih regresionih koeficijentata (p-level), koeficijent multiple korelacije između kriterijumske varijable i sistema prediktorskih varijabli (R^2), koeficijent determinacije kao mera zajedničkog varijabiliteta između kriterijske varijable i siste-

ma prediktorskih varijabli, koji utiču na proučavanu pojavu (DELTA), veličina F odnosa između dva sistema varijabli (F) i nivo značajnosti F odnosa (p). Donja granica značajnosti koeficijentata korelacije za nivo $p < .05$ za uzorak od 37 ispitanica iznosila je .325.

REZULTATI

Povezanost prediktorskog sistema specifičnih koordinacionih sposobnosti i preciznosti dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni (ČEHOR) (Tabela 1) kao kriterijuma je statistički značajna, uz objašnjenje zajedničkog varijabiliteta između sistema i kriterijske varijable sa 26%. Ostalih 73% u objašnjenju ukupnog varijabiliteta preciznosti dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni može se pripisati drugim karakteristikama i sposobnostima ispitanika, kao i uslovima za vreme testiranja i slično. Ovi rezultati daju statistički značajno objašnjenje kriterijumske varijable pomoću sistema specifičnih koordinacionih sposobnosti ($p < .041$), tako da možemo zaključiti da ceo prediktorski sistem ima statistički značajan uticaj na preciznost dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni. Detaljnija analiza numeričkih vrednosti parcijalnih regresionih koeficijentata pojedinih prediktorskih varijabli jasno pokazuje da je za prognozu rezultata u preciznosti dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni odgovorna koordinacija ruku (ŽONG), dok vrednosti parcijalnih koeficijentata regresije ostalih prediktorskih varijabli nisu značajne za prognozu rezultata kriterijumske varijable. Parcijalizacijom korelacije dobijena je samo jedna značajna parcijalna korelacija kriterijuma sa prediktorskim sistemom (koordinacija ruku), dok su ostale parcijalne korelacije ispod praga značajnosti. Direktno korelacije su na srednjem nivou značajnosti, a najveću direktnu korelaciju (R) ima koordinacija ruku, dok ostale direktno korelacije nisu značajne. Iz izloženog proizilazi da će bolji rezultat u testu dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni imati oni ispitanici koji imaju bolju koordinaciju ruku.

Tabela 1 Regresija kriterijumske varijable Pogadanje horizontalnog cilja čekićem (ČEHOR)

Varijabla	R	Part-R	Beta	Std. Err. of Beta	t (32)	p-level
ŽONG	-.41	-.49	-.500	.159	-3.14	.004*
KOMRE	.02	.17	.168	.173	.97	.340
KOPRO	.09	.19	.187	.170	1.10	.279
HEKSA	.15	.27	.251	.157	1.60	.119
Delta= .511 R²= .261 F(4,32)=2.83 p < .041*						

Legenda: R=koeficijent korelacije; Part-R= koeficijent parcijalne korelacije; Beta= koeficijent parcijalne regresije; St. Error of B= standardna greška koeficijent parcijalne regresije; t= vrednost testa Beta koeficijenta; P-level=značajnost Beta koeficijenta; Delta = koeficijent multiple korelacije između kriterijumske varijable i sistema prediktorskih varijabli R²= koeficijent determinacije; F= veličina F testa; p= značajnost F testa.

Povezanost celokupnog prediktorskog sistema specifičnih koordinacionih sposobnosti i preciznosti dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni u poziciji 2 (ČEPO2) (Tabela 2) kao kriterijuma je statistički značajna, uz objašnjenje zajedničkog varijabiliteta između sistema i kriterijske varijable sa 31%. Ostalih 69% u objašnjenju ukupnog varijabiliteta preciznosti dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni u poziciji 2 može se pripisati drugim karakteristikama i sposobnostima ispitanika, kao i uslovima za vreme testiranja i slično. Ovi rezultati daju statistički značajno objašnjenje kriterijumske varijable pomoću sistema specifičnih koordinacionih sposobnosti ($p < .016$), tako da možemo zaključiti da ceo prediktorski sistem ima statistički značajan uticaj na preciznost dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni u poziciji 2. Detaljnija analiza numeričkih vrednosti parcijalnih regresionih koeficijentata pojedinih prediktorskih varijabli jasno pokazuje da su za prognozu rezultata u preciznosti dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni u poziciji 2 odgovorni koordinacija ruku (ŽONG) i koordinacija u prostoru (KOPRO), dok vrednosti parcijalnih koeficijenata regresije ostalih prediktorskih varijabli nisu značajne za prognozu rezultata kriterijumske varijable, mada su na granici statističke značajnosti. Parcijalizacijom korelacije dobijene su tri značajne parcijalne korelacije kriterijuma sa prediktorskim sistemom. Statistički značajan koeficijent parcijalne korelacije (Part-R) imaju koordinaciju ruku, koordinacija u prostoru i koordinacija nogu, dok je za koordinaciju trupa parcijalna korelacija ispod praga značajnosti. Sve direktne korelacije su ispod nivoa značajnosti. Iz izloženog proizilazi da će bolji rezultat u testu dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni u poziciju 2 imati oni ispitanici koji imaju bolju koordinaciju ruku i koordinaciju u prostoru.

Tabela 2 Regresija kriterijumske varijable Pogodañje horizontalnog cilja čekićem u poz.2 (ČEPO2)

Varijabla	R	Part-R	Beta	Std. Err. of Beta	t (32)	p-level
ŽONG	-0.30	-0.45	-0.434	0.154	-2.82	0.008*
KOMRE	0.12	0.32	0.323	0.167	1.93	0.063
KOPRO	0.20	0.37	0.370	0.164	2.26	0.031*
HEKSA	0.23	0.34	0.306	0.151	2.02	0.052
Delta= .557 R²= .312 F(4,32)=3.61 p < .016*						

Legenda: R=koeficijent korelacije; Part-R= koeficijent parcijalne korelacije; Beta= koeficijent parcijalne regresije; St. Error of B= standardna greška koeficijent parcijalne regresije; t= vrednost testa Beta koeficijenta; P-level=značajnost Beta koeficijenta; Delta= koeficijent multiple korelacije između kriterijumske varijable i sistema prediktorskih varijabli; R²= koeficijent determinacije; F= veličina F testa; p= značajnost F testa.

Povezanost celokupnog prediktorskog sistema specifičnih koordinacionih sposobnosti i preciznosti dodavanja lopte čekićem u verikalnoj ravni (ČEVER) (Tabela 3) kao kriterijuma nije statistički značajna, jer je zajednički varijabilitet prediktorskog sistema i kriterijske varijable samo 14%. Ovi rezultati ne daju statistički značajno objašnjenje kriterijumske varijable pomoću sistema specifičnih koordinacionih sposobnosti ($p < .276$),

tako da možemo zaključiti da ceo prediktorski sistem nema statistički značajan uticaj na preciznost dodavanja lopte čekićem u verikalnoj ravni. Detaljnija analiza numeričkih vrednosti parcijalnih regresionih koeficijentata pojedinih prediktorskih varijabli jasno pokazuje da nijedna prediktorska varijabla nema statistički značajan uticaj na kriterij. Parcijalne i direktne korelacije takođe nemaju statističku značajnost. Iz izloženog proizilazi da sistem prediktorskih varijabli specifičnih koordinacionih sposobnosti nema prognostičku moć za predviđanje rezultata u preciznosti dodavanja lopte čekićem u vertikalnoj ravni.

Tabela 3 Regresija kriterijumske varijable Pogadanje vertikalnog cilja čekićem (ČEVER)

Varijabla	R	Part-R	Beta	Std. Err. of Beta	t (32)	p-level
ŽONG	-0.16	-0.26	-0.267	0.172	-1.55	0.130
KOMRE	0.14	0.19	0.199	0.187	1.06	0.295
KOPRO	-0.00	0.10	0.105	0.183	0.57	0.571
HEKSA	0.25	0.29	0.294	0.169	1.74	0.091
Delta= .379 R²= .144 F(4,32)=1.34 p< .276						

Legenda: R=koeficijent korelacije; Part-R= koeficijent parcijalne korelacije; Beta= koeficijent parcijalne regresije; St. Error of B= standardna greška koeficijent parcijalne regresije; t= vrednost testa Beta koeficijenta; P-level=značajnost Beta koeficijenta; Delta= koeficijent multiple korelacije između kriterijumske varijable i sistema prediktorskih varijabli; R²= koeficijent determinacije; F= veličina F testa; p= značajnost F testa.

DISKUSIJA

U diskusiji možemo konsatovati da se u oblasti motoričkog prostora pojedinaca smatra da je područje preciznosti najslabije istražen segment. Ta je pojava verovatno u vezi sa karakteristikama motoričkih zadataka preciznosti koji, između ostalog, zahtevaju najfiniju regulaciju pokreta prilikom akta pogađanja percipiranog cilja (Herodek, 2006). To je i razlog što zadaci ovog tipa emituju znatnu količinu smetnji, a to bitno doprinosi nesigurnosti u utvrđivanju njihove pozicije u multivarijantnom prostoru psihosomatskog statusa odbojkaša. Remeteći faktori su takođe i zadimljenost prostora, stres, emotivno stanje, loša koncentracija pažnje i slično. Iako postojanje dimenzije motoričke preciznosti eksperimentalno nije potvrđeno i pojam preciznosti nije naučno potvrđen i dokazan na zadovoljavajućem nivou, on se relativno rano javlja u stručnoj literaturi kao jedan aspekt koordinacije, a isto tako, i u vezi sa neuromišićnom kontrolom pokreta i kretanja (Herodek, 2006). Uzrok verovatno leži u činjenici da je vrlo malo konstruisanih testova preciznosti, jer njihove metrijske karakteristike nisu definitivno istražene. Takođe, ovi testovi zahtevaju i veliki broj ponavljanja i zbog toga dugo traju, pa ih zato istraživači izbegavaju, posebno ako je cilj ispitivanje dominantnih i subdominantnih ekstremiteta, jer svaki test treba ponoviti dva puta. Takođe, nije precizno i jasno definisan fenomen sudara ekstremiteta sa loptom kao najvažnijeg mehaničkog elementa u odbojci. Iz tih razloga, klasifikacija da se preciznost deli na preciznost gađanjem i preciznost ciljanjem, ne može se smatrati potpunom u odbojci, jer ne obuhvata sve aspekte preciznosti. Karakteristika odbojke je ta da se lopta kratko dodiruje, odnosno vrši se sudar sa loptom, bez obzira da li

se menja njen smer i pravac ili je dodavanje lopte u istom pravcu suprotnog smera. Pored intenziteta sudara i brzine kretanja lopte, preciznost dodavanja lopte u odbojci zavisi i od veličine izlaznog ugla prilikom sudara ruku i lopte. Optimalna preciznost dodavanja se postiže kada je izlazni ugao veći od 45° , obzirom da se u takvoj poziciji uključuju i vertikalna i horizontalna komponenta kretanja lopte, čime se olakšava anticipacija putanje leta lopte. Preciznost zavisi i od drugih obeležja cilja: veličine, udaljenosti i sl. Promenljivost preciznosti zavisi i od dužine koncentracije, složenosti tehničko-taktičkog zadatka, kao i od same situacije na terenu (Stojanović i sar., 2005). Realizacija zadataka preciznosti dodavanja lopte u odbojci je vrlo složena, jer njen uspeh zavisi od efikasnosti kore velikog mozga odgovornog za analizu motorike. Ona zavisi od sposobnosti centra za brzu analizu informacija koje su dobijene pomoću receptora. Opšta motorička preciznost, koja se inače vrlo teško definiše, nema efikasan transfer. Treningom se utiče samo na tipičnu preciznost do određene mere, jer postoje limiti. Ne postoje osobe koje u svim sportskim motoričkim zadacima postižu natprosečnu preciznost. Za karakteristiku posebnog akta kretne delatnosti i odgovarajući fizički kvalitet čoveka predlaže se naziv tačnost. Za određivanje tačnosti važno je precizirati u kojim fizičkim veličinama je formulisana cilj motoričkih zadataka (Nemcević, 2003). Nakon analize dobijenih rezultata može se konstatovati da sistem prediktorskih varijabli koga su činila četiri testa koordinacije, koji definišu latentni prostor koordinacije ruku, koordinacije celog tela i koordinacije nogu, ima visok prognostički kapacitet preciznosti dodavanja lopte „čekićem“ u horizontalnoj ravni u odbojci. Srednje visoki koeficijenti parcijalne regresije i procenat zajedničke varijanse svih kriterijumskih varijabli koji definišu preciznost pogađanja horizontalnih ciljeva sa prediktorskim sistemom ukazuju na dobar izbor testova u prediktorskom sistemu. Ako posmatramo pojedinačnu odgovornost testova koordinacije za postizanje rezultata u kriterijumskim varijablama, uočava se da u prostoru preciznosti dodavanja lopte čekićem koordinacija ruku i nogu ima značajnu prediktivnost rezultata iste. U analizi strukture pokreta i kretanja u tehnici dodavanja lopte čekićem uočljiva je veća prisutnost uloge ruku i nogu u realizaciji tehnike. Kretanje tela u svim ravnima u tehnici dodavanja čekićem je izraženije, te je podrazumevano da su koordinacioni zahtevi kod dodavanja lopte čekićem veći. To se jasno može videti i po vrednostima parcijalnih i direktnih koeficijenata korelacije između prediktorskih varijabli i kriterijuma. To potvrđuje da koordinacija učestvuje u realizaciji svake kretne strukture, od najjednostavnijih do najsluženijih. Uticaj i važnost ove sposobnosti raste sa složnošću motoričke aktivnosti, a najviše dolazi do izražaja u situacijama brzog rešavanja problema na motoričkom nivou. Zbog toga je ova sposobnost dobila naziv „motorička inteligencija“ (Herodek, 2006). Time se može konstatovati da se koordinacija uvek nalazi u čvrstoj vezi sa tehnikom sportske grane, u ovom slučaju sa tehnikom i preciznošću dodavanja lopte čekićem. Zbog toga, posebnu pažnju treba pokloniti stvaranju velikog izbora različitih struktura kretanja koje mogu doprineti kompletnijem formiranju sposobnosti koordinacije, čime se poboljšava i sposobnost preciznosti.

ZAKLJUČAK

U analizama regresija preciznosti dodavanja lopte čekićem u odbojci istaknute su statistički značajne multiple korelacije svih kriterijumskih varijabli koje definišu preciznost pogađanja horizontalnih ciljeva sa primenjenim sistemom prediktorskih varijabli,

koga su činile četiri varijable za procenu koordinacije ruku, celog tela i nogu odbojkašica. Time je potvrđeno da je primenjeni sistem prediktorskih varijabli statistički značajno povezan sa rezultatima koje su ispitanice postigle u testovima preciznosti dodavanja lopte čekićem u horizontalne ciljeve, koji su izvođeni u vidu određenih situacionih motoričkih modela. Primenjeni sistem, prema dobijenim rezultatima, je dobar za predikciju svih rezultata preciznosti dodavanja lopte čekićem u horizontalnoj ravni u odbojci. Rezultati pojedinačnih regresijskih koeficijenata su istakli da primenjeni testovi koordinacije ruku i nogu u ovom istraživanju statistički značajno predviđaju rezultate u testiranim kriterijumskim varijablama preciznosti dodavanja lopte čekićem, dok je stepen korelacije kriterijuma i koordinacije celog tela kao prediktorske varijable nedovoljan za sigurniju predikciju kriterijuma. Na osnovu dobijenih rezultata, može se zaključiti da će odbojkašice koje imaju bolju koordinaciju ruku i nogu postizati bolje rezultate u testovima preciznosti dodavanja čekićem u horizontalnoj ravni. Generalno se može zaključiti da koordinacija kao sposobnost značajno utiče na manifestaciju preciznosti dodavanja lopte čekićem u odbojci, i što je viši stepen usvojenosti koordiniranih i tačnih pokreta i kretanja u kadetском uzrastu, veća je i tačnost, odnosno preciznost pogađanja određenih ciljeva u odbojkaškoj igri.

PRAKTIČNA PRIMENA

Saznanja o prediktivnoj vrednosti specifičnih koordinacionih sposobnosti na postizanje rezultata u testovima odbojkaške preciznosti dodavanja lopte čekićem će omogućiti trenerima i nastavnicima u odbojkaškim klubovima i odbojkaškim sekcijama u osnovnim i srednjim školama efikasniji trenažni proces, posebno u treniranju specifične odbojkaške koordinacije i preciznosti dodavanja lopte čekićem. To će omogućiti kasnije iznalaženje najoptimalnijih rešenja za sigurnije i efikasnije dijagnosticiranje, prognoziranje, programiranje, neposredno sprovođenje i kontrolisanje trenažnog rada ispitanika ovog uzrasta u odbojkaškim klubovima i odbojkaškim sekcijama u osnovnim i srednjim školama. Takođe, rezultati ovog istraživanja će poslužiti istraživačima, koji se bave problemom predikcije rezultata u sportskim igrama, kao osnov za dalja istraživanja i dobijanje odgovora na pitanja koje ovo istraživanje nije obuhvatilo. To se pre svega odnosi na izbor prediktorskih varijabli pomoću kojih se želi izvršiti uticaj na rezultate u sportskim igrama, kao i na uzrast ispitanika i pravo vreme za njihovu selekciju u sportskim igrama.

LITERATURA

- Bompa, T. (2000). *Cjelokupni trening za mlade pobjednike*. Zagreb: Hrvatski košarkaški savez, Udruga hrvatskih košarkaških trenera.
- Bosnar, K. i Šnajder, V. (1983). Relacije kognitivnih faktora i uspešnosti u odbojkaškoj igri. *Kineziologija*, 15 (2), 123–128.
- Drabik, J. (1996). *Children and sports training*. Island Pond, VT: Stadion Publishing Company, 67–91.
- Herodek, K. (2006). *Opšta antropomotorika*. Niš: SIA.
- Hošek, A. (1976). Struktura koordinacije. *Kineziologija*, 6 (1–2), 151–192.

- Hošek, A. (1981). Povezanost morfoloških taksona sa manifestnim i latentnim dimenzijama koordinacije. *Kineziologija*, 11 (4), 5–181.
- Janković, V. (1988). Latentna struktura tehničko-taktičkih elemenata u odbojci. *Kineziologija*, 20 (1), 57–63.
- Karalić, T. (2010). *Preciznost kao faktor uspješnosti u tehničko-taktičkim strukturama odbojke*. Neobjavljena doktorska disertacija. Istočno Sarajevo: FFVS.
- Metikoš, D., Hošek, A., Horga, S., Viskiće-Štalec, N., Gredelj, M. i Marčelja, D. (1974). Metrijske karakteristike testova za procjenu hipotetskog faktora koordinacije definiranog kao sposobnost brzog i tačnog izvođenja kompleksnih motoričkih zadataka. *Kineziologija*, 4 (1), 42–47.
- Metikoš, D., Milanović, D., Prot, F., Jukić, I. i Marković, G. (2003). Teorijske i metodičke osnove razvoja koordinacije. U: *Kondicijska priprema sportaša. Zbornik radova međunarodnog znanstveno-stručnog skupa*, 264–270. Zagreb: Kineziološki fakultet i Zagrebački športski savez.
- Neljak, B. i Višković, S. (2004). Osnovne vježbe za razvoj tenisača izvan teniskog terena. U: *Kondicijska priprema sportaša. Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa*, 75–101. Zagreb: Kineziološki fakultet.
- Немцев, Б. О. (2003). Место точности движений в структуре физического качества. *Теория и практика физической культуры*, бр. 8.
- Nićin, Đ. (2000). *Antropomotorika*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet fizičke kulture.
- Pržulj, D. (2000). *Antropomotorika*. Srpsko Sarajevo: Fakultet fizičke kulture.
- Stojanović, T., Kostić, R. i Nešić, G. (2005). *Odbojka*. Banja Luka: Fakultet fizičkog vaspitanja i sporta.
- Stojanović, T., Kostić, R. i Nešić, G. (2010). *Odbojka – tehnika i taktika*. Banja Luka: Kasper.
- Strahonja, A., Janković, V. i Šnajder, V. (1982). Analiza pouzdanosti i faktorske valjanosti situaciono-motoričkih testova u odbojci. *Kineziologija*, 14 (5), 161–175.
- Strahonja, A. i Janković, V. (1988). Metrijske karakteristike testova za procjenu faktora preciznosti ciljanjem. *Kineziologija*, 20 (1).
- Tomić, D. i Nemeč, P. (2002). *Odbojka u teoriji i praksi*. Beograd: Samostalno autorско izdanje.

Rad primljen: 12. 1.2013.

Rad odobren: 17. 2. 2014.

UPUTSTVO AUTORIMA

Teorijsko - stručni časopis Defendologija objavljuje naučne (originalan naučni rad, pregledni rad, kratko ili predhodno saopštenje, naučna kritika – odnosno polemika) i stručne članke (stručni rad, informativni prilog, prikazi), na srpskom i engleskom jeziku.

Da bi se obezbijedio što veći stepen naučnosti, redakcija časopisa Defendologije svaki rad šalje na anonimnu recenziju. Redakcija se obavezuje da će jedan primjerak recenziranog rada sa primjedbama recenzenata blagovremeno poslati autorima na ispravke. Dva anonimna recenzenta pregledaće svaki rad koji pristigne u redakciju, a rad će biti štampan ukoliko se oba recenzenta usaglase da zadovoljava visoke naučne kriterijume.

Priprema rukopisa za štampu je veoma važna, zato molimo autore da se pridržavaju sljedećih uputstava prilikom pisanja tekstova za časopis Defendologija.

Rad koji redakcija razmatra za objavljivanje mora sadržavati sljedeće elemente:

- **Obim rada:** minimum šest (6), maksimum 16 strana, treba biti lektorski obrađen;
- **Tip slova:** Times New Roman, prored 1, poravnata lijeva i desna ivica;
- **Naučno zvanje, ime i prezime autora** (boldovano), instituciju u kojoj je zaposlen i mjesto odakle dolazi u gornjem lijevom uglu, veličine (11 pt);
- **GLAVNI NASLOV** (boldovano) piše se velikim blok slovima, veličine (11 pt);
- **Naslovi drugog reda** (boldovano) pišu se malim slovima (11 pt);
- *Ostali podnaslovi* – malim kurzivnim slovima (11 pt);
- **Apstrakt:** (boldovano), tekst u nastavku 150–250 riječi na srpskom jeziku;
- **Ključne riječi:** (boldovano), obim tri do deset (3–10) riječi;
- **Glavni tekst rada** piše se malim blok slovima, ravnomjerno ravnanje (11 pt);
- **Tabele i slike:** Nazivi tabele i slika moraju biti numerisani i ispisani običnim fontom iznad tabele ili slike, lijevo ravnanje. Veće tabele i slike moguće je prikazati vertikalno na posebnoj strani. Izvor podataka za tabelu ili sliku piše se ispod tabele ili slike, lijevo ravnanje. Veličinu tabele ili slike obavezno prilagoditi veličini strane.

Tabela 1. Naziv tabele

Naziv kolone	Naziv kolone
Naziv reda	x
Naziv reda	x
Naziv reda	x

Izvor podataka:

- **Literatura** (boldovano), centrirano ravnanje. Reference se navode azbučnim redom;
- **Citiranje:** U označavanju referenci i navođenju literature, časopis Defendologija koristi **APA (APA) standard citiranja**. Primjere APA standarda citiranja možete pronaći na sajtu Defendologija centra. www.defendologija.com;
- Rad predati u dva jednaka originalna primjerka, na srpskom i engleskom jeziku, kao i u elektronskom obliku. Jedan primjerak sa svim gore navedim elementima, a drugi bez navođenja imena i prezimena autora, te institucije zaposlenja; Takođe, potrebno je navesti autorovu e-mail adresu, odnosno e-mail adresu korespodenta ukoliko se radi o koautorskom radu;
- Redakcija časopisa ima pravo izbora radova i priloga, a u obzir dolaze samo oni tekstovi koji dotad nigdje nisu bili objavljeni;
- Rad donijeti lično ili slati poštom na adresu Defendologija centra: Srpska 63, 78000 Banja Luka, Republika Srpska, BiH.